

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**XIX. YÜZYIL BEYTÜLMAKDİS'İNDE (KUDÜS-İ
ŞERİF SANCAĞI'NDA) YABANCI NÜFUZU:
KUDÜS'TE İNGİLİZ KONSOLOSLUĞU'NUN
KURULUŞU**

Emine YİĞİT

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Khalid EL-AWAISI**

MARDİN 2018

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 14751004 numaralı öğrencisi Emine YİĞİT'in hazırladığı "XIX. Yüzyıl Beytülmakdis (Kudüs-i Şerif Sancağı)'ine Yabancı Nüfuzu; Kudüs'te İngiliz Konsolosluğu'nun Kuruluşu" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 08/08/2018 Çarşamba günü saat 11:00'de yapılmış. tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi Khalid el- AWAIŞI

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../2018 tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2018

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ömer BOZKURT

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: HAÇLI ZİHNİYETİNİN DEVAMI.....	5
1.1.Haçlı Seferleri	5
1.2.Haçlı Seferlerinin Etkisi.....	11
1.3.Kudüs'te İlk Yabancı Konsolosluğu ve Başarısızlığı	14
1.4.Napolyon'un Mısır İşgali ve Beytülmakdis	20
1.4.1. XVIII. Yüzyılın Sonunda Osmanlı- Fransız İlişkisi	21
1.4.2. Napolyon'un Mısır'ı İşgali.....	23
1.4.3. Mısır'ın İşgali ve Osmanlı Devleti	27
1.4.4. Napolyon'un Suriye Seferi ve Beytülmakdis	30
1.4.5. Napolyon ve Cezzar Ahmet Paşa: Akka Kuşatması.....	31
1.4.6. Napolyon'un Akka Hezimetini ve Mısır'ı Terkedişi.....	34
SONUÇ	36
2. BÖLÜM: KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA YÖNETİMİNDE YABANCI GÜÇLERİN BÖLGEYE NÜFUZU.....	37
2.1.Napolyon'un İşgali Sonrası Mısır ve Çevresi	37
2.2.Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği ve Osmanlı'ya İsyanı	38
2.3.İbrahim Paşa Dönemi'nde Beytülmakdis İdaresi (1831-1838).....	42
2.4.Beytülmakdis'te İngiliz Varlığı Oluşumunda Misyonerliğin Etkisi	46
2.4.1. Siyasi Oluşumun Dini Temelleri (1823-1834)	46
SONUÇ	54
3. BÖLÜM: KUDÜS'TE İNGİLİZ KONSOLOSLUĞU KURULUŞU	55
3.1.XIX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı'nın Durumu ve İngiltere Siyaseti	55
3.2.Konsolosluğun Kurulma Süreci (1834-1838).....	65
3.2.1. Kudüs'e İlk Siyasi Temsilcilik Girişimi	65
3.2.2. Palmerston ve Shaftsbury: Kudüs Konsolosluğu'nun Mimarları.....	68
3.3.Konsolosluk İçin Son Adımlar.....	70
SONUÇ	76

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	77
BİBLİYOGRAFYA.....	80
EKLER.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	102

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

XIX. yüzyıl Beytülmakdis’inde (Kudüs-i Şerif Sancağı’nda)Yabancı Nüfuzu: Kudüs’te İngiliz Konsolosluğu’nun Kuruluşu

Emine YİĞİT

Mardin Artuklu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
2018: 102 Sayfa

Beytülmakdis stratejik konumu ve dini boyutundan dolayı batı ve doğu arasında bir savaş sebebi olmuştur. Batı ya da Hristiyan dünyası tarih boyunca Beytülmakdis’e hükmetmekle ilgilenmişlerdir. Nitekim haçlı seferinde ve yirminci yüzyıldaki İngiliz işgalinde olduğu gibi iki kez başarılı olmuşlardır. XIX. yüzyılda Napolyon’un Mısır’ı işgalinin ardından Beytülmakdis’e yönelmesiyle, bu bölge tekrar batının gündemine gelmiştir. İngiliz ilgisini tetikleyen Napolyon seferi, Mesih’in ikinci gelişine hazırlık olarak yahudileri Filistin’e “geri getirme” fikriyle birleşmiştir. Ayrıca Mehmed Ali Paşa’nın Mısır İsyanı’yla bölgenin tekrar tehlikeye düşmesinin yanı sıra batının etkisinin hissedileceği bir siyasi yönetime maruz kalmıştır. Bu dönemde Evanjelik Hristiyan gruplar, Kudüs’te bir İngiliz konsolosluğunun kurulması ile tezahür eden resmi siyasi temsil fikrini ileri sürmekte öncü olmuştur. Bu siyasi temsilcilik kuruluşun hemen ardından bu konsolosluğu bölgeye nüfuz etmede Avrupa ve bölge yahudilerini kullanarak bölgede nüfuz hareketlerini hızlandırmak ve başarılı bir sonuç elde etmek için kullanmışlardır. Nitekim İngilizler, bölgede batı menfaatine hizmet edecek tampon bir devlet kurulmasına hazırlık amacıyla, Yahudileri çıkarları doğrultusunda yönlendirmekte başarılı olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Beytülmakdis, Kudüs, İngiltere, Konsolosluk, Misyonerler.

ABSTRACT

Master Thesis

Foreign Penetration in Islamic Jerusalem in the 19th Century: The Establishment of the British Consulate in Jerusalem

Emine YİĞİT

Mardin Artuklu University
Institute of Social Sciences
Department of History
2018: 102 Pages

Due to its strategic position and religious dimension, Islamic Jerusalem was a cause of war between west and east. The Western in other terms Christian world has been interested in ruling Islamic Jerusalem throughout history. Indeed, they have succeeded twice in the Crusades era and in the British occupation of the twentieth century. After Napoleon's invasion of Egypt in the 19th century, re-invasion of Islamic Jerusalem brought into consideration of western world after centuries. His campaign instigated British interest mingled with the idea of the "Restoration" of Jews to Palestine in preparation for the second coming of Christ. In addition, Mehmed Ali Pasha's rebellion in Egypt the region has been subjected to a political regime in which the influence of the west world can be felt again. Christian groups were the first to push forward the idea of official political representation, which was manifested with the establishment of a British consulate in Jerusalem, during the period. Immediately after this political representation, they used the European and Jewish Jews to penetrate the region and to achieve a successful outcome. Thus, the British were successful in manipulating the Jews in preparation for the establishment of a client-state that would serve western interest in the region.

Keywords: Islamic Jerusalem, Jerusalem, Britain, Consulates, Missioaries.

ÖNSÖZ

İslam'ın kutsal beldelerinden biri olan Kudüs, Hz. Ömer'in fethiyle İslam coğrafyasının bir parçası olmuştur. Hz. Ömer'in fethinden I. Haçlı seferine kadar özgür bir şehir olan Kudüs, 1099'da I. Haçlı seferi işgaliyle yaklaşık iki yüzyıl haçlıların hâkimiyeti altında girmiştir. 1187 yılında Selahaddin Eyyübi'nin fethiyle tekrar İslam coğrafyası olan Kudüs yaklaşık bin yıl Müslüman devletlerin altında hüküm sürmüştür. I. Haçlı seferini oluşturan sebepler, bir zihni yapı haline gelmiş ve batı bu zihni yapıyla Beytülmakdis'i "feth" etmek için mücadele etmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulması ve Balkanlardaki ilerleyişi üzerine, bir Müslüman tehdidi altında olan Avrupa, doğuyla uzunca bir süre ilgilenememesinin yanı sıra iç çatışmalarda olmasına rağmen "Kutsal Topraklar"ı "kurtarmak" için iyi bir mücadele vermiştir. Her şeyden önce iç çatışmalarını, dışarı sevk etmesi ve bunu "kutsal" bir "dava" üzerinden yapması dinî ve siyasî yapıyı uzun yıllar kontrol eden bir zihni olguyu ortaya koyması açısından önemli bir başarı olarak adlandırılabilir. Yine bu zihniyet, her fırsatta Müslümanlara bir karşı koyuşta yer almasının yanında Müslümanların ve doğunun tanımlanması açısından büyük bir öneme sahiptir.

XIX. ve XX. yüzyılda kendini tamamen gösteren zihni yapının oluşmasında büyük etkiye sahip olan Haçlı seferleri, tarihi, din ve siyaset üzerinden yeniden okumamızı gerektirmektedir. Nitekim Napolyon'un Mısır işgali bu minvalde değerlendirilebilir. Napolyon'un Mısır Seferi'yle Beytülmakdis'e yönelmesi ve bölge Yahudilerine kendine bağlı bir devlet vaadi batı zihni yapısının bir yansımasıdır. Bu zihni yapı, gelecek yüzyılı şekillendirmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Napolyon'un Mısır işgaliyle, ekonomik sebeplerle de olsa Beytülmakdis'e yönelen İngilizler bu zihni yapıyı gelecek yüzyılda kullanacak ve Kudüs'te siyasi bir kimlik oluşturmak için konsolosluk kuracaklardır. 1838'de kurulan İngiliz Konsolosluğu İngiltere Dışileri Bakanı Palmerston'un Osmanlı topraklarına nüfuz politikasının siyasi bir yansıması olarak değerlendirilebilmektedir. Fakat bu nüfuz politikası Beytülmakdis'in geleceğini değiştirecek Kudüs'te bir İngiliz Konsolosluğu'nun kurulmasından yaklaşık seksen yıl sonra İngiliz işgaliyle sonuçlanacaktır.

Bu çalışmanın konu seçiminden yazılmasına kadarki tüm aşamalarda bana yol gösteren, değerli vakitlerini ayırarak konuları müzakere etme imkânı sağlayan ve yapıcı eleştirileriyle tezin şekillenmesinde önemli katkıları bulunan kıymetli danışman hocam Dr. Khalid EL-AWAİSİ'ye teşekkür ederim.

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran.
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
C.	: Cilt
C.M.S.	: Church Missionary Society
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Edi.	: Editör
F.O.	: Foreign Office
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
L.J.S.	: London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews.
No.	: numara
p.	: page (sayfa)
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TNA	: The National Archives, Londra
Trans.	: Translate (Çeviri)
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume.

GİRİŞ

Kudüs'te 1838'de İngiliz Konsoloslugu'nun kuruluşuyla başlayan süreç, İslam coğrafyasının yeniden tanımlanması ve nesneleşmesi açısından oldukça önemlidir. XIX. yüzyılın başında batının, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlenemez görmesi üzerine değişen dış politikalar uzun bir süredir beklenen bir duruma hazırlık gerektirmesi açısından değerlendirilebilir. Özellikle bu yüzyılın iki önemli ismi olan Fransa ve İngiltere'nin rekabet içinde olması, söz konusu coğrafyanın geleceğini kimin hangi gerekçe ile değiştireceğini belirlemektedir. İngiltere'nin Osmanlı siyasetini, Fransa'ya oranla daha ince işlemesi, onu dönemin ve çöküşün en büyük pay sahibi yapacaktır. İngiltere bu ince işçiliği, coğrafyadaki güçsüzlüğünden almakta ve adımlarını konsolosluk açma sürecinde oldukça dikkatli atmaktadır. İngiltere'nin, konsoloslukun kurulmasıyla bölge siyasetine Yahudiler üzerinden müdahil olması ya da siyasi gücünü bölgeye Yahudi nüfusuyla, kendi nüfuzunu sağlaması açısından oldukça başarılı bir politaka olarak yorumlanmasının yanı sıra onun haçlı zihniyetini yansıtan evanjelik yönünü göstermektedir. İsa Mesih'in gelmesi üzerine Beytülmakdis'te hazırlıkların bitmesi ve yahudilerin hristiyanlaştırılması politikası, zamanla yahudilerin korunması ve yahudiler özerkliğinde bir tampon devlet olgusuna bürünmesi inkâr edilemez bir gerçektir.

İngiltere'nin yayılmacı politikası, onu işgal ettiği coğrafyayı tanımlayarak nesneleşirmesi, bulunduğu bölgeleri tanımlandırması, sınırlarını çizmesi, bayraklarını şekillendirmesi ve kimliklere bölmesi onun oryantalist bakış açısının bir yansımasıdır. Nitekim İslam coğrafyasının önemli bir kısmının (Ortadoğu) ulusal kimliğinin bütünlüğüne rağmen bölerek sınırlarını çizmesi, yönetim şeklini tanımlaması, bayraklarını çizmesi hatta siyasi-sosyal-kültürel yapılarına müdahil olması, İngiltere'nin bu topraklarda böl-yönet politikası üzerine hâkimiyet kurmaya çalıştığını göstermektedir. Sömürge toprakları altında olan bir bölgenin aynı tarihe-kültüre-kimliğe sahip olması İngiltere'nin tanımlamasıyla mümkün değildir ki bu bölgelerin sınırları çizilirken bunlar dikkat değer hususlar olmamıştır. Encyclopaedia Britannica ve Encyclopaedia Universalis, Filistin'i "1923'ten 1948'e

kadar İngiliz mandası altında konulmuş topraklar" olarak tanımlaması bunun için bir örnek niteliği taşımaktadır. Roger Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı; Filistin adlı kitabına "Filistin Nedir?" sorusuyla başlarken "tarihin en eski medeniyetlerinden olan bu coğrafyanın bu şekilde tanımlanmasını" eleştirerek bu zihni yapıya dikkat çekmektedir. Garaudy, bu eleştirinin ardından, İngilizler'in bu tanımlamadan başka bir tanımda yapılamayacağını bunun çıkarlarını zedeleyeceğine değinmiştir ki bu da İngiltere'nin zihni yapısını ortaya koymaktadır.

Eğer bugün Filistin'i okumak istiyorsak, İngiltere'nin çizdiği ve Siyonistlerin devam ettirdiği sınırlar içerisinde okumak zorundayız. Çünkü bu coğrafyada yaşamış medeniyetlerin terminolojisinin silindiği ve onun yerine bu güçler tarafından yeni bir sözlük çalışması yapıldığı görülmektedir.

Suriye (Biladu's-Şam), Ürdün ve Filistin'i bu konuda ele alacak olursak, Eski Suriye, bugünkü Ürdün, Lübnan ve işgal altındaki Filistin ve Türkiye'nin güneyinin bir kısmını kapsamaktadır. Tarihte karşılığı olmayan Ürdün ise İngiltere tarafından cetvel ile çizilmiş bir ülkedir. Filistin'e ise, tarihi sınırlarına kısmi eklemeler ve çıkarmalar yapılarak oluşturulan bir sömürge devlet özelliği taşımaktadır¹. Bu bölge, Osmanlı döneminde idari bir bölgedir ve Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda bu bölge Mekke ve Medine gibi dini bir kimlik taşımakta ve Kur'an tarafından el'arz'ul mukaddes (mukaddes diyar) ve İslâm'ın son peygamberi'nin tabiri ile Beytülmakdis olarak tanımlanmaktadır². Beytülmakdis'in dini sınırları, Müslüman coğrafyacılar ve âlimler tarafından belirlenmiştir³. Son yüzyılda oluşturulan bu yeni sınırlar ve kimlikler, tarihi olanları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla, Müslüman bir kimlik taşıyan Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmı sömürge devletler haline gelmiştir. Beytülmakdis coğrafyasının sömürgeleşmesi, sonrasında İngilizlerin sömürge devletleri terketmeleri ve toprakları kendilerinden önceki gruplara bırakmalarının aksine Müslüman bir coğrafyanın merkezi niteliği taşıyan bu bölgeyi, daha sonra

¹ Khalid El-Awaisi, "The Names of İslamicjerusalem in the Prophetic Period", *Journal of Islamicjerusalem Studies*, (Summer 2007), 8, p.18-53.

² Kur'an, 5: 21; Khalid El-Awaisi, *Mapping Islamicjerusalem: A Rediscovery of Geographical Boundaries*, UK: ALMI Press 2007, p. 51-77.

³ El-Awaisi, *Mapping*, p. 199-243.

göç eden Yahudilere bırakması açısından önemlidir. Nitekim Beytülmakdis coğrafyası hala çözümlenememiş bir problem olarak değerlendirilmektedir. Hiç kuşkusuz, tarih, bugünü anlamamızda bize ışık tutacak bir olgudur. Geçmiş önemli kılan şey, geçmişin geleceği şekillendirmesidir ki bu çalışma, bugünü anlamak için Beytülmakdis coğrafyasının son birkaç yüzyılını gözden geçirerek bazı zihni yapıların oluşumu ve siyasetin işleyişi hakkında bilgi vermeye çalışacaktır. Oryantalizm ya da sömürgecilik algısının siyasi ve ekonomik kaygılar gütmemesinin yanı sıra dini algıdan ötelenemez olması konunun işlenmesi açısından göz ardı edilemez bir husustur. Nitekim tarih boyunca, din ve siyaseti birbirinden ayırdetmek mümkün olmamıştır. Dönem dönem çıkar çatışmaları ya da otorite savaşları olsa da genelde birbirinden beslenen bu iki olgunun yüzyılların zihni yapısını şekillendirmekteki rolü oldukça önemlidir.

XIX. yüzyılın başlarında batının ekonomik çıkarlar sebebiyle izlediği siyaset üzerine doğuda kurulan konsolosluklar, siyasi bir kimlik taşıması açısından önemli olmasının yanı sıra kurulduğu coğrafyada bir nüfuz politikası oluşturması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Yine nüfuz politikaların temelini oluşturması bakımından misyonerlerin rolü göz ardı edilmeyecek niteliktedir. Nüfuz politikası uygulanan bölgelerden biri olan Beytülmakdis çalışmamızın genel coğrafyasını oluşturmakla beraber Kudüs merkezine yoğunlaşmaya çalışılmıştır. Beytülmakdis coğrafyası, XIX. yüzyıl genel siyasi iklimde, siyasi mekezden oldukça uzak olmasına karşın dönem siyasetinin ortasında kalması, ekonomik ve siyasi çıkarların güzargahında olmasının yanı sıra tarihte dönem dönem dini savaşların konusu olması sebebiyle bu coğrafyaya, bu yüzyıldaki önemini ortaya koymaktadır.

XIX. yüzyılı ve Beytülmakdis'i temel alan bu çalışma, Beytülmakdis'e yabancı nüfuzu ve Kudüs'te İngiliz Konsolosluğu kurulma aşaması üzerine yoğunlaşmıştır. Belgelerin yanı sıra dönem günlükleri ve yazılı basınından faydalanarak işlenen tez, ikincil kaynaklarla zenginleştirilmiştir. Çalışma konusu, Haçlı Zihniyetinin Devamı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetiminde Yabancı Güçlerin Bölgeye Nüfuzu ve Kudüs'te İngiliz Konsolosluğu'nun Kuruluşu olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Haçlı zihniyetinin oluşumu, bu oluşumun dini ve siyasi çıkarları ve bu zihni yapının geleceğe yön vermesi üzerine

işlenecektir. İkinci bölümde Beytülmağdis coğrafyasını doğrudan etkileyen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır İsyanı üzerine yoğunlaşarak, bu isyanın bölgeye yansımaları konu alınacaktır. Üçüncü Bölüm'de Kudüs'te İngiliz Konsoloslukunun kuruluşuna temel oluşturan genel ve yerel siyasi yapı üzerine durularak Konsolosluğun kurulma aşaması anlatılarak bunun geleceği şekillendirme üzerindeki rolüne dikkat çekerek sonuçlandırılacak olan çalışma bugünü anlamak için bir adım atmaya amaçlamıştır.

1. BÖLÜM: HAÇLI ZİHNİYETİNİN DEVAMI

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı toprakları işgal edilmiş ve İngilizler 1917'de Beytülmakdis'e girmiştir. 1917'de Beytülmakdis'i işgal eden komutan Allnby'nin "Bugün Haçlı Seferleri bitmiştir"¹ ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Oysa Osmanlı daha kurulduğu yüzyılda Haçlı seferlerinin durmasında önemli bir rol sahibiyken bu yeni yüzyıla çok güçsüz başlamış olması ve parçalanmasıyla hiç kuşkusuz İslam'ın önemli yurtlarından biri olan Beytülmakdis'i "haçlılara" bırakmıştır.

1.1. Haçlı Seferleri

Haçlı zihniyeti, Batı Avrupa'da Karolenj Frank İmparatorluğunun 843 yılında çökmesiyle² oluşan otorite boşluğunu fırsat bilen Papaların dünya devleti kurma hırsıyla ortaya çıkan bir olgudur. Uzun yıllar devam eden kaos ve siyasi otorite boşluğundan faydalanan kilise yönetimi, bu kaosu kendi varlığı için siyasi bir kimlik oluşturmak amacıyla kullanmak istemiştir³. Yönetimsel bir kaosun içinde olduğu süreçte ancak savaş ile yönetime müdahale etme ihtimali olan kilise dini bir sebep uğruna savaşırsa itibar kazanabilecektir. Ayrıca bu dönemin tarih algısının, teokratik bir yapıda olduğu unutulmamalıdır. Bu tarih anlayışı üzerine inşa edilen kilise "Tanrı ve Şeytan arasındaki kavgadan ibaret olan dünya tarihinde Tanrı'nın galip olacağına ve Tanrı Devleti kurulacağı" inancını beslemekte ve bu inanıştan beslenmektedir⁴. Teokratik bir tarih anlayışına sahip Papaların, "Tanrı Devleti"ni kurmak için siyasi otoriteye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Tanrı Devleti ancak dini bir amaç üzerine kurulabileceği için Beytülmakdis'in "kafirler" tarafından "işgali" Papa'nın, siyasi girişimi için dini bir amaç taşıması açısından yeterince makul bir sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra Avrupa'da oluşan saldırganlık ve şiddetin her geçen gün artmasından dolayı Avrupa'yı daha da çıkmaza sürüklemesi bu durumun kontrol altına alınmasını kaçınılmaz kılmaktaydı. Papa'nın bu duruma ancak dini

¹ Emel El-Guri, *Filistin Abra Sittin An*, Darunnahar, Beyrut 1972, p. 30.

² Salim Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuç Bakımından Nasıl Değerlendirilir?" *Gazi Akademik Bakış*, C.10, S.20, Yaz 2017, s. 17-18.

³ Koca, s. 19.

⁴ Zeki Velidi Toğan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1980, s.36; Tuncer Baykara, *Tarih Araştırmaları ve Yazma Metodu*, İzmir 1999, s. 130; Koca, s. 18.

söylemlerle müdahil olabilmesinden dolayı bu saldırganlığı ve artan şiddet olgusunu, zaten var olan “Kutsal Topraklar” sevgisi ve intikamı gibi bir amaç için kullanması dini ve siyasi olarak şüphesiz kiliseyi güçlendirecekti. Bunun yanı sıra kilisenin Avrupa’daki kaosu kontrol altına almasını kolaylaştıracaktı⁵.

Müslümanların 637’de Beytülmakdis’i fethetmesine yerli Hristiyanların geneli olumlu bakmışlardır. Bu yüzden Hristiyanlar Bizans’ı desteklememiş ve bazı Hristiyanlar Müslümanlara yardım etmişlerdir⁶. Yerli Hristiyanların çoğu Müslümanların fethini Hristiyan Bizans’ın mezhepsel baskısından dolayı bir kurtuluş olarak yorumlamışlardır⁷. Nitekim Hz. Ömer’in emannamesi de Hristiyanların hakkını korumaktadır⁸. Birkaç yüzyıl Hristiyanların özgürce dini hayatlarını yaşadıkları görülmektedir. Çünkü Haçlı seferine kadar Beytülmakdis’in nüfusunun çoğunluğu Hristiyanlardan oluşmaktaydı⁹.

XI. yüzyılın sonuna doğru Batı Avrupa’da Hristiyanların Kutsal Topraklardaki din kardeşlerini zulümden kurtarmak için Kilise tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Kilise tarikatlarından¹⁰ yararlanarak, vaazlarındaki hem dindaşlarının çektiği zulüm hem de İsa’nın mezarının “kafir”lerin elinde olması üzerine dramatik konuşmaların¹¹ yanı sıra hayallerin ötesinde Kudüs tasvirleriyle halkın üzerinde etki bırakma girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimler Avrupa’daki kaos, felaket ve yoksullukla da birleşince elbette sonuçsuz kalmamıştı¹². Topraklarını yetersiz olarak gören Lordlar, topraksız askerler, daha iyi koşullarda yaşamak isteyenler, dini kaygı taşıyanlar, kilisenin çağrısını bir

⁵ Koca, s. 18-19.

⁶ Hristiyanların, Müslümanlara yardım etmesindeki en önemli husus, onların sosyal ve kültürel olarak Bizans’la değil Araplar ile bağlantısı olmasından kaynaklanmaktadır.

⁷ Maher Y. Abu-Munshar, “The Attitude of Christians Towards the First Muslim Fath(conquest) of Islamicjerusalem”, *Journal of Islamicjerusalem Studies*, (Summer 2008), 9, p. 29-45.

⁸ Abd al-Fattah El-Awaisi, Umar’s Assurance of Saftay to the people of Aelia (Jerusalem): A critical analytical study of the Historical Sources. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, (Summer 2000), 3:2, p. 47-89.

⁹ Karen Armstrong, “Sacred Space: The Holiness of Islamic Jerusalem”, *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, (Winter 1997), 1:1, p. 15.

¹⁰ 910 yılında Kont Guillaume I. d’Aquitaine tarafından kurulan Cluny tarikatı, Kudüs sevgisini canlandırmaya çalışan ve din uğrunda savaşmayı teşvik eden fikirlere sahip olmasının yanı sıra Beytülmakdis’e hac seyahatleri düzenleyen bir teşkilât olarak da görülmektedir.

¹¹ 27 Kasım 1095’te Papa II. Urbanus’un Clarmont Konsili sırasında, halkı Haçlı Seferleri’ne çağırırken kullandığı ifadeler. (Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi*, Çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 50-51.)

¹² Koca, s. 18-19.

müjde olarak karşıladılar. Beytülmakdis'in "fethini" amaçlayan bu askeri¹³ topluluğun çıktığı sefer, "Haçlı Seferi" olarak adlandırılmaktadır.

27 Kasım 1095'te Clérmont konsülünde Papa II. Urbanus'un yaptığı çağrıyla başlayan haçlı seferleri, fiilen 1096'da Müslümanlar üzerine gönderilen ilk haçlı ordusu ve 1291'de Papa tarafından yapılan çağrıyla 1291-1293 yılları arasında gönderilen son haçlı ordusu olmak üzere Müslümanlara karşı toplam dokuz haçlı seferi yapılmıştır¹⁴. 1071 Malazgirt zaferinin ardından Müslümanlar Anadolu'ya gelmiştir. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vefatından sonra (1092) Müslümanlar arasındaki çatışmayı fırsat bilen Bizans İmparatoru Aleksios 1095'te Papa aracılığıyla Anadolu'yu geri almak için Avrupa'dan askeri yardım istemiştir¹⁵. Bu yardım talebi üzerine Papa, batıda Konstantinopolis üzerinden Beytülmakdis'i almak için bir sefer çağrısı yapmıştır.¹⁶ Papa'nın halkı Müslümanlara karşı savaşa çağırması büyük oranda karşılık bulmuştur. Böylelikle Müslümanlardan Beytülmakdis'i alma amacıyla haçlı seferleri başlamıştır.

İmparator Aleksios'un çağrısı üzerine 1096'da Konstantinopolis'de olan haçlı birlikleri karşısında, İstanbul'un işgal edildiği algısına kapılan İmparator daha önce böyle bir şey ile karşılaşmamasından ötürü oldukça tedirgin olmuştur. Nitekim haçlı ordusunun İstanbul'a ilerlerken geçtikleri yerleri yakıp yıkıp, yağmalamış olması¹⁷, İmparator'un bu durumu tedirginlikle karşılamakta haksız olmadığını göstermektedir. İmparator, askeri disipline ve liyakata sahip olmayan bu grubu bir an önce Müslümanların üzerine göndermesi gerektiğinin farkında olduğu için vakit kaybetmeden bunu yapmıştır. Müslümanlar bu sefer karşısında başarılı olamamıştır. Haçlı Ordusu tarafından dini bir gaye üzerine 1099'da "feth"edilen bu Beytülmakdis'te 1100'de bir feodal krallık kurulmuştur. Böylece I. Haçlı seferi gerçek amacına ulaşmıştır¹⁸.

¹³ Askeri bir amaç için çıkmasından dolayı bu kelime kullanılmaktadır aksi takdirde bu grup, disiplinsiz, yağmacı, zorba ve merhametsiz olması açısından askeri olmaktan oldukça uzaktır.

¹⁴ Işın Demirkent, "Haçlılar", *TDV. DİA*, C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 525; Salim Koca, s. 16.

¹⁵ John France, "The First Crusade: Impelled by the Love of God", *Crusades: The Illustrated History*, (ed. Thomas F. Madden), The University of Michigan Press 2004, p. 36-37.

¹⁶ Bu çağrı, ilk haçlı çağrısı olarak nitelendirilebilir.

¹⁷ Demirkent, s. 526; Koca, s. 21.

¹⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 251-252.

I. Haçlı seferi sırasında işgal edilen topraklarda, Urfa Kontluğu (1098-1144), Antakya Prinkepsliği (1098-1268), Beytülmakdis Krallığı (1099-1291) ve Trablus Kontluğu (1109-1289) olarak dört haçlı devleti kurulmuştur. Urfa Kontluğu'nun İmamedin Zengi¹⁹ tarafından 1144'te fethi II. Haçlı seferleri için bir bahane olmuştur. Urfa'nın fethini Kudüs'te tedirginlikle karşılayan Beytülmakdis kraliçesi Melisende, Papa'dan Hristiyan dünyası için yardım istemesi üzerine, bu çağrı Kilisenin gücünü ve saygınlığını artıracığı için Papa, soyluları, hükümdarları bu kutsal görev için çağırmıştır. İlk haçlı ordusuna göre daha disiplinli ve daha liyakatli olan bu ordu 1147 yılında Almanya'dan hareket etmiştir. Bizans imparatoru ve Selçuklu Sultanı Mesud bu haber karşısında tedirgin oldukları için uzlaşmıştır. Bizans İmparatoru tarafından bile korkuyla beklenen haçlı ordusunun ilkine göre daha disiplinli ve liyakatli olması, daha merhametli ve itaatkâr olduğu anlamına gelmiyordu. Bu seferle gelen askerler de acımasız, barbar, zorba ve yağmacıydı. II. Haçlı Seferi için halka çağrı yaparken, Fransızların başrahibi Bernard, "... uyandıracığı etkiyi düşünmüş olmalı ki, konuşmalarını hep Kudüs'ün kurtarılması üzerine yapmıştır."²⁰

II. Haçlı Seferi'nde henüz Müslümanlar tarafından "feth" edilmemesine rağmen Kutsal Topraklar'ı kurtarmak için yola çıkan ordu, Urfa yolundayken yer yer Selçukluların yer yer Nureddin Zengi'nin müdahalesiyle bozguna uğramışlardır. Bu bozgunun ardından Antakya Kontluğu'nun bir kısmının Müslümanlar tarafından alınması yer yer Haçlı krallıklarının genişlemesini takip eden süreçte Nureddin Zengi'nin 1154'te Dımeşk'i alması üzerine Beytülmakdis Krallığı tehlikeye girmiştir. Nureddin Zengi'nin Beytülmakdis sınırlarına kadar olan güney Suriye hâkimiyeti, Beytülmakdis, Antakya, Trablus krallıklarının tek bir Müslüman güç tarafından çevrelenmesi elbette huzursuzluk vermiştir. Bu huzursuzluk Beytülmakdis Kralı Amuray'ı Mısır Bilbis'e ani bir baskın yapmaya zorlamıştır. Fakat Mısır'ı zapt etmeye kalkışan Beytülmakdis Haçlı krallığı, Fatımilerin savunmada olması üzerine bunu başaramamışlardır. Fatımiler, Beytülmakdis Haçlı Krallığı'nın bu teşebbüsü üzerine Nureddin Zengi'den yardım istemiştir ve bunun üzerine Zengi, 1164 yılında Mısır'a bir ordu göndermiştir. Bu ordunun başında

¹⁹ Nureddin Zengi, Musul-Halep Atabeyi'dir.

²⁰ Demirkent, s. 530-531; Runciman, C.II, s.205; Koca, s. 23.

Şirkuh ve yeğeni Selâhaddin Eyyubi bulunmaktadır ve 1169'da Kahire'ye girmiştir. Şirkuh'un vefatıyla Selâhaddin Eyyubi Fatımilerin son hükümdarının baş vezirliğine geçmiştir. 1171'de Fatımi hükümdarının ölmesiyle Nureddin Zengi otoritesinde Mısır'a hâkim olmuştur. Mısır'daki okunan hutbeyi Nureddin Zengi'nin emriyle tekrar Abbasi halifesi adına okutarak dini bir duruş sergilemiştir²¹.

Nureddin Zengi'nin ölümü üzerine Suriye'de bozulan siyasi otorite Selâhaddin Eyyubi'nin bu durumu kendi kontrolü altına almasıyla düzene girmiştir. Selâhaddin Eyyubi'nin Suriye ve Mısır'a sahip olmasıyla Müslümanlar güçlenmiştir. Başlangıçta Selâhaddin, Beytülmağdis Krallığı ile 1180'e kadar neredeyse her mücadelesinde başarı etmekteydi. Fakat Selâhaddin İslam dünyasında birlik sağlayarak Haçlılara karşı galip olmak onları bu mükaddes topraklardan çıkarmak istemesinden dolayı dönem şartları içerisinde Haçlılarla belli şartlar üzerine 1180'de anlaşma yapılmıştır. 1181'de anlaşma şartlarını ihlal etmeye başlayan Haçlılar'a başlangıçta askeri olarak cevap vermeyip siyasi olarak müslümanlara verilen zararın tazminini istemiştir. Haçlılara karşı tamemni güçlenmeden onlarla uzlaşma içinde olmayı esas almak istediği için Haçlılarla kendi şartları altında anlaşma yapmanın yolunu aramıştır²². Selâhaddin ile yapılan barış ve ticaret anlaşmasını hesaba almayan haçlılar, Beytülmağdis Kralı'nın ölmesi üzerine saldırıların şiddetini artırmasından ve Hicaz yolunda Müslüman hacılara ve kervanlara saldırmasından dolayı üzerine Haçlılara savaş ilan edilmiştir. 1187'de Hittin'de meydana gelen savaşta Selâhaddin Eyyubi galip gelmiştir. Bu galibiyet ile başlayan Beytülmağdis seferi, Taberiyye, Akka, Nablus, Yafa, Sayda ve Gazze'nin fethiyle başlamış ve Kudüs'ün fethi ile son bulmuştur²³.

Selâhaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethetmesiyle Beytülmağdis'in tekrar Müslümanların hâkimiyetine geçmesini haber alan Avrupa yeni bir haçlı seferi hazırlıklarına girişmiş ve 1189'da III. Haçlı seferi başlamıştır. Bu sefer Akka'nın alınmasıyla kısmen başarılı olmuştur ama Kudüs alınamamasından dolayı IV. Haçlı

²¹ Demirkent, s. 534-535.

²² Ziya Polat, "Selâhaddin Eyyubi'nin Haçlı Krallığıyla Yaptığı 1180 Yılı Anlaşması", *Journal of Islamic Jerusalem Studies* (Summer 2016) 16, s.7-15.

²³ Demirkent, s. 535; Runciman, C. II, s. 410-412; H. Eberhard Mayer, *The Crusades*, Oxford University Press, New York 2009, p. 134-136.

seferi düzenlenmiştir²⁴. 1203'te başlayan bu sefer, bu dönemde İslam'ın başkenti hüviyetine sahip Mısır üzerine düzenlenme kararı alınmış olsa bile Hristiyan kenti olan Zara'nın kuşatılarak yağmalanması ve İstanbul'un kuşatılıp yeni bir Latin Krallığı'nın kurulmasıyla amacından sapmıştır. Bu arada iç sorunlar yaşayan Eyyubilerin, artık yıkılmak üzere olması Kudüs'ü savunmasız bırakmış ve başka bir haçlı seferi düzenlenmek üzereyken II. Frederich barış yolu ile Beytülmakdis'i 1230'da haçlılar yönetimine belli şartlar altında almıştır. Mısır sultanının ölümü üzerine Melikü's-Salih Eyyub'un 1238-1239'da hâkimiyetini alması üzerine Mısır sultanının yardımıyla Harizmler 1244'de Kudüs'ü aldılar. 1245'te VII. Haçlı Seferi için papa çağrı yapmasına karşın Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan dolayı üç yıl savaş hazırlığı sürmüştür ve 1248'de Kıbrıs'ta toplanan haçlılar seferin Mısır üzerine yapılması kararını aldılar. Dimyat üzerinden Mısır'a giren haçlılar Dimyat'ı alarak kısmen başarılı olmalarına rağmen Kudüs'ü alamamıştır²⁵. 1253'te Eyyubiler Beytülmakdis ve kıyı şeridi Memluklere bırakılmıştır. Memlukler sahip oldukları bu topraklardan haçlıları tamamen göndermiştir²⁶. Böylece Eyyubiler ve Memlukler tarafından Haçlıların Beytülmakdis'e yeniden sahip olma düşünceleri gerçekleşmemiştir ve uzun yıllar da gerçekleşemeyecektir.

Memluk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Selahuddin Halil b. Kalavun komutasında, 1291'de haçlılar bütün doğudan çıkarılmıştır. Yaklaşık iki yüz sene süren doğu hâkimiyeti böylelikle sona ermiştir. Fakat Batı bu yenilgiyi kabul etmeyerek Beytülmakdis'i yeniden almak için hazırlıklara devam etmişlerdir. Başlangıçta Anadolu üzerinden gelmeye çalışan Haçlılar, Mısır alınmadan bu seferlerin başarısını kısa süreceği fark etmeleri üzerine diğer haçlı seferleri Mısır üzerinden olmuştur. Batı, artık dini ve siyasi otoriteyi sağlayan Haçlı zihniyetiyle, sekizinci haçlı seferini Tunus üzerine yapmıştır. Buradaki asıl amaç Tunus değil Mısır üzerinden Beytülmakdis'tir. Haçlı ordusunun bu seferinde salgın hastalık çıkmasıyla sefer iptal olmuştur. Son haçlı seferlerinden olan 1365 Haçlı Seferi ise Kıbrıs Krallığı üzerinden tekrar Mısır'a yapılmıştır ve İskenderiye'yi yağmalamak

²⁴ Demirkent, s. 536-537; Runciman, C.III, s. 3-30.

²⁵ Demirkent, s. 541; Runciman, C.III, s. 95-298.

²⁶ Kâzım Yaşar Kopruman, "Memlükler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, C. VI, s. 473-474; Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2006, s. 26-27.

dışında başka başarısı olmamıştır²⁷. Haçlı seferleri, bundan sonra küçük çapta yapılmaya devam etmiştir. Müslümanların zayıfladığı dönemlerde, batıda haçlı zihniyetinin yeniden ortaya çıktığı görülmektedir.

XVIII. yüzyılın sonunda Napolyon'un Mısır'ı işgali, bir haçlı zihniyeti özelliğini taşımaktadır. Napolyon'un Mısır'ı işgalinin akabinde Beytülmakdis'e sefer düzenlemesi bunun göstergesi olmaktadır. Napolyon'un bu seferi başarısız olsa bile haçlı zihniyetini uyandırması açısından önemlidir. Böylelikle bu zihni uyanışı İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Batı Müslüman devlet olan Osmanlı'nın iç karışıklıklarını bu zihni yapıyla kullanmaya çalışmıştır. Mısır Valisinin Osmanlı'ya isyanını, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen Hristiyan dünyası Beytülmakdis üzerine siyasi girişimlerde bulunmuştur. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın rekabeti, İngiltere'yi Beytülmakdis'e yönlendirmiştir. İngiltere'nin takriben bir asırlık çabası 1917'de Beytülmakdis'i Fransa askeriyle işgal etmesiyle başarıya ulaşmıştır. İngiltere Hükümeti'nin Kudüs'ün "fethi" ile alakalı bir durumda komutanlarına ve basına haçlı ifadesini kullandırmaması bu "feth" in haçlı zihni yapı üzerine olduğunun kanıtıdır.²⁸

1.2. Haçlı Seferlerinin Etkisi

Haçlı Seferleri, Beytülmakdis'in İslam devletleri tarafından fethi üzerine, Avrupa'da dini çağrıyla başlayan askerî harekât olarak doğmuştur. Haçlıların disiplinsiz ve askeri kimlikten uzak olması ve Avrupa'daki kaos sebebiyle başarısız olan bu seferleri, Avrupa tarafından istenildiği gibi sonuçlanmamasına rağmen tarihte iz bırakacak etkiye sahip olmuştur. Eyyubiler ve Memlukler tarafından Beytülmakdis'ten tamamen atılan haçlılar uzun yıllar geri dönmek için plan yapmalarına rağmen hem Avrupa'daki iç sorunlar hem de her geçen gün güçlenmekte olan Müslüman devletlerinden dolayı böyle bir imkân bulamamışlardır. Aynı zamanda İstanbul'un fethiyle Anadolu'nun tamamen İslam hâkimiyetine girişi ve Mısır'da güçlü bir Müslüman devletinin oluşu, batı için

²⁷ Demirkent, s. 543.

²⁸ Eitan Bar-Yosef, "The Last Crusade? British Propaganda and the Palestine Campaign, 1917-18". *Journal of Contemporary History*, Vol. 36, No. 1, 2001, p. 87-109; James E. Kitchen, 'Khaki Crusaders': Crusading rhetoric and the British Imperial soldier during the Egypt and Palestine campaigns, 1916-18. *First World War Studies*, 1:2, 2010, p. 141-160.

Kutsal Topraklara hâkim olmayı artık imkânsız hale getirmesine rağmen Avrupa'nın bu seferlerden hem Müslüman devletlerin güçlenme esnasında hem de sonrasında vazgeçmediği görülmektedir. Avrupa'da, siyasi otorite sorununu oldukça geç çözülmesi ve bu çözüm döneminde Müslüman devletlerin zayıflamasıyla bu fikrin tekrar canlandığı görülmektedir. Aslında Batı Avrupa, Beytülmakdis'in "kafir"ler tarafından işgalini zamanında engelleyemese bile Müslümanların güçlenmesini engellemek için bir uğraş içerisinde olmuşlardır.

İstanbul Fethi öncesi, Hristiyan dünyasının Müslümanlara karşı tekrar bir araya geldiği görülmektedir. Bir Haçlı Seferi niteliği taşıyan hatta bazı Avrupa tarihçileri arasında son haçlı seferi diye de adlandırılan Niğbolu Savaşı, Osmanlı'nın Balkanlarda Niğbolu Kalesi'ni 1394'te fethetmesiyle başlamıştır. Macaristan Kralı Sigismund papaya mektup yazarak yardım istemiş bunun üzerine Hristiyan dünyası; Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu, Fransa, Eflak, Lehistan, İngiltere Krallığı, İskoçya Krallığı, Eski İsviçre Konfederasyonu, Venedik Cumhuriyeti, Genova Cumhuriyeti ve St. Jean Şövalyeleri askerlerinden oluşturduğu Haçlı Ordusu'yla Niğbolu Kalesi'ni tekrar almak ve Osmanlı'yı Balkanlardan atmak için 25 Eylül 1396'da Osmanlı'yla Niğbolu yakınlarında karşılaşmıştır. Dönemin Osmanlı hükümdarı olan Yıldırım Beyazid komutasındaki Osmanlı Ordusu, Haçlı Ordusu'nu mağlup etmiştir²⁹. Fransa, Osmanlı'nın Balkanlardaki ilerleyişinin durdurulmasını istemesinin yanı sıra prestij kazanarak Avrupa'da siyasi güç olma gayesiyle Haçlı Birliği'ne en kalabalık orduyla savaşa katılmış fakat buna rağmen galibiyet yaşanmamıştır³⁰. Hristiyan dünyasının başarısızlığıyla sonuçlan bu savaş, son haçlı seferi sayılmaktadır. İstanbul'un II. Mehmet tarafından 1453'te fethedilmesiyle, Hristiyan dünyası haçlı birliklerini tekrar toplamak istediye de Müslümanlara karşı bir sefer düzenleyememişlerdir³¹. Fakat Müslümanları durdurmaktan da asla vazgeçmedikleri görülmektedir.

²⁹ David Nicolle, *Nicopolis 1396: The Last Crusade*, Osprey History, USA 1999, p. 37-38.

³⁰ Mehmet İpçioğlu, "Osmanlı-Fransa ve İngiltere İlişkileri Çerçevesinde Mısır Sorunu ve Osmanlı'nın Fransa'yı Boykotu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2014, s. 330.

³¹ Jonathan Harris, *The Last Crusades; The Ottoman Threat*, T.F. Madden (Ed.), *Crusades: the Illustrated History*. Michigan: Michigan Üniversitesi, 2004, p. 189.

Christofer Columbus'un seyahat amacı, haçlı ordusu oluşturarak Müslümanların zulmünden Kudüs'ü kurtarmak istemesi, XV. yüzyılda Haçlı zihniyetinin varlığını ortaya koyması açısından önemlidir. Nitekim Christofer Columbus'un, Amerika'yı "keşfi"³² yeni bir Asya rotası olarak değerlendirilmektedir. Delaney, Columbus'un sadece seyyah değil aynı zamanda bu seyahatlerin arkasında Kudüs'ü alma amacı olan iyi bir dindar olduğunu ifade etmektedir. Columbus, ilk kez 26 Aralık 1492'de yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuğu yeterli miktarda altın ve değerli baharatlar bulmak için yapan Columbus'un, ticari kâr kaygısı güderek, kârını Kudüs'ü "kafirlerin" (Müslümanların) elinden kurtarmak ve Kemame Kilisesi'ni alma yolunda kullanmak istediğini günlüğünde görmekteyiz. Delaney, Columbus'un apokaliptik inanca sahip olduğunu ve bu yüzden onun yalnızca İncil'in topraklarını geri almak için değil aynı zamanda İsa'nın mezarının olduğu yeri geri almak için yolculuk ettiğini ifade eder. Columbus İsa Mesih'in ikinci gelişinden önce Kudüs'ün alınması gerektiğine ve Kudüs'ü kurtarmada kendisinin de bir rolü olduğuna inanmaktadır³³.

Columbus Kral Ferninand ve Kraliçe İsebella'ya 4 Mart 1493 tarihli mektupta 7 yıl içinde, Kudüs'ü almak için oluşturulacak orduya beş bin suvari ve elli bin piyade parası ödeme yapabileceğini yazmıştır. Ayrıca bundan yaklaşık olarak on yıl sonra Şubat 1502'de Papa'ya yazdığı fakat hiç göndermediği mektubunda, bu seyahatin amacının Kudüs' e atlı süvari ve asker yardım için yatırım yapmak amacıyla olduğunu anlatmıştır. 7 Temmuz 1503'te Haiti adasında Hükümdarlara yazdığı mektupta; Kudüs ve Sidon dağı arasının Hristiyanların eliyle tekrar inşa edileceğini ve ondördüncü Mezmur'da onun İspanya'dan gelecek biri tarafından olduğuna inandığını ifade etmesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Columbus'un bu mektubunda var olan İspanyol'un kendisi olduğuna dair bir inançta olduğu görülmektedir. Bütün seyahatlerini bu inanç temelinde Kudüs'te kurulacak Hristiyan krallığı ve herkesin hristiyanlaşması üzerine kaleme almasının yanı sıra

³² Bir nüfus barındıran yerin keşfi mümkün müdür? Bu, tartışılması gereken bir husustur. Biz metnimizde bu yaklaşımı tarihi kabul olduğu için kullandık.

³³ Carol Delaney, "Columbus's Ultimate Goal: Jerusalem", *Comparative Studies in Society and History* 48, 2006, p. 261-262.

Columbus'un 25 Ağustos 1505'te yazdığı, Kudüs'ün özgürlüğü için bir fon kurmayı öngören mektup vasiyet olarak görülebilmektedir³⁴.

Columbus'un mektupları, seyahatlerindeki asıl amacın Kudüs'ü geri almak olduğunu açıkça göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Columbus XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başında Avrupa için önemli bir isim olmuştur. Aynı zamanda bu yüzyılda haçlı zihniyetini diri tutmak ve harekete geçirmek isteyen ve Avrupa'nın Kudüs'ten asla vazgeçilmediğini göstermesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Haçlı seferlerinin fiilen bittiği varsayılsa bile bu seferlerin zihni boyutunun siyasi, dini ve ticari alanlarda söylem ve işlev açısından bittiğini söylemek oldukça güçtür.

Batı dini olarak da siyasi olarak da Müslümanların güçlenmelerinden ve hâkimiyet kurmalarından rahatsız olmasının yanı sıra, batı krallıkları özellikle siyasi çıkarlar gereği Müslüman devletlerle iyi ilişkiler kurmayı da ihmal etmemiştir. Nitekim 1520'li yılların ortasında başlayan ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda uzun yıllar süren Osmanlı-Fransız ilişkisini, Fransa kendi siyasi varlığını oluşturmakta kullanmasına karşın dini bir kimlik söz konusu olduğunda Avrupa'da dindaşlarıyla Osmanlı'nın karşısında yer alması bu konuda iyi bir örnek olabilmektedir³⁵. Ayrıca her fırsatta İslam dünyasına karşı ittifakın içinde yer alan Fransa, başta İstanbul ve Kudüs olmak üzere kaybedilen doğu topraklarını alarak Hristiyan dünyasında siyasi lider olabilme tutkusunu hiçbir zaman yitirmediğini XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgali ve akabinde Beytülmakdis'e ilerlemesinde kendini net bir şekilde göstermektedir.

1.3. Kudüs'te İlk Yabancı Konsolosluğu ve Başarısızlığı

Osmanlı ve Fransa ilk kez Niğbolu savaşında karşılaşmışlardı. 1521 yılına kadar düşman olarak devam eden ilişki, Fransa Kraliçesi'nin Fransa Kralı François'i esir olarak alan Şarklen'in elinden kurtarması üzerine Osmanlı'dan yardım istemesiyle ve Sultan Süleyman'ın Avrupa üzerine yürümesi için bir fırsat

³⁴ Delaney, p. 266.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar)*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 280-281.

olarak bu yardım talebini kabul etmesiyle Osmanlı ve Fransa arasında iyi ilişkiler başlamıştır³⁶. Gün geçtikçe karşılıklı çıkar ilişkileri doğrultusunda iyileşen Osmanlı-Fransa ilişkileri, Fransa'nın Osmanlı topraklarında elçilik bulundurmasına kadar ilerlemiştir.

1535'te Fransa İstanbul'a büyükelçi sıfatıyla Jean de Forest isimli bir diplomat atayarak Osmanlı- Fransa ilişkileri için kalıcı bir elçilik oluşturmuştur³⁷. Usta bir diplomat olan La Forest, 1536 yılında, Fransa ve Osmanlı arasında dostluk ve ticaret anlaşmasına öncelikle Kanuni'nin veziri İbrahim Paşa'yı daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ı ikna etmiş ve daha çok Fransa'nın lehine olan bu antlaşmayı yürürlüğe koydurmuştur. Bu antlaşmaya göre; Fransız tüccarlarının yüzde beş gümrük ile her iki devlete ait gemilerle serbestçe dolaşabilecek, bütün hukukî muamelelerde, Fransız konsoloslarının hüküm verme hakları olacak ve bunun yanı sıra Fransız tebaa hakkında, davalarda hüküm verecek kadıların yanında bir Fransız tercümanı hazır bulunacaktı. Eğer bir Fransız, Müslüman tebaadan birisine olan borcunu ödemediği kaçarsa, yerine başka bir Fransız veya konsolos yakalanmayıp, Fransa kralı aleyhine dava açılacaktı³⁸. Bu ticaret ve dostluk anlaşmasının yürürlüğe o tarihlerde konup konmadığı hakkında tartışmalar olsa da bu tarihte Fransa, Osmanlı topraklarında artık imtiyaz sahibidir³⁹. Fransa'ya verilen bu imtiyazlar her padişah döneminde yineleneyecektir. Fransa'nın bu imtiyazlarla Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine elçilik açtığını görülmektedir⁴⁰.

1525 tarihli kapitülasyon anlaşması, 1621 yılında Sultan I. Ahmet tarafından ilk kez Kudüs eklenerek tekrar imzalanmıştır. Bu anlaşma Kudüs'te kutsal yerlerin

³⁶ İpçioğlu, s. 330-333.

³⁷ Soysal, s. 8.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, (II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça AnlaşmasınaKadar)*, C. III, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 506.

³⁹ Bu tartışmalar için bkz; Joseph Matuz, *Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki Kapitülasyonların Geçerliliği Hakkında*, Türkiye Günlüğü, S. 58 Ankara, Kasım Aralık 1999, s. 131-132.

⁴⁰ Fransa'nın bu imtiyazlara sahip olması üzerine İngiltere'de ekonomik alanda ticari yollar üzerinde bir anlaşma yapmak istemiştir. Kraliçe Elizabeth tarafından Sultan'ın divanına William Harborne elçi olarak atanmıştır. XVI. Yüzyılın sonundan XIX. Yüzyılın başına kadar Akdeniz ticari birliğini ikili ilişkilerde kontrol altında tutması üzerine ilk İngiliz konsolostur. 1583'te Halep, Dimeşk, Kudüs ve bütün Suriye- Filistin bölgesindeki liman kentlerine ticari elçi olarak Harborne atanmıştır. (Abdullatif Tibawi, *British Interest in Palestine 1800-1901: A Study of Religious and Educational Enterprise*, Oxford University Press, Oxford 1961, p. 14-15)

Fransız Kralı'nın koruması altında özgürce ziyaret edilebileceğini içermektedir. Ayrıca bu anlaşmaya, Kemame Kilisesi ve Hz. İsa'nın mezarında hizmet edecek rahiplerin Kudüs'te yaşaması, güvenince buralara girip çıkacakları konusu da eklenmiştir. Bunun yanı sıra Kudüs'te Ermeniler ve Katolikler arasında Kutsal yerler sorunu çıkması üzerine Fransa Kudüs'te kalıcı bir temsilcilik açma kararı almıştır ve 1621'de Kudüs'te yabancı güçlerin ilk konsolosu, XIII. Lois tarafından atanmıştır⁴¹. Kral bu atama için İstanbul konsolosuna, Kudüs'e bizzat ilgili kişiyi atadığını yazmıştır⁴². Parisli bir avukat olan Jean Lempereur, daha önce Kudüs'ü hacı olarak ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde Kral'a kutsal yerleri ziyaret eden Katolik hacıların himayesini almasını yazmıştır. Bu konsolos atamasının arkasında Lempereur'un finansal düzenlemesi ve siyasi entrikaların olduğu kadar manevi-ruhani nedenlerde bulunmaktadır⁴³. Burada, Lempereur'un Cizvit Tarikatı ile ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır. Lempereur, siyasi bir olgu olan bu konsoloslugu aynı zamanda dini amaçlar içinde Krala tavsiye etmiş olması mümkündür.

Fransa Kralı, Lempereur'un Kudüs'e atanması için İstanbul'a Louis des Hayes isimli özel bir elçi göndermiştir. Des Hayes, Osmanlı hükümetinden Kudüs valisi ve kadısına gönderilen mektupları güvene almış ve bunlarla silahlı olarak Kutsal Topraklar'a ilerlemiştir. Yafa'ya varması üzerine Kudüs'e Fransa Kralı'nın temsilcisi olduğuna dair bir haber göndermiştir. Bu habere karşılık olarak, Kudüs idaresi, bölgenin kanunlarında Hristiyanların at sırtında silah kuşanarak Kudüs'e girmelerinin yasak oluşuna dikkat çekerek bu konuda birşey yapamayacaklarını ve onların talimatlarına göre hareket edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Des Hayes "kutsal şehir"e yürüyerek girmeyi düşünmesine rağmen bu talimatları kendi monarşisine bir hakaret olarak algılayıp reddetmiştir. Bu yüzden Kudüs'e at sırtında kendi kılıcını kuşanarak girmede ısrarcı olmuştur. Kendisinin durdurulması üzerine

⁴¹ Kudüs Sicilleri (KS) 107:247, no. 1093 (Rebi'ül'evvel 1033/ 12 Ocak 1624); ayrıca bkz. Kudüs Sicilleri (KS), 98:108, no. 624(29 Şevval 1024/ 21 Kasım 1615) aktaran; Dror Ze'evi, *An Ottoman Century The District of Jerusalem in the 1600s*, State University of New York Press, 1996, p. 19; Karen Armstrong, *Jerusalem: One City, Three Faiths*, Ballantine Books, New York 1997, p. 335.

⁴² "...Kudüs'te Fransızlar için sorumluluk sahibi bir konsolos olarak Mr. Lempereur'u atamaya karar verdim."(Bernard Wasserstein, *Divided Jerusalem: the Struggle for the Holy City*, Second edition, Yale University Press, New Haven 2002, p. 8-44.)

⁴³ Cizvit Taikatıyla ilişkisi olduğu söylenmektedir. Bu konsolosluk fikrinin de daha çok onların talebi üzerine ortaya çıktığı görülmektedir. (Wasserstein, p. 8-44.)

İstanbul'a geri dönüp hükümete şikâyet edeceğini ve Kudüs yerel yönetiminin bundan pişman olacağını umarak ikna etmeye çalışmıştır ki bu tehdit de faydalı olmuştur. Böylece, Fransız büyükelçisi Kudüs'e ulaştığı zaman, şehir içinde binmesi için bir at sunulmuş ve kılıcıyla ata binmiştir. Bu yerli Hristiyanlar tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Des Hayes, Kudüs'te kaldığı süre içinde vali ve diğer idareciler ile görüşmüş ve onlara Osmanlı Hükümeti'nin mektubunu sunmuştur. Uzunca geçen görüşmenin ardından, vali ve müftü, büyükelçinin, Kemame Kilisesi'nin tamiri, kutsal yerlerin Ermenilerden alınarak Fransiskan mezhebine verilmesi ve Lempereur'un konsolüğünün kurulması talebini kabul etmek zorunda kalmıştır⁴⁴.

Des Hayes'in kılıca kuşanıp at binerek gelmesi üzerine Kudüs halkı oldukça tedirgin olmuş ve bu durumu Sultan'a bildirme kararı almıştır. *"...eğer konsolos gelse ve atına binse ve yanında silah olursa büyük bir fesat çıkar. Çünkü bizim bölgemiz onların göz dikdikleri bir yerdir. Allah onları helak etsin. Onlar çok iyi çaba sarfediyorlar ve biz kendilerinden başkasını oyunla/hileyle getirmelerinden korkuyoruz. Bunun için çok uğraştılar. Şimdi biz, bozgucu biri olan Lempereur'un konsolos olarak atanmasıyla, buranın işgal edilmesinden korkmaktayız ki bu daha önce yaşanmıştı. İslam'ın burayı tekrar fethinden bu yana, onlar darbe/işgal planlarını gerçekleştirmek için fırsat kollamaktalar ve bunun için çoktan yola koyuldular"* şeklindeki dilekçe şehir halkının korkusunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Lempereur'un bölgede tanınması ve Fransız Yahudilerinin Beytülmakdis'e gönderilmesini/sürülmesini destekleyen biri olması ve misyoner bir tarikat ile ilişkide olması bölge halkının korkusunun boş yere olmadığını göstermektedir⁴⁵.

Kudüs halkının gönderdiği dilekçe üzerine Des Hayes'in Müslüman birliklere karşı küstah tutumu ve siyasi oyunu ortaya çıkması üzerine Sultan, kutsal yerleri Fransiskan mezhebinden alıp Ermenilere iade ettiğine dair tekrar bir ferman yayınlamıştır. Kutsal Topraklar'a sancılı bir süreçte konsolos olarak giden Lempereur, Kudüs'e Kasım 1623'te varmış ve Fransiskan manastırında kalmaya

⁴⁴ Wasserstein, p. 8-44.

⁴⁵ Mohammad Salhieh, " Salhieh, Mohammed, al-Quds, al-Ard wa-Sukkan: Dirasah fi al-Wathaiq al-Uthmaniyah min khilal al-Sijilat al-Uthmaniyah, Dafatir al-Tabo wa Dafatir Ihsa' al-Nufus (1525-1914), *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu, 17-19 Kasım 2005*, İstanbul, p. 97.

başlamıştır. Lempereur, Cizvit Tarikatini buraya kabul ettirmek için çok uğraşmıştır. Ayrıca Fransiskanlar, Kutsal Topraklar'ın koruyucuları olarak tanımlamakta oldukça ısrarcı olmuşlardır. Böylece Fransa'nın, güçlü olduğu bir durumda Doğu'ya yönelmesi geçmişte onun Kutsal Topraklar'da çizdiği amacın "Latin Krallığı" ve Haçlı Seferleri ruhunu canlandırmak üzere olduğu görülmektedir⁴⁶.

XVII. yüzyıl Kudüs sakinleri için, Haçlı zihniyetinin uyanışı konusunda oldukça tedirgin geçmiştir. Haçlı zihniyetinin uyanışı tedirginliğinin yanı sıra, artık Haçlı seferinde öncülük edecek bir dini-askeri tarikatın oluşmuş olması tedirginliği daha da artırmıştır. Bu tedirgin süreçte, 20 Rebiülevvel 1033/ 24 Ocak 1624'te şehrin ileri gelenlerinden birkaç isim⁴⁷ şehir surlarının tadilatı esnasında çok daha öncesinde tedirgin oldukları durumu kadının⁴⁸ huzuruna sundukları görülmektedir⁴⁹. Gayrimüslimlerin evlerinin şehrin surlarıyla bitişik olmasını güvenlik zafiyeti olarak gören bu kişilerin durumun tespitini talep etmişlerdir. Kadı tarafından durumun tespiti üzere bu evlerin surdan dört zirâ⁵⁰ (2m) uzak olması kararı alınarak evlerin suara bitişik bölümleri yıktırılmıştır. Fakat daha sonra, ev ve sur arasında oluşan boşluğun hem sur içi hem sur dışı güvenlik zafiyeti oluşturulması gerekçe gösterilerek evlerin tekrar surlarla birleştirme kararı verilmiştir. Lübnanlı emir Fahreddin el-Maani'nin hırslı biri olması, Osmanlı yönetimini de tedirgin eden bir başka sebep olmuştur. Nitekim 1614'te İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi Pindar tarafından gönderilen bir mektup, Osmanlı'nın endişesinin haksız yere olmadığını göstermektedir. Bu mektuba göre; Osmanlı ajanları, İtalya'daki Toskana sığınmış olan emir Fahreddin'in, bir donanmayla Lübnan'a dönmek için hazırlandığını ve bir ordu kurarak Beytülmağdis ve Kudüs'ü

⁴⁶ Wasserstein, p. 8-44, Fransiskan Manastırında kalmadan önce, kısmen mali kısmen siyasi sebeplerden ötürü bir tartışmaya girmesi üzerine Lempereur kaldığı handan kovulmuşur.

⁴⁷ Vali Mehmed Paşa, Müftü Zekeriya Efendi, el-Aksa'nın hatibi, kentin mimarbaşısı ve daha pek çok kişi.

⁴⁸ Sancak beyi, şehrin surlarının bakım ve onarımının sorumlusudur. Kadı ise sur içinde bu surların savunma merkezli olduğundan dolayı bu tadilatı denetlemekle yükümlüdür.

⁴⁹ Ze'evi, p. 19.

⁵⁰ Zirâ kelimesi, Türkçede arşın olarak da geçmektedir. Bknz. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul 1986, s. 19; Khalid El-Awaisi, *Mapping Islamic Jerusalem: A Rediscovery of Geographical Boundaries*, UK: ALMI Press 2007, p. 51-77

işgal üzerine yola çıkacağını haber vermişlerdir⁵¹. Bu haber üzerine Osmanlı, emiri engellemek için Lübnan limanlarına donanmalarını yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı her ihtimale karşın, Şam paşasına Kudüs'te bulunan keşişleri, rahipleri ve yardım edebilecek hacıları olası isyana karşı şehirden çıkarmakla görevlendirdi. 1623'te Filistin kıyısının bir bölümünü işgal eden emir Fahreedin, Yafa yakınlarında yerel kuvvetlerce durdurulmuştur. Osmanlı'ya yirmi yılı aşkın süre zarfında tehdit oluşturan emir, 1635'te yakalanıp idam edilmiştir. Emir'in, Hristiyanlığı Kudüs'te tekrar kurma amacı ve onun Haçlı seferlerine öncülük etme eylemi Osmanlı'yı ve yerel halkı fazlasıyla tedirgin etmiştir⁵². Lübnanlı emir Fahreddin'in bu girişimi yaklaşık otuz yıl daha İstanbul, Şam ve Kudüs üçgeninde Osmanlı yönetimini tedirgin edecektir.

Kudüs'te yerel yöneticiler ve Müslüman halk tarafından hissedilen bu tehlike, bu sıcak gelişmelerin yaşandığı bu yıllarda Kudüs'e atanan Fransız Konsolosunu oldukça müşkül duruma düşürmüştür. Oysa Fransa bu elçilik için Osmanlıya oldukça dil dökmüştür. Uzun müzakereler sonucu, Osmanlı'nın izniyle Fransa Jean Lempereur Kudüs'e konsolos olarak atanmıştır⁵³. Halkın bu atamayı hiç de hoş karşılamamasının yanı sıra, Lempereur, Kudüs sancak beyi ve kadıyla anlaşmazlığa düşmüştür. Ayrıca Lempereur ve emir Fahreddin'in iş birliğinde olduğunu ve Kudüs'ü emire teslim etme planı olduğunu iddialarıyla Kudüs Fransa konsolosunun tutuklanmış fidye ile serbest bırakılarak Fransa'ya gönderilmiştir⁵⁴.

Muhammed Salih'e göre Hristiyan bir devletin Kudüs'e konsolos atması demografik bir darbe planıydı ve bu planıyla *Arapların bu bölgeden kovulması ve yahudilerin buralara yerleşmesini hedeflenerek ve yahudiler, Beytülmakdis'e gizlice yerleştirilmekteydiler*. XIX. yüzyılda Yahudiler, Beytülmakdis'e Rusya, Avusturya, Almanya, İngiltere, Fransa, Macaristan, Belçika gibi Hristiyan ülkeler tarafından gönderilesi bu bilgiyi doğrulamasa bile desteklemektedir. Bu Hristiyan

⁵¹ Ze'evi, p. 19-20. Ayrıca Lempereur'un, daha öncesinde Toskona'ya sığınan Hristiyanlarla anlaşarak Akdeniz'e bir saldırı planlayan Lübnan Emiri Fahreddin ile gizli bir şekilde anlaşmış Cizvit Tarikati liderine yazdığı bir mektupta ortaya çıkmıştır. (Wasserstein p. 8-44)

⁵² Amnon Cohen, *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, Cambridge 1989, p. 4; Ze'evi, p. 21.

⁵³ KS 107:538 (24 Safer 1033/21 Aralık 1632); no. 802 (28 Safer 1033/21 Kasım 1623); KS 98:108 no.624 (29 Şevval 1024/21 Kasım 1625) akt. Ze'evi, p. 21

⁵⁴ Wasserstein, p. 8-44; Cohen, *Economic Life*, p. 4.

dünyasındaki Yahudi sürgünü Osmanlı Devleti'nin topraklarına yönlendirilmişti ki hiç kuşkusuz, bu demografik darbe planının sonuçlarıydı⁵⁵.

XVII. yüzyılda Kudüs'te yaşanan isyanın ve Fransa'nın konsolosluk açma krizi misyoner tarikat olan Cizvitlerle ilişkilendirilebilmektedir. Bu ilişki Kudüs halkı tarafından Haçlı zihniyetinin uyanışı olarak yorumlanmakta ve hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerine dair ifadeleri dikkat çekmektedir. Yine bu dönemde Avrupa Yahudileri hakkındaki yorum da dikkat çekilmesi ayrı bir husustur. Nitekim XVIII. yüzyılın sonunda Napolyon'un Mısır'ı fethiyle bu düşüncelerin tekrar dile getirilmesi XVII. Yüzyıldaki girişimi haçlı zihniyetinin devamı olarak yorumlanabilmesinde destekleyici unsur olarak alınabilmektedir.

1.4. Napolyon'un Mısır İşgali ve Beytülmakdis

XVII. ve XVIII. yüzyılda batılı güçlerin yükselişi ve dünya çapında emperyalist yayılcı politikasıyla birlikte Avrupa'da büyük değişimler görülmektedir. Yine bu yüzyıllarda batılı güçlerin, siyasal ve ekonomik olarak Osmanlı'nın zayıflamasını ve bölgesel olarak küçülmesini fırsat bilerek Osmanlı topraklarında var olma mücadelesi de görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin zayıflığı ve yabancı askeri desteğe ihtiyacının artması, batılı güçlerin çıkar ilişkisini destekleyen süreçler olmuştur. Ayrıca onun iç işlerine müdahaleyi daha da açık hale getiren Osmanlı Devleti'nin çok uluslu bir yapıda olmasını fırsat olarak gören batı, Osmanlı'da yaşayan azınlıklarla direk bağlantı kurarak Osmanlı'nın iç işlerine müdahale ederek Osmanlı'yı kendi şartlarıyla hareket etmeye zorlamıştır. Nitekim XIX. yüzyıla her türlü dış etkiye savunmasız giren Osmanlı için çöküş kaçınılmaz olacaktır. Bu çöküş kimileri için bir özgürlük olarak adlandırılrsa da kimileri için esaret anlamına gelmektedir. Hiç kuşkusuz, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yaşadığı siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların sebebi daha önceki yüzyıllardaki uygulamalar olmaktadır. Nitekim XIX. yüzyılın ortasında Beytülmakdis'teki kendini net bir şekilde ortaya koyan değişimin sebebi çok daha öncesine dayanmaktadır. Fakat daha yakın tarihe dayanan bu sebeplerden biri belki en önemlisi hiç kuşkusuz 1798'de Napolyon Mısır'ı işgali ile başlamıştır.

---

⁵⁵ Salhieh, p. 97.

1.4.1. XVIII. Yüzyılın Sonunda Osmanlı- Fransız İlişkisi

1797 yılında Napolyon'un Avusturya'yı mağlup etmesiyle savaş Campo Formio barış antlaşması yapılarak sona ermiştir. Osmanlı- Fransız ilişkisinde bir dönüm noktası olan bu anlaşmayla, Venedik ve Belçika'nın Arnavutluk limanlarının Fransızların eline geçmesiyle Fransa ile Osmanlı Devleti sınır komşusu olmuştur⁵⁶. Bu zamana kadar Osmanlı Fransa'ya karşı dostane ilişkiler kurarak, destekleyici bir politika izlemiş olsa da Fransa artık Osmanlının olası yıkılışında toprak paydaşlardan biri olma ihtimali Osmanlı için bir tehdit oluşturmuştur⁵⁷.

Osmanlının, Fransızların Avusturya'yı bozguna uğratmasını Osmanlı'nın intikamı olarak yorumlamasına rağmen Compo Farmia barışı sonrası dostane ilişkilerin umulduğu gibi ilerlememesi, Osmanlının siyasetini değişmesini kaçınılmaz kılmıştır. Oysa Fransa'da yönetim şeklinin değişmesine rağmen Osmanlı, Fransa ile dostane ilişkilerini hiçbir zaman askıya almak istememiştir. Fransa'nın yeni düzeni başta Avrupa'yı sonra imparatorlukları endişelendirirken, Osmanlı, Fransa'yı yeni yönetimle de dost olarak gördüğünü ifade etmekteydi. Fakat Campo Farmia barış antlaşması sonrası Fransa Osmanlı'yla aynı düşüncede olmadığını faaliyetleriyle ortaya koymuştur.

Fransız İhtilali'yle gelen değişim, başlangıçta Avrupa'yı sonrasında da dünyadaki değişen denge de büyük rol sahibi olmuştur. Ne yazık ki Osmanlı, Fransız bu yeni düzenin kendisini ilgilendirmeyen bir yapıda olmadığını aksine çok uluslu devlet yapıları için bir tehdit olduğunun çok sonra farkına varmıştır⁵⁸. Hiç kuşkusuz Osmanlı topraklarında kıpırdamalar yine Fransızların eliyle başlamıştır. Fransızlar, Venedik topraklarını işgal ettikten hemen sonra Rumları cumhuriyete teşvik etmiş ve Osmanlı'ya karşı Osmanlı tebâsını kışkırtmaya başlamışlardır. Bu durum Fransa'nın yeni düzende Osmanlıya karşı tutumunu ortaya koyması açısından da ayrıca önem taşımaktadır⁵⁹.

⁵⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 424

⁵⁷ Hasan Şahin, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışı'na 1856'ya)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.40, Erzurum 2009, s. 291.

⁵⁸ Hasan Şahin, s. 291.

⁵⁹ Cevdet Paşa, C. I, s. 425.

Rusya'nın sınırlarına kadar gelen Fransa'nın kendileri için bir tehdit oluşturacağını düşünen Ruslar, tedbir olarak hudutlarda bazı tatbikatlar yapacağını ve Karadeniz'e donanma indireceğini Osmanlı Devleti'ne bildirerek bunun Osmanlı'ya karşı bir hareket olmadığını temin etmiştir. Bunun üzerine Prusya, Fransızların elçisi olarak Rusya'nın tutumundan rahatsız olduklarını ve Osmanlı'nın bu konuda Fransa'nın tarafında olmasının Osmanlı'nın yararına olduğunu söyleyerek anlaşma teklif etmiştir. Rusya'nın bu harekâtından rahatsız olmadığını dile getiren Osmanlı bu anlaşmayı reddetse de Ruslara karşı tedbir almayı da ihmal etmemiştir. Padişah III. Selim, Sadrazam'a savunma için kalelerin ve savaş teçhizatlarının hazırlığının bir an önce bitmesini bir fermanla emretmiştir⁶⁰.

Ruslar ve Osmanlı, Fransızlara karşı sınır topraklarını korumakla meşgulken Fransızlar, Malta Şövalyeleri⁶¹'ni bozguna uğratarak, Malta'yı işgal etmiştir. Bu işgalle, Malta'da esir olan Müslüman Osmanlı tebasını bir kurtarıcı edasıyla serbest bırakmıştır. Malta'nın işgali hiç şüphesiz, Fransa'nın çok uzun süredir hayal ettiği Mısır'ın alınması için önemli bir adım olmuştur. Napolyon, Tolon'dan Malta'ya hareket ederek burayı işgal etmiştir. Malta'da tekrar donanma hazırlığı yapan Napolyon'un, bu hazırlıkla hangi toprakları işgal edeceği hakkında bilgi verilmemiş olsa da Fransa'da bir gazete, Napolyon'un Mısır'a doğru hareket edeceğini yazmıştır. Bunun üzerine Paris sefiri, bu haberi Fransa hükümetine sormuş fakat bu haber hükümet tarafından yalanlanmıştır. Haber yalanlanmış olsa bile, Osmanlı Devleti, bu haber karşısında tedbir almak istemiştir. Mısır emirlerine, Mısır'ın Fransızlara karşı savunma hazırlıklarında olmalarını gerektiren bir talimat haberini

⁶⁰ Kâmil Çolak, Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801), *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, (2008-II), s. 146; Cevdet Paşa, C. I, s. 426.

⁶¹ Malta Şövalyeleri, başlangıçta, Saint Jean Tarikatı olarak 11. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu tarikat Kudüs'te hasta, yaralı ve yoksul hacılara yardım etmek amacıyla kurulmuş ve 1113 yılında Katolik Kilisesi tarafından kabul edilmiştir. Kudüs'ün Selahattin Eyyubi tarafından fethedilmesiyle, yurtsuz ve işlevsiz kalan tarikat, yardım ve güvenlik hizmeti sağlayan tarikat olmaktan uzaklaşarak Kudüs'ün yeniden Hristiyanların eline geçmesi için askeri bir kimliğe bürünmüştür. Uzun yıllar varlık mücadelesi veren tarikat Rodos'a yerleşerek Akdeniz ticareti tehdit etmiş daha sonra bu adandan çıkartılarak 1523'te V. Charles'ın teklifiyle Malta'ya getirilmiştir. V. Charles, bu adayı Şövalyelere teklif ettiğinde, üç ana görev vermektedir; (1) İspanyol donanmasının kullanımına açık bir liman sağlamaları, (2) Osmanlı İmparatorluğunun genişlemesini engellemek için çaba sarf etmeleri, (3) Kendi kontrollerindeki Malta Adaları ve Trablus Kalesi'ni, korsan saldırılarına karşı korumaları. (Cevdet Paşa, C. I, s. 429.)

ulaştırmak üzere Edip Efendi gönderilmiştir. Ancak henüz o daha Mısır'a ulaşmadan, Fransızlar İskenderiye'ye açılmıřtır⁶².

1.4.2. Napolyon'un Mısır'ı İşgali

Napolyon'un Mısır seferi hiç şüphesiz, sadece Osmanlı'yı tedirgin etmemiş aynı zamanda İngiltere'yi de tedirgin etmiştir. Nitekim Napolyon'un bu seferdeki amacı Osmanlı'ya savaş açmanın ötesinde ticari ve ekonomik olarak rekabette olduğu İngiltere'ye karşı bir üstünlük kazanmaktır. İngiltere'nin her geçen gün sömürge topraklarını genişletmesi Fransa'nın ticari dengesini bozuyordu. Ayrıca Fransa Amerika'daki sömürge topraklarını da İngiltere'ye kaptırmasıyla yeni bir sömürge arayışına giren Napolyon, Akdeniz üzerinden Mısır'a oradan da Hindistan'a ulaşıp burayı kendi sömürge toprağı yaparak İngiltere'ye kaşı büyük bir üstünlük kazanmayı hedeflemiřtir⁶³. Mısır'a yerleşmek Fransa'nın çıkarları için oldukça önemlidir. Nitekim Mısır'a sahip olan Osmanlı, Napolyon'a göre artık kurtarılması ya da korunması gereken değil hatta yıkılması kaçınılmaz olan bir devlettir⁶⁴. Ayrıca bu seferin sonunda Napolyon Hristiyan dünyasında oldukça önemli bir komutan ve lider olacaktı. Bundan dolayı Napolyon'un hedef ve çalışmaları bu yönde olmuştur. Sefer öncesi, Napolyon'un Mısır'ın tarihi, sosyal-kültürel yapısı ve İslamiyet hakkında bilgi edinmesi, bu sefere yüzen bir kütüphaneyle çıkmaları ve bilginlerden yardım almaları bu sefere verdiği önemi ayrıca ortaya koymuřtur⁶⁵.

Napolyon'un Mısır'a doğru harekete geçtiğini haber alan İngiltere, bu harekâtı durdurmak için Akdeniz'deki Amiral Horatio Nelson komutasındaki donanmaya emir vermiş olmasına rağmen Amiral Nelson, Fransız donanmasını durduramamıştır. Başlangıçta Malta'yı alan Fransa, 1 Temmuz 1798'de

⁶² Cevdet Paşa, C. I, s. 429-430.

⁶³ olak, s. 146.

⁶⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* C. V, Ankara 1988, s. 26; olak, s. 145.

⁶⁵ Napolyon Osmanlı'ya savaş ilan etmeden L'Orient adlı gemisiyle Mısır Seferi'ne çıktığında donanmada takriben 38 bin asker, 12 bin at ve 171 top taşıyan 50 savaş gemisi ve 500'e yakın nakliye gemisi bulunmaktaydı. Bu donanmada Napolyon'nun yanında Kleber, Reynier ve Menou önemli generallerle 167 kişiden oluşan bilim ve sanat heyeti bulunmaktaydı. Bu bilim ve sanat adamlarının yanı sıra, 287 kitaptan oluşan bir kütüphane ve Yunanca, Fransızca ve Arapça baskı yapabilen iki tane matbaa da bu donanmada bulunmaktaydı. (olak, s. 148)

İskenderiye'ye ulaşmıştır⁶⁶. İşgal haberi, Osmanlı padişahı III. Selim'e ulaşınca, padişah hemen harekete geçmemiştir. Nitekim Fransa'nın olası Mısır seferi Osmanlı'nın kulağına gelmiş olsa bile bu durum düşünüldüğünden çabuk olmuştur. Osmanlı'nın Fransızlara karşı Mısır'ı savunma emri ulaşmadan, Napolyon işgale başlamıştır⁶⁷. Ne yazık ki bu işgal, Osmanlı için oldukça kötü giden bir dönemin devamı olmuştur. Bu sebepten III. Selim, soğukkanlılığını koruyarak Fransa'ya hemen savaş ilan etmeyip başka tedbirler⁶⁸ alarak Fransa'nın en büyük rakibi olan İngiltere'nin bu durum karşısındaki tepkisini ölçerek kendi safına çekme kararı almıştır⁶⁹. İngiltere ise, Mısır'da güçlü bir devletin varlığından ziyade zayıf bir devlet olan Osmanlı'nın olmasını istemektedir. Ayrıca Fransa'nın amacı Osmanlı'nın çöküşünde ondan toprak almanın ötesinde İngiltere ile olan rekabetinde ciddi bir üstünlük sağlamak olduğu için, bu seferin başarıyla sonuçlanması hiç şüphesiz İngiltere'nin zararına olacaktır.

Napolyon Mısır'a ulaşınca, karaya hemen asker çıkarmak yerine İskenderiye Kalesi'ni geçerek İskenderiye'nin batısı Merabit'e asker indirmiş ve İskenderiye Kalesini kuşatarak mağlup etmiştir. İskenderiye'nin mağlubiyeti üzerine bölge halkı görüşme talep etmiş, Napolyon bu görüşmede Mısır'a işgal ve yağma için gelmediğini Kölemenlerden şimdiye kadar Fransızlara yapılan zulmün hesabını sorup, aynı zamanda Mısır halkını da bu zulmünden kurtarmak için geldiğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra, Napolyon Allah'a inandığı, Hz. Muhammed'e, Kur'an'ı Kerim'e ve din adamlarına saygısı olduğunu ifade ederek, kendilerine

⁶⁶ Pascal CYR, *L'expédition, militaire de Bonaparte en Egypte*, de l'Universita de Sherboke, (Basılmamış Doktora Tezi), p. 54-58.

⁶⁷ Cevdet Paşa, C. I, s. 429.

⁶⁸ Milli Kütüphanede mahfuz bulunan Konya Şer'iye sicillerinin 67/F 16 numaralı defterdeki söz konusu ferman suretine göre, bu emir Üsküdar'dan Anadolu'nun orta koluyla nihayetine varıncaya kadar olan bölgedeki vezir, beğlerbeği, kadı, voyvoda, naib, yeniçeri zabıtları ve a'yanlara ulaştırılır; Haberin ertesi günü Sultan, bir fermanla Osmanlı topraklarında bulunan Fransız tüccarların tutuklanmasını emreder. Bu ferman şöyledir; "Francalunun külliyetli donanma sefineleriyle Bonaparte nam cündileri Akdeniz tarafına gelip İskenderiye-i Mısır'a hücum ederek Reşid tarafını istila ve Mısır-ı kahire'ye su-i kasd ile kal-a i Mısır'ı zabt etmişlerdir. Francalu keferesinin kaide-i düvel ve rusum-i milele mugayir hareket ederek Bilad-ı İslamiyenin cümlesine tasallut etme niyetleri ortaya çıkmıştır. Buna mukabil Mısır tarafında Fransızların devlet-i aliye mallarına verdiği zarara karşılık sizler de idareniz altında bulunan Fransızları ve onlara tabi olanları tevkif eyleyerek elbiselerinden maada ticarete müteallik emval ve eşyalarını bir teki bile zayı ve telef olmayacak şekilde el konularak bunları bir deftere kaydedip defterin bir suretini Bab-ı saadete göndermeniz emrolunmuştur". Konya Şer'iye Sicil Defteri. 67/F 16, 30 Rebiülevvel 1213/11 Eylül 1798. (Akt; İpçioğlu, s. 342)

⁶⁹ Karal, C.V, s. 30; Soysal, s. 238-239; Çolak, s. 153-154

karşı koymadıkları sürece herkesin huzur içinde yaşayacağına vurgu yapmıştır⁷⁰. Napolyon hatta Osmanlı-Fransız bayraklarının beraber dalgalanacağını söylemiştir. Böylece İskenderiye şehri, Fransa'ya teslim olmuştur. Ancak, Napolyon'un halkın sempatisini kazanma siyasetine halk inanmamıştır. Bu savaşın, kölemen beyleriyle yapıldığı iddiasının Osmanlı'yı teskin etmek için söylenen bir uydurmadan öteye gitmediğini Osmanlı ve Mısır halkı apaçık görmekteydi⁷¹.

Napolyon, İskenderiye'de her şeyi kontrol altına alındıktan sonra, buraya General Kleber komutasında üç bin askerden oluşan bir birlik bırakarak Kahire'ye doğru ilerlemiştir⁷². Fransa'nın Mısır'a işgal girişimi ve İskenderiye'nin ele geçirilmesini tedirginlikle karşılayan Kahire, Fransızları durdurmak için, Mısır Valisi Ebubekir Paşa ve Kölemen beylerinin önde gelenlerinden İbrahim ve Murat Bey önderliğinde bir divan kurularak durum görüşülüp tartışılarak düşmana karşı bir olma kararı alınmıştır. Murat bey ordunun başına geçerek, Kahire'ye ilerlemek üzere olan Napolyon'u durduracak Ebubekir Paşa da İbrahim Bey ile Kahire'de kalıp yönetimi idare edecekti. Murat Bey, Fransızları 13 Temmuz 1798'de Rahmaniye yakınlarında karşılayarak onlarla savaşmıştır. Bu savaşta Murat Bey mağlup olup geri çekilmiştir. Ehramlar mevkiinde bu iki ordu arasında yeni bir savaş daha yapılmıştır⁷³. 20-21 Temmuz 1798'de Ehramlar Savaşı adıyla da bilinen bu savaşta Fransa, 12 bin çoğu kölemenlerden oluşan 35 bin kişilik orduyu yenmiştir. Müslümanlar Fransızların, teknolojik üstünlüğü ve uzun menzilli atış yapan topçuların askeri gücüyle birlikte Napolyon'un disiplini karşısında çok fazla dayanamamış ve dağılmıştır. Büyük bir bozgun yaşayan Murat Bey yaklaşık olarak yedi bin kişilik bir kayıp yaşamasına rağmen Kahire'nin işgalini durduramamıştır⁷⁴. Napolyon İskenderiye'deki izlediği taktiği burada da izleyerek bir ferman yayımlamış ve bu fermanla, Allah'a inandığı, Kuran'ı Kerim'e, Hz. Muhammed'e

⁷⁰ James Matthew Thompson, *Napoleon Bonaparte*, Massachusetts 1990, p. 112; Çolak, s. 150; Cevdet Paşa, C. I, s. 335-336.

⁷¹ Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul 1938, s. 74-75; Soysal, s. 223-226; Çolak, s. 150; Cevdet Paşa, C. I, s. 336.

⁷² Soysal, s. 232; Çolak, s. 150.

⁷³ Savaşın detayları için bkz. James W. Shosenberg, "The Battle of the Pyramids: Futile Victory", *Napoleon and the French in Egypt and the Holy Land 1798-1901*, (Ed. Aryeh Shmuelevitz), İstanbul 2002, p. 235-251; Çolak, s. 150

⁷⁴ Karal, *Fransa-Mısır...*, s. 79-81; Soysal, s. 28-30; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmanlı, C. I, İstanbul 1994, s. 362; Çolak, s. 151; İpçioğlu, s. 343.

karşı saygısı olduğunu, bu savaşın Kölemen Beylerle yapıldığını, Mısır halkını onların zulmünden kurtarmaya geldiğini bildirmiştir⁷⁵.

Napolyon, Mısır'da Kahire'ye doğru ilerlerken, bu işgalin kaderini büyük oranda değiştiren İngilizlerin, bu işgalden hemen önce Fransızların Mısır'ı işgalini engellemek üzere görevlendirdikleri Amiral Nelson komutasındaki donanma, 1 Ağustos 1798'de Fransız donanmasını Ebukır limanında savunmasız bir şekilde bulunca gemilerin çoğunu batırması ve kalanları da rehin alması olmuştur. Fransızların elinde, İskenderiye limanlarına soktukları birkaç küçük gemi ve nakliye gemileri dışında bir şey kalmamıştır. Ülkesinden çok uzakta olan ve artık Fransa ile de bir bağlantı ihtimali kalmayan Napolyon ve askerleri Mısır'a hapsolmuştur⁷⁶. Bu durum Napolyon'un Mısır Seferi'nin seyrini değiştirmiştir. Denizden gelecek herhangi bir tehlikeye önlem alamayacağını bilen Napolyon bu durum karşısında çok zor durumda kalmıştır. Bu zor durumu ordusuna hissettirmemeye çalışan Napolyon, Kahire'de çalışmalar yapmış ve ordusunun dikkatini de kara seferine çekmiştir.

İskenderiye'den sonra, 4 Ağustos'ta Kahire'nin Fransızlar tarafından işgal edilmesi Müslümanlar arasında büyük paniğe neden olmuş, Murat Bey güney Mısır'a, İbrahim Bey Şam'a çekilirken halkın bir kısmı çöllere sığınmıştır⁷⁷. Napolyon, Mısır'ı uzun süre elinde tutmak ve bu ilerleyişin hızını artırmak için, merkezde ve eyaletlerde divanlar kurarak ulemalar arasında bir atama yaptı, Kahire'de kölemenlere yer verilmeyen bu divanlar 10 şeyhin atanmasıyla devlet işleri yürütüldü⁷⁸. Bütün bu uygulamalarda elbette divanların kontrolü Fransızların elindeydi ve karar ve atamalar onların keyfiyetine göre yapılmaktaydı⁷⁹.

Napolyon, yanında getirdiği bilim ve sanat heyetiyle Mısır Enstitü'yü Kahire'de 20 Ağustos'ta kurdu. Bu enstitü, matematik, fizik, ekonomi, edebiyat

⁷⁵ Karal, *Fransa-Mısır...*, s. 81; Thompson, p. 116; Soysal, s. 230; Çolak, s. 151.

⁷⁶ Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, C. I, İstanbul Tarihsiz, s.70-71; Karal, *Fransa-Mısır...*, s. 78-79, 91-93; Karal, C.V, s. 30; Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan...", s. 617; David G. Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, London 1995, p. 217; Frank McLynn, *Napoleon a Biography*, London 1997, p. 180, Çolak, s. 151-152.

⁷⁷ Karal, *Fransa-Mısır*, s. 81; Thompson, p. 116; Soysal, s. 230; Çolak, 151

⁷⁸ Çolak, s. 151-152; Thompson, p. 126'da divanın 9 şeyhden oluştuğunu belirtmektedir.

⁷⁹ Thomas Philipp, "The French and the French Revolution in the Works of Al-Jabarti", *Eighteenth Century Egypt: The Arabic Manuscript Sources*, (Ed. By Daniel Crecelius), Claremont 1990, p. 137.

olmak üzere dört bölümden oluşmakta ve her bölümün on iki üyesi bulunmaktaydı. Napolyon bu enstitüyü kurduktan hemen sonra, Nil nehrinin sulama kapasitesi, eski Mısır uygarlığı ve piramitler üzerine çalışma başlattı⁸⁰. Enstitü, çalışmalarını yaparken Mısır'ın bir koloni haline dönüştürmeye ve Fransız çıkarlarının korunmaya önem vermiştir⁸¹. Bu enstitünün uzak gelecekte Kızıldeniz ve Akdeniz bağlantılı bir kanal olan Süveyş Kanalı'nın planlarını hazırlaması, Fransa'nın Mısır'ı işgalinin ekonomik ve siyasi yönünü ortaya koymaktadır⁸².

Ebukır'da yanan donanma Fransız askerlerine karada ilerleme dışında başka çare bırakmayıp Napolyon'u tersane ve donanma arayışına sokmuştur. Kahire'de oluşturulan yeni düzenin yanı sıra kurulan Enstitü'nün faaliyete geçmesiyle Napolyon, güney Mısır'ı almak ve Kölemen beyi Murat Beti takip etmek için General Desaix'i görevlendirmiş ve güney Mısır'ın çoğu Fransızlar tarafından ele geçirilmiştir. Güney Mısır kontrol altına çalışılırken Napolyon Suriye'ye doğru harekete geçmiştir. 20 Şubat 1799'da El-Ariş'i, 24 Şubat'ta Gazze'yi ve ardından Yafa'ya ele geçiren Napolyon 24 Mart'ta Akka sınırlarına gelmiştir. Fransa'nın Mısır'ı işgalinin neredeyse seneyi devriyesinde Napolyon Temmuz 1799'da General Donzolet liderliğinde Fransız askerlerini Kızıldeniz kıyısındaki, Kuşeyr'i almak için görevlendirmiştir⁸³.

1.4.3. Mısır'ın İşgali ve Osmanlı Devleti

Osmanlı'nın beklemediği bir zamanda beklemediği bir devletle savaşla karşı karşıya gelmesi elbette dünya siyaset dengesini değiştirecekti. Osmanlı'nın şimdiye kadar dostu hatta müttefiki durumunda olan Fransa'nın bugün savaş ilanı vermeden Osmanlı'nın toprağı olan Mısır'ı işgali Osmanlı için hem beklenmedik hem de

⁸⁰ Çolak, s. 152; İpçioğlu, s. 343.

⁸¹ J. Christopher Herold, *Bonaparte in Egypt*, London 1962, p. 167; Thompson, p. 121; Çolak, s.152.

⁸² Bu enstitü sayesinde 1809-1812 yılları arasında Mısır ile ilgili önemli bir eser olan *Description de L' Egypte* yayımlanmıştır. Ayrıca işgal sırasında bilim adamları gözetiminde, askeri ve sivil hastaneler, kütüphane ve laboratuvarlar, vebaya karşı karantina istasyonları açılmasının yanı sıra tahıl öğretmek için yel değirmenleri gibi ve benzeri başka bayıdır işler ve Nil balıkları, Kızıldeniz mineralleri, deltanın florası, çöl kumunun bileşenleri olmak üzere coğrafi ve kimyevi birçok bilimsel araştırma yapılmıştır. Tüm bunlar Mısır'ı kalıcı olarak kontrole almak ve burayı Fransa için yerleşik duruma getirmek ya da Mısır'dan iyi bir verim almak üzere yapılmıştır. (Soysal, s. 232; Çolak, s. 152-153)

⁸³ Çolak, s.153; İpçioğlu, s.343.

üzücü bir durumdu. Fransa bu işgalin Osmanlı'ya karşı olmadığını aksine Osmanlı sorunu olan Kölemen Beylerine olduğunu, kölemenlerin zorba yönetimine son vermek üzere böyle bir sefer yapıldığını İstanbul'da ki Fransız elçi Ruffin aracılığıyla Osmanlı'ya bildirmesini istemiş hatta Dışişleri Bakanı Talleyrand İstanbul'a gelip Bab-ı Ali'yi ikna ile görevlendirmiş olsa da bu gerçekleşmemiştir⁸⁴. Ayrıca, Osmanlı'nın, Mısır'ın işgali karşısında savaş ilanında aceleci olmayıp bazı tedbirler alması dış politikada ki dengeyi görmesi açısından bu dönemde çok önemliydi. Nitekim Osmanlı, artık eski ihtişamı olmadığını ve tehditlere karşı savunmada yetersiz olduğunu farkındaydı⁸⁵. Mısır kölemen beylerine, Hicaz Vehhabilerine ve Mısır'ı ve Hicaz'ı savunmaları ayrıca Akdeniz çevresindeki topraklarına haber göndererek Fransa'ya karşı teyakuzda bulunmaları ve Fransızlara inanmamaları gerektiğine dair haberler gönderilmiştir⁸⁶. Napolyon'un Mısır'ı işgali haber alınınca Osmanlı, Fransızlara oluşan tepkiden dolayı Fransızlara evlerinden çıkmamaları konusunda uyararak canlarının korunacağı teminatını vermiş ayrıca Bab-ı Ali Fransız sefaretisiyle resmi haberleşmeyi kesmiştir. Fransa'ya karşı savaş ilan edildikten sonra bazı Fransızlar tutuklanmış bazılarının mallarına el konmuştur⁸⁷. İstanbul'daki Fransız elçisi Ruffin ve bazı elçilik mensupları tutuklanarak Yedi Kule'ye hapsedilmiştir. Ayrıca, işgal konusunda gerekli özveride olmadıklarından dolayı Sadrazam İzzet Paşa ve Şeyhülislam Arif Efendi görevden azledilmiştir. Bununla beraber Osmanlı Avrupa devletleriyle müzakere arayışında olmuş ve sefer hazırlıklarına başlamıştır⁸⁸.

Hiç şüphesiz bu işgal karşısında dönemin diğer güçlü devleti olan İngiltere'nin memnun olmaması Osmanlı için yeni bir müttefik olarak görülmekteydi. Ayrıca Osmanlı topraklarından Mısır'ın işgali söz konusu olunca Rusya'nın Akdeniz'de ki çıkarıyla örtüşmediği için Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. 8 Temmuz'da Rusya ve İngiltere ile ittifak için müzakereler yapılmaya

⁸⁴ Karal, *Fransa-Mısır...*, s. 55,93; McLynn, p. 184; Çolak, s. 147

⁸⁵ A. Cevat Eren, "III. Selim", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Eskişehir, 1997, s. 450; Soysal, s. 235-236.

⁸⁶ Karal, "*Fransa-Mısır...*", s. 86; Karal, C.V, s. 30; Eren, s. 450; Soysal, s. 238, 239.

⁸⁷ Osmanlı Paris'teki Türk sefaret mensuplarıyla mübadele edilme ihtimalinden dolayı İstanbul'daki Fransız elçisinin ve diğerlerinin tutuklanmıştır. Tutuklanan diğer Fransızlar ve Fransız tüccarlar da Napolyon'un Mısır'da savaş esiri olarak tutuklanmaması gereken Osmanlı tüccarlarını tutuklayarak mallarına el koymasından dolayıdır. (Çolak, s. 155)

⁸⁸ Soysal, s. 236-245, 320; Çolak, s. 154,155; Cevdet Paşa, C. I, s. 440.

başladı. 23 Aralık 1798'de Rusya, 5 Ocak 1799'da İngiltere ve 21 Ocak 1799'da İngilizlerin isteği üzerine Sicilya Kralıkları ile anlaşmalar yapıldı⁸⁹. Fakat daha müzakereler sürerken İngilizlerin, Fransa'nın donanmasını batırması ve Rusya'nın da donanmasını İstanbul Boğazı'ndan geçip Büyükdere'de demirlemesine Osmanlı'nın izin vermesi oldukça dikkat çekicidir⁹⁰. Bu İngilizlerin Fransa'nın Mısır'da bulunmasına kesin bir tutum olarak yorumlanabilmektir. Osmanlı'nın Rusya'ya karşı tutumu ise, Osmanlı'nın çaresiz olduğunu siyasi arenada gösterme biçimi olarak yorumlanabilir.

Napolyon'un Mısır'ı işgali ile başlangıçta çaresiz kalan ve neler yapılabileceğini uzunca düşünen Osmanlı Devleti'in İngilizlerin 1 Ağustos Ebukır'da Fransa donanmasını batırmasının ardından resmen harekete geçtiğini görülmektedir. Fransa'nın elini ayağını bağlayan bu olaydan cesaret alan Osmanlı, müttefikleriyle müzakereleri doğrultusunda 2 Eylül 1798'de Fransa'ya resmen savaş ilan etmiştir⁹¹. Bütün bunlardan habersiz Mısır'a sıkışıp kalan Napolyon çareyi karada ilerlemekte bulsa da Paris'ten ya da İstanbul elçiliğinden 1798 yılı Aralık ayına kadar haber alamamıştır. Mısır'daki Fransız yönetimine Mısır halkı artık tepki göstermeye başlamış hatta 21 Ekim 1798'de El-Ezher Cami'nde toplanan halk Fransızlara karşı ayaklanmıştır. Napolyon bu durumdan oldukça rahatsız olsa da Suriye'ye doğru ilerlemekten başka çare bulamamıştır. Napolyon bu isyanı kanlı bir şekilde kanlı bir şekilde bastırarak⁹², isyancıların kellerini mızraklara geçirerek isyana kalkışılması durumunda merhamet edilmeyeceğini göstermiştir. Ayrıca Mısır ulemasını toplayıp Mısır'ı önce Allah'a sonra onlara emanet ederek Suriye'ye doğru yola çıkacağını ve amacının onları Kölemenlerin zulmünden kurtarmak olduğunu yineleyerek, askerlerine dair bir harekette şehri yakıp yerle bir edeceğini söyleyip gözdağı verdikten sonra aralarında bir derdi bir sorunu olanların da kadırlara başvurduğu takdirde verilen hükümlere Fransızlarında

⁸⁹ Karal, C.V, s. 30-31, 36; Soysal, s. 259-263; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)*, Ankara 1988, s. 64-65; Çolak, s. 154.

⁹⁰ Karal, C.V, s. 30-31,36; Soysal, s. 259-263; Akçura, s. 64-65; Çolak, s. 154.

⁹¹ Karal, *Fransa-Mısır...*, s. 95-96; Soysal, s. 243, 244; Çolak, s. 155; Cevdet Paşa, C. II, s. 15-16.

⁹² McLynn, p. 184; Soysal, s. 270; Çolak, s. 155.

uyacağıının garantisi vermiştir⁹³. Kahire’de kontrolü tekrar sağladıktan sonra Mısır’daki durumunu güçlendirmek ve olası saldırılara karşı da savunmada kalmak için Sayda’ya doğru donanma ve tersane umuduyla ilerlemeye devam etmiştir. Suriye seferi sırasında, Fransa dışişleri bakanı Talleyrand’dan Napolyon’a Hindistan’ı işgal edebileceğini ya da Mısır’da kalarak Fransa’ya bağlı bir düzen oluşturup isteği doğrultusunda Suriye, Filistin ve Anadolu’ya sefere çıkabileceğini hatta bu durumda İstanbul’un düşürülmesinin de kaçınılmaz olacağı görüşlerini içeren bir mektup ulaşmıştır. Nitekim Napolyon’da Mısır’a tamamen hâkim olma ve Hindistan yolunu kontrol altına almak ve yeni liman kentlerini işgalle bir donanma oluşturma düşüncesiyle Suriye seferine çıkmıştı. Böylece Osmanlı’dan gelebilecek her türlü tehdidi kolaylıkla savuşturabilecek ve onu anlaşmaya zorlayabilecekti⁹⁴.

1.4.4. Napolyon’un Suriye Seferi ve Beytülmakdis

Napolyon, 22 Aralık 1798’de ordusunun bir kısmını Cezzar Ahmet Paşa’nın Mısır’a karşı saldırıya geçme ihtimali üzerine Mısır’da bırakarak 18 bin askerle Suriye’ye doğru hareket etmiştir⁹⁵. 20 Şubat 1799’da El’Ariş’i, 24 Şubat’ta Gazze’yi ve sonrasında Yafa’yı işgal etmiştir⁹⁶.

Napolyon, El’Ariş’e beş alay yetişkin piyadeden, dört alay usta süvari ile yaklaşık bin binici ve bin altı yüz topçu askerden oluşan birlikle karadan, on yedi gemiden oluşan donanmasıyla da denizden ulaşmıştır. Mısır emirlerinin sığındığı El’Ariş Kalesi’nde yaklaşık sekiz bin asker bulunmaktaydı. Napolyon’un teslim olun teklifini kabul etmeyen El’Ariş’i topraklarla yıkmaya çalışmış, kuşatmanın sekizinci günü Kölemen beylerinden Kasım Bey, küçük bir toplulukla El’Ariş’e yardıma geldiyse bile Fransızlar karşısında darmadağın oldular. Böylece umutsuz, erzaksız ve cephanesiz kalan kale, mecburen teslim olmuştur. El’Ariş’ten sonra Gazze’ye ilerleyen Napolyon, burayı küçük bir direnişten sonra teslim aldıktan

⁹³ Emil Ludwig, *Napoleon*, (Trans: Eden and Cedar Paul), George Allen&Unwin Ltd. London 1927, p. 132; Cevdet Paşa C. II, s. 17

⁹⁴ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Ç. Dışbudak, İstanbul 1994, s. 64-65; Çolak, s. 155

⁹⁵ Karal, C.V, 38, 39; Eren, s. 450-451; Çolak, s. 157.

⁹⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK. Ankara 1997, s. 57

sonra Yafa'ya teslim olmaları için elçi göndermiştir⁹⁷. Yafalıların, gönderilen elçiyi öldürmesi üzerine, Yafalıların uzunca direnişinden sonra rağmen Yafa'yı işgal edip halkı kılıçtan geçirdikten sonra şehri yakıp yıkmıştır⁹⁸. Oysa bir subay tarafından şehir teslim etmeleri kaydıyla affedilecekleri garantisini verilmiş. Napolyon'un sözünde durmayarak Gazze'de esir aldığı 1400 kişi ile Yafa'da direnenlerin tamamı öldürülmüştür⁹⁹. Napolyon, Yafa'dan Hayfa'ya harekete geçmiş fakat Hayfalıların cephane ve erzaklarını Akka'ya taşımalarından dolayı herhangi bir direniş gösterilmemiş ve Hayfa, Napolyon'a ister istemez teslim olmuştu. Hayfa'dan Akka'ya yönelen Napolyon, burada siperler açıp savaş hazırlıklarını yapmaya başladı¹⁰⁰.

Her fırsatta halkı Kölemen Beylerinin zulmünden kurtarmaya geldiğini söyleyen Napolyon, Müslümanlara, onların peygamberi ve kitabına saygısı olduğunu dilinden düşürmese bile kendisine karşı direnişte ne kadar zalim ve merhametsiz olunabileceğini Mısır ve Suriye halkına göstermiştir.

1.4.5. Napolyon ve Cezzar Ahmet Paşa: Akka Kuşatması

Osmanlı istemeyerek ama çaresizce, Hac emareti, Şam, Trablus eyaletleri, Kudüs ve Nablus Sancakları ile Mısır seraskerliğini Cezzar Ahmet Paşa'ya vermiştir. Mısır'ın işgali üzerine toplanan danışma meclislerinde Cezzar Ahmet Paşa'nın Mısır'a vali olarak tayini sürekli tartışılmıştır. Osmanlı Mısır'a Cezzar Ahmet Paşa'yı tayin etse bile, Mısır'ın Osmanlı tarafından kontrolünden korkmaktadır. Nitekim Valide Kethüdası Yusuf'un "*Cezzar Mısır'ı alır ama onu Mısır'dan kim çıkarır*" sözü durumu oldukça iyi özetlemektedir¹⁰¹.

Mısır'da sıkışıp kalan Napolyon Mısır'da ve çevresinde hâkimiyeti sağlayarak, durumunu lehine çevirmek için uğraşsa da korktuğu olmuş Mısır kıyıları İngilizler tarafından kuşatılmıştı. Napolyon, Mısır halkına söylediği yalanları Osmanlı Devleti'ne bir elçiyle yineleyecek olsa da elçi Osmanlı tarafından

⁹⁷ Cevdet Paşa, C. II, s. 17-18.

⁹⁸ Ludwig, p. 133; Karal, *Fransa-Mısır*, s. 113; Cevdet Paşa, C. II, s. 18.

⁹⁹ Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, p. 236; McLynn, p. 189; Çolak, s. 157.

¹⁰⁰ Cevdet Paşa, C. II, s. 18-19.

¹⁰¹ Çolak, s. 156; Cevdet Paşa, C. I, s. 440.

tutuklanarak İstanbul'a esir olarak gönderilmiştir. Napolyon şartları eşitlemek ve Osmanlı'yı barışa zorlamak üzere Suriye ve Filistin'i işgal etmekte kararlıydı. Aksi takdirde durum onun için pek de iç açıcı değildi. Akka'ya kadar hızlı ve kolay bir ilerleyişten sonra Akka'yı almak da kolay olarak görülmüştü. Napolyon'un Akka kuşatması öncesinde, Cezzar Ahmet Paşa'ya üç mektup göndererek amacının Kölemenlere ve İngilizlere karşı koymak olduğunu ve Kölemen Beylerinden İbrahim Bey'i himaye etmesi halinde Akka'ya yürüyeceğini belirten mektuplara Cezzar Ahmet Paşa ise bu mektuplara cevap vermeyerek Napolyon'un saldırısını kaçınılmaz kılmış ve aynı zamanda Napolyon'a karşı direneceğini göstermiştir. Nitekim Cezzar Paşa, Akka Kalesi'ni onarır, Hayfa ve Yafa tarafına top ve asker göndererek savunmayı orada başlatmayı planladıysa da Yafa'nın direnişi fayda vermedi ve Hayfa tüm savaş teçhizatını ve erzağını Akka'ya taşıyarak Akka'ya destek vermiştir¹⁰².

24 Mart'ta Akka önlerine gelen ve şehri kuşatan Napolyon, savaş hazırlığını bitirip siperlerle kendini güvenceye alarak Akka'ya saldırıya da Cezzar Ahmet Paşa'da Napolyon'dan geri kalmıyordu. 24 saatlik şiddetli çarpışmaya rağmen Napolyon hale Akka'yı sindirememişti. Akka'nın kolay ele geçirilmesi bir yana Yafa'da ki zorluğa rağmen Akka Yafa'yı bile aratır olmuştur. Bütün bunların yanı sıra Osmanlı ve İngiliz gemilerinden toplar atılmaya başlamıştı¹⁰³. İstanbul'dan gönderilen Nizam-ı Cedid Ordusu'nun da yardımıyla Cezzar Ahmet Paşa'nın tüm gücüyle hareket eden Napolyon'a direnmesi, kaleyi almasını imkânsız kılmıştır. Her zaman, İslam'a, peygamberine ve Kur'an'a saygılı olduğunu ifade eden Napolyon son olarak Müslüman olduğunu söyleyerek halkı kendi yanına çekmeye çalışsa da başarılı olamamış, Osmanlı'nın Müslüman tebası buna inanmamıştır. Napolyon, Müslüman halktan umduğunu bulamayınca Osmanlılara karşı Dürzileri¹⁰⁴ isyana teşvik ederek bir kar sağlamak istemiş ve Filistin'de yaşayan Yahudileri de müttefik olarak kendi safına çekmeye çalışmıştır. Yahudilere "Filistin'in gerçek varisleri" olduklarını ifade ederek "*milletler içinde bir millet olan siyasal varlığı*" için Filistin'e geri dönüp burada Fransa himayesi altında antik

¹⁰² Çolak, s. 156; Cevdet Paşa, C. II, s. 17-19.

¹⁰³ Karal, C. V, s. 37; Soysal, s. 273-274; Çolak, s. 156; Cevdet Paşa, C. II, s. 19.

¹⁰⁴ Cevdet Paşa, C.II, s. 19.

Kudüs'ü tekrar kurmayı vaat etmiş ve Napolyon, Yahudileri, “Kutsal Topraklar'ı vermek” ve “eski Kudüs'ü bozulmamış ihtişamına geri getirmek” sözleriyle kendi bayrağı altında Osmanlı'ya isyana çağırmıştır¹⁰⁵. Bu teklif ile Yahudileri müttefik olarak kendi safına çekmek istese bile bu mümkün olmamıştır. Oysa Fransa İhtilali akabinde 1797'de, bir Yahudi'nin yayınladığı beyanname, Kudüs'te bir Yahudi hükümeti kurmak için bütün Yahudileri ittifaka davet etmiştir. Bu tarihler de Osmanlı tarafından gülüp geçilen bir olay olarak kalsa da bundan iki yıl sonra Avrupalı bir devlet eliyle Yahudilere teklif edilmiştir¹⁰⁶.

Napolyon'un Akka Kalesi'ni alarak Cezzar Ahmet Paşa'yı mağlup etmesi Mısır'ın işgalinin başarılı olması açısından oldukça önemliydi. Nitekim Mısır'dan Suriye-Filistin bölgesine ilerlerken en güçlü rakibinin Cezzar Paşa olduğunun farkındaydı. Bunun için savaş hazırlıklarını elinden geldiğince tamamlamış olsa da bunu yeterli bulmuyordu. Nitekim donanması İngilizler tarafından batırılınca güçlü savaş teçhizatları da onunla batmıştı ya da donanmanın yetersizliğinden dolayı taşınamamıştı. Ayrıca Napolyon, Akka Kale'si bir Fransız mühendis tarafından tahkim edilmesinden dolayı sağlam oluşundan dolayı elindeki topların yetersiz kalmasını da bahane ederek, Akka Kalesi'nin surlarını yıkmak imkânsızlaştığını bunun da savaşı Cezzar Ahmet Paşa'nı lehine olduğunu bahane etmiştir.¹⁰⁷. Ayrıca Akka Kuşatması sırasında, Yafa Kuşatmasında olduğu gibi veba hastalığı ortaya çıkmıştır. Yafa'da bir süre konaklamak zorunda kalan Napolyon birliği, Akka'ya geç ulaşmış bu da Cezzar Paşa'nın hazırlıklarını tamamlaması ve güçlenmesinden dolayı onların aleyhine olmuştur. 24 Mart'ta başlayan Akka Kuşatması sırasında da yeniden ortaya çıkan veba salgını yüzünden Nisan sonuna kadar üç yüze yakın asker hastalanmıştı ki bu da Yafa'da hastalananların sayısına yakındı. Ayrıca, Cezzar Ahmet Paşa'ya yardım için Osmanlı'nın gönderdiği Hasan Paşa komutasındaki 3 bin kişilik Nizam-ı Cedid askeri ve boğaz kaleleri muhafızlarından

¹⁰⁵ Nahum Sokolow, *History of Zionism* Vol.1, Longmans Green and Co., London 1919, p. 63; M.Ould-Mey, “The Non-Jewish Orijin of Zionism”, *International Journal of the Humanities* Vol. 1, 2-5 July 2003, p. 597; Paul Strathern, *Napeleon in Egypt*, Bantam Books, New York 2009, p. 353; Alan Dowty, “Prelude to the Arab-Israel Conflict: European Penetration of Nineteenth-century Ottoman Palestine”, *Contemporary Rewiev of the Middle East* 1(1), London: SAGE Publications 2014, p. 4.

¹⁰⁶ Cevdet Paşa, C.I, s. 426.

¹⁰⁷ Cevdet Paşa, C.II, s. 22

oluşan birlik 7 Mayıs'ta Akka'ya varmıştır. Nizam-ı Cedid askerlerinin Fransız askerleriyle aynı eğitimi almış olmaları da Fransızları zorlamıştır¹⁰⁸. Bu şartlar altında daha fazla dayanamayan Napolyon son olarak 18 Mayıs günü kaleye son bir hücum yapmasına rağmen bir sonuç elde edememiştir. 20 Mayıs'ta¹⁰⁹ Akka'dan Mısır'a çekilme kararı olan Napolyon'un Akka'dan çekilmesi de oldukça zahmetli olmuştur¹¹⁰.

1.4.6. Napolyon'un Akka Hezimetini ve Mısır'ı Terkedişi

Napolyon'un Beytülmakdis'e ilerleyişini Akka direnişi durdurmuştur. Akka surlarına kadar rahatça ilerleyen Akka'dan istediğini alamadan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Akka'da Cezzar Ahmet Paşa'ya ve Nizam-ı Cedid askerlerine karşı çok kayıp vermesinin yanı sıra Veba hastalığı ve askerler içindeki başkaldırı ve sorunların da olması mağlubiyeti kaçınılmaz kılmıştır. Napolyon, Akka'yı yaklaşık iki ay kuşatma altına almasına karşın umduğu sonucu bulamamış olması, bu mağlubiyetin Mısır ve Beytülmakdis'in işgalinin de Fransa için olumsuz sonuçlanacağını bir göstergesiydi.

20 Mayıs 1799'da Akka'yı alamayacağını kabullenip çekilme kararı alan Napolyon taşınması güç savaş teçhizatlarını ya gömdü ya da kullanılmayacak hale getirerek Akka'da bırakarak Hayfa'ya yönelmiştir. Fakat Cezzar Ahmet Paşa, Napolyon'un kaçmasına izin vermek istemediği için arkasından gittiye de onu ele geçirememiştir. Hayfa'dan Gazze'ye, Gazze'den El'Ariş'e geçen Fransız birlikleri, hasta, yorgun ve yaralı durumdaydı. Napolyon başlangıçta iyileşemeyecek durumda olanları afyon vererek öldürülmüş, yaralı ve iyileşebilir durumdaki hastaları Müslüman esirlere taşımıştır¹¹¹. Napolyon'un yaralı ve hasta askerlere karşı tutumu yabancı kaynaklarda şöyle geçmektedir. Napolyon, iyileşmesi mümkün olmayan 30 hastayı afyon içirilip öldürülmesi, iyileşmesi mümkün

¹⁰⁸ M.C. Şahabeddin Tekindağ, "Cezzar Ahmed Paşa", *İA*, C.III, Eskişehir 1997, s. 157; Çolak, s. 158.

¹⁰⁹ Tekindağ, s. 157. Ayrıca Napolyon'un Akka'dan çekilme tarihini Eren 21 Mayıs olarak 1799 olarak verirken Karal 25 Mayıs vermiştir. (Karal, *Fransa-Mısır*, s.115; Eren, s. 451.)

¹¹⁰ Dowty, p. 4; Karal, *Fransa-Mısır*, s.113-115; Karal, C. V, s. 39-40; Soysal, s. 274-275, Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. V, İstanbul 2005, s. 123; McLynn, p. 191-192; David G. Chandler, *On the Napoleonic Wars*, London 1994, p. 59; Cevdet Paşa, C. II, s. 20-2.

¹¹¹ Cevdet Paşa, C. II, s. 20-21.

görünen fakat taşınması gereken hastalar Türklerin merhametine bırakılması ve son olarak durumu biraz daha iyi olanlar ise hayvanlara bindirilerek götürülmesi şeklinde emir vermiş ve böylece geri çekilmenin hızını arttırılacağını ummuştur¹¹². Ayrıca Akka'da hezimet yaşayan Napolyon Suriye seferinde en büyük askeri kaybı vermiştir. Mısır ve çevresini daha az kayıpla kontrol altına almasına karşı genelde Suriye-Filistin'de özel de Akka'da çok fazla kayıp vermiştir. Savaşarak ölenlerin yanı sıra veba hastalığından dolayı ölenler de bu sayıyı oldukça artırmıştır¹¹³.

Akka'dan geri çekilişleri oldukça zahmetli geçen Napolyon ve askerleri Sina Çölü'nden aç, susuz geçmek zorunda kalmış fakat nihayet Kahire'ye ulaşmıştır¹¹⁴. Mısır'daki durumu kontrol altında tutmak için, Akka dönüşü bir kaç galibiyeti gösterip Suriye'de başarı elde edildiğini bir bildiri ile Mısır halkına ilan etmiş fakat pek inandırıcı olmamıştır¹¹⁵.

İngiltere, Rusya ve Sicilya Krallıklarının yardımıyla savaş hazırlıklarını bitiren Osmanlı, ilk olarak Akka'ya destek yollamış ve Mısır'a sefere çıkmıştır. Osmanlı orduları, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasında 15 Mayıs 1799'da kara yoluyla Mısır'a hareket etmiş¹¹⁶ ve Köse Mustafa Paşa komutasında 100'e yakın gemiden oluşan donanma ve İngiliz donanmasıyla 12 Temmuz 1799'da İskenderiye kıyılarına gelmiştir. İskenderiye'de Köse Mustafa Paşa komutasında karaya çıkan 13 bin kişilik ordu, Napolyon'un Suriye dönüşü Rahmaniye'de topladığı orduya karşı 25 Temmuz'da yaptığı harpte mağlup olmuş, Ebukır Kalesi Fransızların eline geçmiş ve Köse Mustafa Paşa esir alınmıştır. Akka'da ki yenilginin ardından bu mağlubiyet Fransa'ya moral olmuş ve onun saygınlığını geri kazanmasını sağlamıştır¹¹⁷.

¹¹² McLynn, p. 193-194; Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, p. 236-237; Thompson, p. 130; Ludwig, p. 135; Çolak, s. 158.

¹¹³ Soysal, s. 275; Çolak, s. 158.

¹¹⁴ McLynn, p. 193-194; Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, p. 236-237; Thompson, p. 130; Ludwig, p. 135-136; Çolak, s. 158.

¹¹⁵ Karal, Fransa-Mısır, s. 116; Karal, C.V, s. 41; McLynn, p. 191-193; Çolak s. 158; Cevdet Paşa, C.II, s. 36-37.

¹¹⁶ Yusuf Ziya Paşa'nın Mısır'a gönderilmesinin bir diğer sebebi ise, Mısır'ın Cezzar Paşa tarafından ele geçmesini önlemektir. (Amon Cohen, *Palestine in the 18th Century: Century: Patterns of Government and Administration*, The Magness Press, Jerusalem 1973, p. 58; Feridun Emecen, "Cezzar Ahmet Paşa" *TDV. DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 518.)

¹¹⁷ Karal, Fransa-Mısır, s. 117-119; Soysal, s. 275-276; Çolak s. 158-159.

Fransızlar için Ebukır zaferinden sonra Mısır'ı kalabilme umudu doğsa da, Fransa'da ki iç karışıklıkları haber alan Napolyon, Mısır'ı General Kleber'in kontrolüne vererek iki küçük gemi ile Fransa'ya doğru hareket etmiştir. Napolyon, General Kleber'i dört aya kadar yardım gelmez ise Mısır'ı tahliye ile görevlendirmiştir¹¹⁸. Napolyon, Fransa'da ki sorunun çözülmemesi üzerine yardım gönderememiştir. Nitekim General Kleber, İngiltere, Rusya, Sicilya Krallığı ittifakını sağlayan Osmanlı'ya karşı çok dayanamamış ve 24 Ocak 1800'de imzalanan El'Ariş Antlaşması'yla Fransızlar Mısır'dan çekilmek zorunda kalmışlardır.

SONUÇ

Napolyon'un 1798 Mısır'ı işgali Fransa için başarısızlıkla sonuçlanmış olsa bile Osmanlı bu işgalle uluslararası arenada çok zor duruma düşmüştür. Rusya ve İngiltere karşısında müttefik olarak görebileceği Fransa'ya karşı bu devletlerin yardımıyla kendi savunmak zorunda kalması Osmanlı'nın XIX. yüzyıla ne kadar güçsüz ve yalnız girdiğinin göstergesidir. Ayrıca bu işgal Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştirdiği gibi bölgenin de kaderini değiştirmiştir. Osmanlı'nın, özellikle Rusya'ya tanıdığı imtiyazlar yüzünden ileride başı ağrıyacak hatta sınırlarında ciddi değişikliğe neden olacaktır. Aynı zamanda Mısır ve Suriye-Filistin bölgesinin önemi İngiltere tarafından daha çok kavramasından dolayı, İngiltere de kendi çıkarları doğrultusunda bu bölge üzerine politikalar yürütecektir.

---

¹¹⁸ Akçura, s. 78, 79; Cevdet Paşa, C.II, s. 25. McLynn, Napolyon'un Mısır'dan ayrılma tarihini 23 Ağustos olarak vermekte, Kleber'in Fransa'dan gelecek yardım için bekleme süresini de dokuz ay olarak ifade etmektedir (McLynn, p. 198.)

2. BÖLÜM: KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA YÖNETİMİNDE YABANCI GÜÇLERİN BÖLGEYE NÜFUZU

Napolyon'un Mısır işgaliyle, Osmanlı dış politikasında değişen dengeler, Osmanlı'nın sınır ve uzak bölgelerindeki yönetimin aleyhine olmuştur. Bu bölgeler ya batının desteğiyle artan isyanlar sebebiyle bağımsızlık kazanmış ya Rusya ve Fransa tarafından işgal edilmiş, Osmanlı'nın zayıflığını fırsat bilen güçlü otorite sahibi valiler için bir isyan gerekçesi olmuştur. Bu valilerden biri hiç kuşkusuz, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dır. Mısır yine Osmanlı'nın siyasi dengelerini altüst eden en önemli sorunlardan biri olmuştur.

2.1. Napolyon'un İşgali Sonrası Mısır ve Çevresi

Fransa'nın Mısır'ı işgali sonrasında Beytülmakdis'e doğru ilerlemesini Akka'da durduran Cezzar Ahmet Paşa, Osmanlı için bir tehdit olarak görülse de Fransızlara karşı başarısı takdir ve sevinçle karşılanmıştır. Cezzar Paşa'nın Mısır'ı yönetimini ele geçireceği korkusu üzerine Mısır'a Sadrazam Yusuf Ziya Paşa bir ordu ile Mısır'a gönderilmiştir¹. Fransızlara karşı büyük direnç gösterip savaşın kaderini değiştiren Cezzar, savaş Osmanlı lehine dönüştükten sonra, Osmanlı'nın bu tutumundan rahatsız olmuştur. Yusuf Ziya Paşa ile siyasal çıkarları konusunda mücadele edilmiş fakat bu sonuçsuz kaldığı için Yusuf Ziya Paşa İstanbul'a geri dönmüştür. Sadrazamın İstanbul'a dönmesiyle, 1802'de Yafa'yı alan Cezzar Paşa'nın Nablus'a yönelmesi, Osmanlı'ya karşı isyan niteliği taşısa da Vehhabîlerin sorun olmasından dolayı bu durum affedilmiştir. Osmanlı hem Vehhabîlerle hem de Cezzar Paşa ile mücadeleyi yersiz bularak, Cezzar Paşa'yı Vehhabîlerle mücadele etmesi için Hicaz seraskerliğine getirdiği görülmektedir. Ayrıca yaşlılığından dolayı tehdit olarak görülmeyeceğini anlayınca Şam ve Mısır yönetiminin de Cezzar Paşa'ya bırakıldığı görülmektedir². Cezzar Ahmet Paşa'nın, vefatına kadar (Nisan 1804), görevlendirildiği bölgelerde asayiş sağlamanın yanı sıra Akka, Sayda ve

¹ Cohen, *Palestine in the 18th Century*, p. 58; Emecen, s. 517; Işık Bostancı, s. 35.

² Emecen, s. 517; Işık Bostancı, s. 35.

Beyrut gibi merkezlerin iktisadi ve bayındır bakımdan gelişimini sağladığı görülmektedir³.

Cezzar Paşa'nın ölümüyle, İskenderiye Mutasarrıfı Hurşit Bey Mısır valiliğine ve vezirliğe getirildi. 19. yüzyılın başında, Osmanlı topraklarının genelinde bir karışıklık söz konusuydu. Cezzar Paşa'nın Mısır ve çevresinde sağladığı asayiş onun ölümüyle ortadan kalkmış Vehhabîler ayrı Kölemen beyleri ayrı sorun çıkarmaktaydı bunun yanı sıra İstanbul'da askeri ve siyasi çalkantılar mevcuttu. Avrupa'da var olan karışıklık Osmanlı'yı bir savaşın içerisine sokması an meselesiydi. Devletin genelinde işler böylesine karışık iken, Mısır Valisi Hurşit Paşa, Kölemenlerle mücadele eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı ileride kendine rakip olarak görmekteydi ki pek de haksız sayılmazdı. Kavalalı ve Hurşit Paşa arasında bir mücadele başladı ve bu mücadelede Kavalalı üstün geldi⁴. Kavalalı'nın mücadelesi, Osmanlı tarafından isyan olarak algılanması gerekirken Osmanlı Kavalalı'yı Mısır'a vali olarak görevlendirmiştir⁵. Ne yazık ki Osmanlı Devleti bu mücadeleyi isyan olarak algılamayıp mücadelede üstün gelen Mehmet Ali Paşa'yı Mısır'a vali olarak atayarak gelecekte kendisi için uluslararası bir sorun temelini atma gafletinde bulunmuştur.

2.2. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği ve Osmanlı'ya İsyanı

İngilizlerin ve Rusların yardımıyla Mısır'dan Fransızları çıkararak Osmanlılar, 19. yüzyıla daha savunmasız girmişleri eski müttefiki düşman eski düşmanları da dost görünüyordu. Osmanlı Mısır'dan Fransızları çıkarmanın karşılığı olarak topraklarını Ruslara karşı savunmasız bırakmak zorunda kalmış bunun için bir tedbir ya da bir harekât düşüncesinde de İngilizlerden üstü kapalı ya da alenen tehdit edilmiştir. Fransızları tekrar dost görmek istese bile, Fransa da İngiltere ve Rusya gibi kendi çıkarında hareket etmiştir. İngiltere Osmanlı'nın Ruslara karşı Fransa ile birlik olmasını istemiyor aynı zamanda Rusların yanında yer alıyordu. Osmanlı Ruslarla baş etmeye çalışırken Hicaz'da Vehhabîler yönetimi ele almış, Mısır'da yönetim anlamında sorunlar devam etmekte ve İstanbul İngilizler tarafından işgal

³ Emecen, s. 517; Işık Bostancı, s. 35.

⁴ Cevdet Paşa, C. II, s. 90.

⁵ Cevdet Paşa, C. II, s. 82-83.

edilmekle tehdit altındaydı. Fransızların desteğiyle savuşturulan tehdit artık Mısır için bir sorun teşkil etmekte idi. Mısır'ı işgalde Kölemenlerin yardımını bekleyen İngilizler için bu pek mümkün görünmemekteydi. Başkanları ölen Kölemenler darmadağın haldeydi. Hileyle İskenderiye'ye girmeye çalışsalar da yetkililer Padişah'ın emri olmadan karaya çıkmalarına izin vermediler. Bunun üzerine İngilizler top ateşine başlayıp İskenderiye surlarını yerle bir ederek İskenderiye'yi ele geçirdiler.⁶

1805'te Mısır'a vali görevlendirilen ve kısa bir süre içerisinde yönetimde askeri ve idari zekâsı sayesinde başarılı olan Mehmet Ali Paşa, 1807'de İngilizlerin İskenderiye'yi işgalinde İngilizlere karşı Osmanlı'dan hiçbir yardım almadan şehri müdâfa etmesiyle askeri yeterliliğini göstermiş ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa hükümeti kurulmuştur⁷. Ayrıca uzun süredir mücadele edilen Vehhabî sorununu da çözüme kavuşturarak Mısır'ın ve Hicaz'ın asayişini sağlamıştır. Osmanlı Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın, Mısır'ı hâkimiyeti altına almasından rahatsız olsa başka seçeneği olmadığı için Kavalalı'nın başarılarını takdir etmekten⁸ başka çare de bulamamıştır. Osmanlı'nın takdirini kazanarak Mısır hâkimiyetini kurmuştur⁹.

1815'de Mehmet Ali Paşa öldürülmek istenmiş fakat bu mümkün olmayınca Paşa'nın konağı ve birkaç dükkân ve han yağma edilmiş fakat asiler Mehmet Ali Paşa tarafından yakalanmış ve oğulları tarafından tek tek öldürülmüştür¹⁰. 1816'da hükümet memurlarının halktan parasız yiyecek ve yem almalarını yasaklamış, Hendesehane ve tophane yaptırarak sanayi faaliyetlerine başlamıştır. Nil balıklarını Avrupa'ya ihraç ederek ekonomisini geliştirmiştir. Kızıldeniz (Süveys)'de gemilerini arttırarak Hindistan'la ticarete başlamıştır. Ayrıca bu yıl İskenderiye Kalesi'ni tamir etmiştir¹¹. 1820 yılına gelindiğinde ise Mehmet Ali Paşa'nın önünde kimse duramaz haldeydi. Mısır'da her şey kontrolü dâhilinde ilerliyor oğulları askeri ve idari işlerde

⁶ Cevdet Paşa, C. II, s. 94-96.

⁷ Cevdet Paşa, C. II, s. 103-104.

⁸ Cevdet Paşa, C. II, s. 260-265.

⁹ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK, Ankara, 1988, 2. Baskı, s. 25-26; Armaoğlu, s. 196-197; Karal, C.V, s. 126-128; Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.75-76.

¹⁰ Cevdet Paşa, C. II. s. 281-298.

¹¹ Cevdet Paşa, C. II. s. 103-104.

yer almaktaydı. Mehmet Ali Paşa'nın bu yıl valiliği Osmanlı tarafından tekrar onaylanmıştı. Gerçi Osmanlı Paşa ile başa çıkamayacağını bildiği için başka çaresi de yoktu¹².

Mehmet Ali Paşa, Osmanlı içi karışıklıkları ve dışa karşı güçsüzlüğünü çok iyi değerlendirerek Mısır'da hanedanlık denebilecek bir yönetim kurmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valisi olmasının ardından, Osmanlı'da çok şey değişmişti. 1807'de Nizam-ı Cedi Ordusu ilga edilerek III. Selim tahtan indirilmiş IV. Mustafa tahta çıkarılmış bir yıl ardından sonra II. Mahmut sonra tahta çıkmıştır. 1826 yılına gelindiğinde yeniçeri ocağının ilgasıyla savunması kırılan Osmanlı yeni bir ordu hazırlığında olsa bile Osmanlı topraklarını savunacak sayıda ve eğitimde asker yetiştirememişti. Bu sıralarda Mora'da baş gösteren isyanı bastıramayan Osmanlı, dönemin Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardımı karşılığında Girit, Suriye ve Trablus-Şam valiliği/paşalığı sözü verilmiştir. Mora İsyanı yabancı devletlerin duruma karışmasıyla istenildiği gibi sonuçlanmamıştır. Donanması batırılan Mehmet Ali Paşa'nın, padişaha danışmadan Mısır'a dönmesinin yanı sıra kendi için Anadolu seraskerliğini, oğlu İbrahim Paşa için de Rumeli seraskerliğini istemiştir. Mora İsyanı'nın istendiği sonuçlanmaması ve sonrasında Mehmet Ali Paşa'nın başına buyruk davranmasından dolayı bu istekler Osmanlı tarafından kabul görmemiştir. Bu sıralarda Rusya ile yapılan savaşa destek vermemesi de padişahı oldukça sinirlendirmiş ve bunun cezasını Mısır valiliğini elinden alarak vermek istemiştir. Ancak II. Mahmut, Mısır'da adeta bir hanedanlık kuran ve bölgede de güçlü olan Mehmet Ali Paşa'yı alenen valilikten alamayacağını bildiğinden bunu gizliden ve bir bahaneyle Mısır'a gelerek yapacaktı. II. Mahmut, eski sadrazamlardan Selim Paşa ve birkaç devlet adamıyla yapılan plan Mehmet Ali Paşa'nın kulağına gitmiştir. Mehmet Ali Paşa bu planı kendi lehine çevirip Şam ve Suriye valiliklerini almak için çare aramaya başlamıştır¹³. Bu olaylar yaşanırken, dönemin Akka valisi Abdullah Paşa, Kavalalı'nın Mısır'dan kaçan kölelerini vermeyi kabul etmeyişi¹⁴ ve borcunu ödemeyişini bahane olarak göstererek Suriye'ye doğru ilerleme kararı

¹² Cevdet Paşa, C. II. s. 330.

¹³ Karal, C.V, s. 128-129.

¹⁴ Altundağ, s. 37; Işık Bostancı, s. 37.

almıştır. Süleyman Paşa ve İbrahim Paşa'yı Aralık 1831'de Akka üzerine göndermiştir.

Süleyman ve İbrahim Paşa, Yafa, Gazze ve Hayfa'yı kısa sürede ele geçirmiş olmasına karşın Akka altı aylık kuşatmanın ardından 27 Mayıs 1832'de ele geçirilmiş ve Abdullah Paşa İstanbul'a gönderilmiştir¹⁵. Akka alındıktan sonra Şam'da karışıklık çıkarılmış ve Şam Valisi Selim Paşa öldürülmüştür. Mehmed Ali Paşa'nın Akka ve Suriye seferi İstanbul tarafından büyük tepkiyle karşılanmış, şeyhülislam ve ulamanın ortak fetvasıyla Mehmet Ali Paşa, Devlet-i Ali'ye karşı âsi olarak kabul edilmiştir¹⁶. Mehmed Ali Paşa Mısır Valiliğinden azledilerek, Mısır valiliğine, Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa atanarak Mehmed Ali Paşa'yı Mısır ve Suriye'den çıkarması için gönderilmiştir. Osmanlı, 29 Mayıs 1832'de Mehmet Ali ile yapılan harpte Antakya-İskenderun civarında yenilgiye uğramıştır. Suriye'yi rahatça ele geçiren Mehmed Ali Paşa kazandığı bu zaferle Anadolu'ya ilerleme imkânı kazanmıştır. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı'dan Suriye Valiliği karşılığında geri çekileceğini beyan etse bile Osmanlı tarafından kabul görmemiş Mehmed Ali Paşa'yla mücadele için ikinci bir ordu göndermiştir. Mehmed Ali'ye karşı gönderilen bu ordunun da yenilmesi üzerine Osmanlı, Paşa'yla tek başına baş edemeyeceğini anlayarak Rusya'dan yardım istemiştir. Bu yardım talebi, Osmanlı'nın uluslararası alanda kendi içinde de zayıflığını kabul etmesi anlamına gelmesinin yanı sıra Mısır Meselesi uluslararası bir sorun haline gelmiştir¹⁷.

Osmanlı, Rusların yardımıyla Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'da ilerlemesini durdurmuş olmasına karşın mücadele de istediği sonucu almamıştır. 14 Mayıs 1833'de, II. Mahmud ve Mehmed Ali Paşa arasında Kütahya Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre; Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Şam, Trablus-Şam, Sayda, Safed, Halep eyaletleri, Kudüs ve Nablus sancakları ile hac muhafızlığı, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana'nın

¹⁵ Altundağ, s. 53-60; Armaoğlu, s. 198; Karal, C.V, s. 12; Işık Bostancı, s. 37.

¹⁶ Işık Bostancı, s. 37.

¹⁷ Yitzhak Hofman, "The Administration of Syria and Palestine Under Egyptian Rule (1831-1840), Studies on Palestine During the Ottoman Times, (ed. Moshe Ma'oz), Jerusalem 1975, p. 316; Armaoğlu, s. 200-204; Karal, C. V, s.131-135; Işık Bostancı, s. 37.

vergilerini toplama hakkı verilmiştir¹⁸. Bu anlaşma iki taraf tarafında isteklerini karşılamadığından ve başka şanları olmadığından imzalanmıştır bu yüzden bir ateşkes olarak değerlendirilebilir. Nitekim bir süre sonra oluşan anlaşmazlıklar üzerine 22 Mayıs 1834'te Kavalalı idaresinde bulunan yerlerin bir nevi hanedanlık gibi babandan oğula geçmesini talep etmiştir, haliyle Osmanlı Mısır, Akka ve Adana'nın iadesini istemiştir. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa, Osmanlı'ya vergi vermeyip bağımsızlığını ilan etmesiyle Osmanlı ve Mısır Valisi arasında yeni bir savaş kaçınılmaz olmuştur. 1839'da yapılan savaşta tekrar mağlubiyet yaşayan Osmanlı, başta Rusya ve İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin yardımıyla, Mehmed Ali Paşa'yı Şam'dan çıkarmıştır. Mehmed Ali Paşa, Fransa'dan beklediği yardımı göremeyince, çaresiz Mısır valiliğinin kendisinde kalması karşılığında 25 Kasım 1840'da anlaşma imzalanmıştır¹⁹.

2.3. İbrahim Paşa Dönemi'nde Beytülmakdis İdaresi (1831-1838)

27 Mayıs 1832'de Akka'yı alan İbrahim Paşa, Şam'a doğru ilerleyerek Şam'ın yönetimini almış ve Hums, Beylan ve Kütahya ile Suriye tamamen Mısır yönetiminin eline geçmiştir. Mehmet Ali Paşa, kendisi Mısır'da kalarak, Suriye-Filistin idaresini oğlu İbrahim Paşa vererek özellikle Beytülmakdis için yeni bir dönem başlatmıştır. İbrahim Paşa Dönemi, Beytülmakdis'in yaklaşık on yıl Osmanlı merkez idaresinden uzak oluşu bölge tarihinin değişimi anlamında oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

İbrahim Paşa, başlangıçta Suriye ve Filistin genelinde sevinçle karşılanmıştır. Muhasaralar sırasında şehir halkına zara vermeyişi ve onlara iyi muamelesi, askerlerine yağmayı yasaklaması ve buna rağmen yağma yapanlara ağır cezalar vermesinin yanı sıra merkezlerin alınmasından sonra merkezlerdeki tadilat sırasında sivil yapıların onarılması gibi faaliyetlerinden dolayı bu hoş karşılama yerini memnuniyete bırakmıştır. İbrahim Paşa Suriye-Filistin bölgesinde ki galibiyetlerin

¹⁸ Altundağ, s. 134.

¹⁹ Karal, C.V, s. 196-203; Anderson, s. 115-120; Işık Bostancı, s. 37-38.

ardından hemen yönetim biçimini değiştirmeye başlamıştır²⁰. Akka muhasarası sürerken idarede bir aksama olmayacağına dair teminat veren İbrahim Paşa, Sayda, Sur ve Beyrut mütesellim ve kadılarına memuriyetlerine devam etmelerini söylerken kontrol altına alınan başka bölgelerde güçlü isimleri mütesellim olarak atanmasının iyi olacağı kararındaydı. Böylece güçlü isimleri yanında tutacak olası bir ayaklanmayı ya da harekâtı engellemenin yanı sıra var olan idari isimlerin de iyi haline karşılık durumun değişmeyeceğine dair algı oluşturmuştur²¹. Bunu yanı sıra yerel unsurları zayıflatmayı da ihmal etmemiş mütesellimlerin konumunu güçlendirmiştir²². Ayrıca halkın menfaati için Nablus'a atamalar yaparak sadece idarecilerle anlaşma yoluna gitmeyip halkla da bir uzlaşma içerisinde hareketi önemseydiği de görülmektedir²³. Ayrıca İbrahim Paşa'nın ısrarı üzerine Suriye ve Filistin bölgesinde askeri ve sivil idare olmak üzere ikili bir sistem görülmektedir. İbrahim Paşa askeri idarenin başına geçmiş ve Mustafa Şerif Bey sivil idareye Muhammed Ali Paşa tarafından atanmıştır. Bütün bölgede yerel meclisler kurarak idarede ki aksamaları kolaylıkla kontrol altında tutmuştur ve düzenli ve sistemli bir şekilde toplanması²⁴ açısından sorunların kısa sürede çözülmesi sağlayarak yönetimde ki becerisi ortaya koymuştur. Ayrıca İbrahim Paşa askeri idareden sorumlu olmasının yanı sıra dönem dönem sivil idareye de müdahil olarak sorun ve çözümleri yakından takip etmiştir²⁵.

İbrahim Paşa döneminde kurulan Meclis-i Şura adıyla anılan bu yerel meclisler, idarî, hukukî, ekonomik ve bayındırlık görevlerini içeren yetki alanı geniş meclislerdi. Yetki alanının genişliği, düzenli olarak toplanmasından ve sistemli yapısından dolayı, Osmanlı yönetimindeki eski eyalet meclislerinden farklı olarak değerlendirilmektedir. En önemli ayırt edici özelliği ise meclis üyeleri arasında

²⁰ Şam'dan yönetilen ve tüm Suriye ve Filistin bölgesini kontrol altında tutacak bir genel vali atanmış, buradaki diğer valiler bu genel valiye bağlanmıştır (Yehoshua Ben-Arieh, *Jerusalem in the 19th Century the Old City*, Jerusalem 1984, p. 107-108, Işık Bostancı, s. 38).

²¹ Hofman, p. 312-313.

²² Işık Bostancı, s. 38.

²³ Hofman, p. 314.

²⁴ Yönetime danışmanlık etme vazifesini üstlenen meclisin, her gün düzenli bir şekilde toplanması ve mütesellimin meclise havale ettiği meseleleri ele alması öngörülmüştür. (Hofman, p. 331-332; Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*, Phoneix, İstanbul 2004, s. 53; Işık Bostancı, s. 38.)

²⁵ Hofman, p. 314-315.

Müslümanların yanı sıra Hristiyan ve Yahudi cemaat mensuplarının da bulunması ve meclis başkanının üyeler arasından seçilmesidir²⁶. Hiç şüphesiz İbrahim Paşa döneminde ki bu uygulama Osmanlı'ya nazaran oldukça demokratik bir uygulamadır. Ayrıca Müslüman halk zorunlu olarak askere alınmış ve Müslüman haktan Ferde vergisi²⁷ adı altında toplanmaya başlanan vergi Müslüman halk tarafından cizye olarak algılanmış²⁸ ve Müslüman tebâ arasında bu hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Ayrıca Mehmet Şerif Bey'in Suriye sivil idaresine gelişiyle kırsal kesimlerde kontrol sağlanmaya çalışılarak Yafa-Kudüs yolu denetim altına alınmıştır. Nitekim kırsal bölgelerin denetim altına alınması yerel kabilelerin gücünü azaltmak adına önemliydi. Yafa- Kudüs yolunda yolcularından geçiş ücreti²⁹ alan Abu Guş kabilesinin gücünü kırmak için bu ücreti alması yasaklanarak Abu Guş kabilesinin kontrolünde olan diğer yerlerin denetimini sağlamak için de Abu Guş kabilesinin şeyhleri 1833'te Akka'ya angaryaya gönderilerek kabile etkisiz hale getirilmiştir. İbrahim Paşa yönetimi başlangıçta sevinçle karşılanmasına rağmen her geçen gün Müslüman tebânın aleyhine işleyen idari-sosyal değişim Mısır yönetimine karşı tepki yaratmaya başlamıştır³⁰. Artık düzen ve güvenlik baskıyla sağlanmaya başlamıştır. Ne var ki gayrimüslimler için durum tam tersi olmuştur. Müslüman halkın yanı sıra Kudüs uleması da Mısır yönetiminden memnun değildi. Nitekim Kudüs'ün sahip olduğu dini, siyasi ve idari etkinliği kaybetmek istememesinden dolayı Mehmet Ali Paşa'ya karşı sürdürülen karşıt politikayı destekliyordu³¹.

Müslüman cemaatin hem yerel hem kentte gücünü kırarak otoritesi arttıran İbrahim Paşa, gayrimüslimler için özgürlük alanı oldukça genişletmiştir. Gayrimüslimler, Osmanlı'ya göre daha liberal ve demokrat davranan yeni yönetimden oldukça memnun kalmışlardır. İbrahim Paşa, Kudüs'e gelen hacılardan alınan vergi ve harçları kaldırmış ve hac idaresindekilere doğrudan hazineden maaş

²⁶ Hofman, p. 331-332; Avcı, s. 53.

²⁷ Müslim- gayrimüslim ayrımı yapılmadan bölgede yaşayan 14-60 yaş arasındaki tüm erkeklerden alınan vergi. (Işık Bostancı, s. 38.)

²⁸ Moshe Ma'oz, *Ottoman Reform in Syria and Palestine 1840-1861*, Great Britain, 1968, p. 16-17; Mordechai Abir, "Local Leadership and Early Reform in Palestine" *Studies on Palestine During the Ottoman Times*, (ed. Moshe Ma'oz) Jerusalem 1975, p. 310; Avcı, s. 55; Işık Bostancı, s. 38-39.

²⁹ Abu Guş kabilesi bu güzargahtan geçenlerden geçiş ücreti olarak aldığı paraya, "Kafr" denir.

³⁰ Ben-Arieh, p. 108; Işık Bostancı, s. 38.

³¹ Abir, p. 303-308; Ben-Arieh, p. 109; Avcı, s. 54-55.

bağlayarak gayrimüslim halktan hac için para toplanmasını kaldırmıştır. Hristiyan kiliselerinin tamiri ve yeni bina yapımına izin gibi birçok kolaylık sağlayan İbrahim Paşa, kutsal mekânlara ücretsiz ulaşım kolaylığı ve Osmanlı yönetiminde konan misyonerlik faaliyetleri üzerindeki bütün sınırlandırmaları kaldırmıştır³². Ayrıca, Osmanlı'ya karşı Avrupa'nın yanında olmasını isteyen Mısır yönetimi, bu dönemde Avrupa'nın isteklerine açık ve cömert olmuştur.

Gayrimüslimlerin rahat ve hiç olmadığı kadar özgür yaşamalarını sağlayan bu yeni düzenin Müslümanlara karşı baskıcı oluşu, Mısır yönetimine ve İbrahim Paşa'ya karşı tepki yaratarak 1834 yılında pek çok bölgede olduğu Kudüs'te ayaklanma meydana gelmiştir. Aşiret reisleri, şehir eşrafı ve bedevi kabilelerinin kalkıştığı isyanı bastırmakta zorlanan İbrahim Paşa isyanı bastırdıktan sonra daha baskıcı bir yönetim uygulamıştır³³. Osmanlı'nın Avrupa'yla ittifak kurarak Mehmet Ali Paşa'ya karşı savaşta üstünlük sağlamış Suriye- Filistin ve Mısır yönetimini tekrar kendi otoritesine almıştır. Fakat Osmanlı, Avrupa ittifakını sağlamak ve dış devletlerin iç işlerine karışmasını önlemek için anayasal düzenlemelere gidişi Osmanlı için dönem şartları açısından aleyhe bir uygulama yapmasına neden olmuştur.

Osmanlı ve Mehmet Ali Paşa arasında yapılan savaşlar ve anlaşmalara göre Mısır ve Suriye yönetimini bazı konularda dönem dönem dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı olması sebebiyle İbrahim Paşa, Avrupa'nın ya da misyonerlerin her isteğine makul cevaplar veremiyordu. Fakat çoğu konu da Osmanlı ile mücadelesinde taraftar arayan Mısır yönetimi misyonerlere ve gayrimüslime oldukça cömert olması bölgenin özellikle Kudüs'ün geleceğini Müslümanlar aleyhine değiştirmiştir. Özellikle İngiltere'nin bu yüz yılın başından bu yana nüfuz politikası lehine olan 1831-1840 yılları arasını kapsayan süreç oldukça verimli geçmiştir. İngilizler bu dönemde Osmanlı ile ittifak kurmalarına rağmen İbrahim Paşa yönetiminde genelde Mısır'da özelde Beytülmakdis'te her türlü özgürlükten faydalanmayı ihmal etmemişlerdir.

---

³² Ben-Arieh, p. 109.

³³ Işık Bostancı, s. 38-39.

2.4. Beytülmağdis'te İngiliz Varlığı Oluşumunda Misyonerliğin Etkisi

İngiltere Fransa'nın 1798 Mısır işgali ile Mısır'ın kendisi için stratejik önemini fark etmiş ve burada bir şekilde söz sahibi olmak istemişti. Nitekim İngiltere, Napolyon'un Mısır işgalindeki desteğiyle bölgenin ticari gücüne hâkim olmuştur.³⁴ İngilizler, hem siyasi olarak Osmanlı'nın yanında olan İngiltere Hükümeti hem de dini olarak Protestan misyonerlerle, Osmanlı Devleti'nde varlık mücadelesi vermekteydi. Nitekim Rusya'nın Ortodoks Fransa'nın Katolik azınlıklar için bir söz hakkı olabiliyordu ya da Osmanlı Devleti içinden bir müttefiki söz konusu olabiliyordu. Fakat İngiltere protestandı ve bu topraklarda hiçbir azınlıkla dini bir ilişkisi dahi yoktu. İlerleyen yıllarda Osmanlı'da protestan misyonerler aracılığıyla oluşturulan bağ, kuşkusuz İngiltere Hükümeti'nin lehine olacaktır.

2.4.1. Siyasi Oluşumun Dini Temelleri (1823-1834)

Din, yüzyıllar boyunca İngiliz kimliğinin önemli bir parçası olmakla beraber, İngiliz toplumunu, siyasetini ve ekonomisini geliştirmek için çok etkili bir yol olmuştur³⁵. İngiliz sömürge alanlarının gelişimde siyasi ekonomik unsurlarla beraber dini bir olgu olan misyoner çalışmalarının ve kurumlarının etkisi yadsınamaz ölçüdedir. Nitekim misyonerlik faaliyetleri dini çerçevede olmasının yanı sıra genelde İngiliz milli çıkarlarına ve siyasetine uyumlu olarak çalışmalar yapmıştır. Misyonerlik faaliyetleri, özellikle eğitim, sağlık ve sosyal alanda yapılmıştır. Kurulan okullar, hastaneler ve vakıflar hem kraliyet hem de İngiltere hükümetinin yurtdışındaki diplomatik kurumlarca desteklenmiştir ve dönem dönem diplomasinin vazgeçilmez bir unsuru olmuş siyasal ve kültürel olarak İngiliz sömürgeciliğinin en önemli aracı olmuştur³⁶.

18. ve 19. yüzyılda İngiliz Hristiyanlar için Tanrı sadece ilahi bir gözlemci değil aynı zamanda dünya hayatının her yönünde daima aktif güç sahibi olmuştur.

³⁴ Roger Owen, *The Middle East in the World Economy 1800-1914*, London Methuen Co. Ltd. 1981, p. 83; Buzpınar, Ş. Tufan, "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur İngiliz Misyonerleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2003, s. 108.

³⁵ Michael Talbot, "Divine Imperialism: The British in Palestine 1753-1842", *The British Abroad Since the Eighteenth Century Vol-2 Experiencing Imperialism.*, (Edi. M. Farr & X. Guégan), Palgrave Macmillan, New York 2013, p. 36.

³⁶ Bengül Bolat ve Ratip Ayaz, "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri", *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, Güz 2017, s. 3.

18. 19. yüzyılda, din âlimleri, yazarlar, vaizler, misyonerler Kitab-ı Mukaddes'i yorumlama yoluyla insanlığın kaderini anlamak ve açıklamak için yayınlar çıkarmışlardır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz seyahatnamelerdir. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Kutsal Topraklara yapılan seyahatler bunu doğrultuda çok önemlidir. Bu seyahatler dinin, İngiltere ve Filistin, Hristiyanlar ve Yahudiler, arasında meydana gelen karmaşık bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu karmaşık ilişki ise, İngilizleri zor durumda bırakmıştır. Bütün bunların yanı sıra, üç kilit nokta vardır. Bu üç kilit noktadan birincisi; İngilizlerin Yahudilere karşı hem İncil ile ilgili hem de diasporal tutumu ikincisi; Kutsal Toprakların kaderiyle ilgili İncil'e ait kehanetin yorumu ve son olarak üçüncüsü; Kıyamet Günü'nün yanı sıra İngiltere'nin bu son zamandaki rolü ile ilgilidir. Bu, seyyahların ve misyonerlerin bu kilit noktaların şekillenip açıklanması ve onların yazıları bölge için İngiliz dinini ve siyasetini etkili sonuçlarla beslemiş olması yönünden önemlidir³⁷.

İngilizler, Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerinin dini hayatlarını desteklemek için Society for Promoting Christian Knowledge (SPCK), (Hristiyan Bilgisini İlerletme Teşkilatı) adıyla 1698 yılında kurulmuş³⁸ ve misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür. Bu kuruluşlar Anglikan Kilisesi'nin en yüksek idarecisi kabul edilmesinden dolayı Kraliçe ve Canterbury Başpiskoposu tarafından idare edilmiştir³⁹. Ayrıca, 1701 yılında Society for the Propagation of the Gospel in New England (Yeni İngiltere'de İncil'i Yayma Topluluğu) adlı topluluk İngiltere'de misyonerlik amaçlı kurulan ilk topluluk olmuştur⁴⁰.

Abdullatif Tibawi'ye göre, İngiltere'de dini canlanmanın kanıtı olarak misyonerler kabul edilirse, hiç şüphesiz bu canlanma 18.yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında görülmektedir. Nitekim Baptist Missionary Society (Vaftiz eden

³⁷ Talbot, p. 37

³⁸ Abdullatif Tibawi, *British Interest in Palestine 1800-1901: A Study of Religious and Educational Enterprise*, Oxford University Press, Oxford 1961, p. 4; Resul Çatalbaş, "Anglikan (İngiliz) Kilisesi Misyonerliği ve Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkileri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, Ocak-Haziran 2011, s. 177; Resul Çatalbaş, "Anglikan (İngiliz), Misyoner Teşkilatlar", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2, Yozgat 2012, s. 124; Bengül Bolat ve Ratip Ayaz, "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri", *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, Güz 2017 Ankara, s. 5.

³⁹ Çatalbaş, "Anglikan Kilisesi Misyonerliği" s. 163-178; Çatalbaş, "Anglikan Misyoner Teşkilatlar" s. 124; Bolat ve Ayaz, s. 5.

⁴⁰ Süleyman Turan, *Misyoloji: Hıristiyan Misyon Bilimi*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011, s. 65-66; Bolat ve Ayaz, s. 5.

Misyoner topluluğu) isimli topluluk 1792'de, London Missionary Society (Londra Misyoner Topluluğu) 1795'te Church Missionary Society 1799'da British and Foreign Society 1804'te ve 1809'da London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews 1809'da kurulan dernekler Tibawi'nin görüşünü destekler durumdadır. Osmanlı topraklarında Protestan misyonerlik faaliyetlerini ilk olarak yürüten dernek, Church Missionary Society (C.M.S.) adlı kuruluş olmuştur. C.M.S., İncil'i yaymak için oluşturulan ilk büyük organizasyon olmasının yanı sıra, misyonerlerini dünya çapında organize etmiştir. Özellikle Hindistan, Afrika (Sahra Çölü'nün alt kısmı) ve Pasifik Adalar'da organize edilmiştir. C.M.S., İslam dünyasında Hristiyanlığı yaymak için Şark Kiliselerini Diriltme diye adlandırdıkları stratejiyle Osmanlı topraklarında çalışmalar yapan İngiliz misyonerler tarafından kurulan önemli dernekler biri olmuştur⁴¹.

C.M.S., özellikle Hindistan ticaret yolu üzerindeki bölgelerdeki çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Özellikle Suriye-Filistin bölgesinde yaşayan Yahudiler ve Hristiyanlar gibi gayrimüslim gruplar arasında faaliyet göstermiştir⁴². Fakat Yahudilerin dindar yapıları ve Hristiyanların mezhep değiştirmelerinin yasak olmasından dolayı başarılı elde edememişlerdir. Ayrıca bu başarısızlığın bir diğer unsuru Hristiyan Katoliklerin ve Ortodoksların siyasi bağları unutulmamalıdır. Bilindiği üzere Fransa ve Rusya uzun yıllardır, Osmanlı topraklarında yaşayan Katoliklerin ve Ortodoksların koruyucu rolünü üstlenmiştir. Hatta dönem dönem bu gayrimüslimler sebebiyle Osmanlı'nın iç işlerine dahi karışabilmiştir. Bunun yanı sıra İngiltere'de 1804'te İngiliz Yahudileri arasında vaaz vermeye başlamıştır⁴³. Fakat Yahudilere yönelik verilen vaazlara genellikle Hristiyanlar katılımcı olduğu için başarıya ulaşamamıştır⁴⁴.

Church Missionary Society'nin yeterli ölçüde başarılı olmamasından dolayı, Yahudilere karşı yürütülen hareketin lideri olan Rev. Joseph Frey, 1809'da *London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews* adlı yeni bir dernek kurmuştur.

⁴¹ Tibawi, p. 5; Buzpinar, s. 109; Bolat ve Ayaz, s. 5.

⁴² Tibawi, p. 5; Buzpinar, s. 211; Bolat ve Ayaz, s. 6.

⁴³ Salahi Sonyel, "Hristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi", *Osmanlı C. II*, Ankara 1999, s. 143-144; Talbot, p. 44; Bolat ve Ayaz, s. 6.

⁴⁴ British Library [BL]: Church Missionary Society Collection [CMSC] (1806) Four Sermons, preached in London, at the Twelfth General Meeting of the Missionary Society (London: T. Williams), p. 27; Talbot, p. 44.

Bu dernek genel olarak *London Jews' Society* (L.J.S.) adıyla da bilinmektedir. Aynı zamanda bu dernek *London Missionary Society*'in devamı niteliğindedir. *London Missionary Society* adlı derneğin çalışmalarına bakıldığında, bu derneğin ilk misyonerleri, Joseph Samuel Frey adlı bir Alman bir Yahudi'yi Hristiyanlaştırmışlardır. Hristiyanlaşan Yahudi'nin 1801'de Berlin'den Londra'ya geldiği ve Yahudi kız ve erkeklere Hristiyan dinini öğretip vaazlar verildiği görülmektedir. Kısa sürede Yahudiler arasında etkili bireyleri ikna etmiş olmasına rağmen genel bir misyoner topluluğunun himayesi altında tatmin edici düzeyde olmadığı için bu çalışmalar ayrı bir organizasyonu gerektirmiştir. 4 Ağustos 1808'de Londra'da hem İngiltere Kilisesi hem de muhalefet temelli olan mezhepçi olmayan bir topluluk, Yahudilerin geçici sıkıntı rahatlatıcı ve onların refahını destekleme amacıyla oluşmuştur. Bu hareket çatı örgüt tarafından kendi yetki sınırlarına bir saldırı olarak kabul edilse bile, 15 Şubat 1809'da yeni topluluk olan *London Jews Society* resmen açılmıştır. Londra'da merkez kuran bu topluluk çalışmalarına devam ederek başta Londra sonra Avrupa'da daha sonra da Doğu'da özellikle Kutsal Topraklar'da Yahudilere yönelik çalışmalarına devam etmiştir⁴⁵.

1812 yılında L.J.S.'in dördüncü raporuna göre, İngiltere çapında yardımcı olarak doksanı aşkın topluluğun katılımı kayda geçmiştir. Bu ise LJS'in hızlıca büyüdüğünü göstermektedir. 1809-1812 yılları arasında 435 farklı kategoride azımsanmayacak bir tutar olan 7,400 sterlin toplanan bağışla yahudiler için Almanca ve İbranice broşürler hazırlamak için kullanılmıştır. LJS üyeleri, Yahudilere hayırsever olmak ve merhamet göstermek için birbirlerine hristiyanlık görevlerini öğüt vermişlerdir⁴⁶. Her şeye rağmen 1810 yılına gelindiğinde, Yahudilerin bu misyona karşı ilgisiz olmalarından dolayı L.J.S. mensuplarının memnuniyetsizliği artmıştır. Yahudilerin ilgisizliği ve Hristiyanlığa karşı kendi dinlerine bağlılığı, İngilizler tarafından büyük bir cehalet olarak tanımlanmıştır. Hal böyle olunca 1810 raporuna inanmak oldukça güç olmaktadır. İngiltere içindeki bu durum, L.J.S.'i yurt dışına yöneltmiştir. Bunun yanı sıra L.J.S., Polonya ve Prusya gibi Avrupa

---

⁴⁵ Tibawi, p. 5-7.

⁴⁶ Talbot, p. 44.

protestanları tarafından desteklenmiş ve bu tür çalışmalar orada da yapılmaya başlamıştır⁴⁷.

1805'te CMS'nin seyyahlar aracılığıyla yapılan keşif çalışmalarında hiç kuşkusuz Kutsal Toprakların olduğu Beytülmakdis de vardı. L.J.S.'in çalışmalarını yurt dışında da yapılmasını isteyen bu konuda L.J.S.'ten talep edildiği de görülmektedir. Malta'dan Londra'ya ziyarete gelen protestan misyonuna hizmet eden bir doktor olan ve L.J.S.'in uzun Cleardo Naudi tarafından L.J.S.'e 2 Aralık 1812 yılında yazdığı mektupta; Filistin'i de içeren Doğu Akdeniz topraklarında Yahudilerin Hristiyanlaştırılmasına yönelik öneride bulunmuştur⁴⁸.

1820'de L.J.S. tarafından Beytülmakdis'e keşif için görevlendirilen İsveç asıllı Almanca konuşan Melchior Tschoudry isimli papazın Malta'ya uğrayıp Dr. Naudi'ye L.J.S.'in talimatlarını verdiğini ve ondan görevi hakkında tavsiye aldığı görülmektedir. Ayrıca L.J.S.'in 1820'li yıllarda başladığı Kutsal metinlerdeki örnekle Filistin'e Restorasyon düşüncesi ile de dikkatleri bu bölgeye çekmiştir. Yine bu tarihlerde Kudüs'e W.B. Lewis adlı bir papazla, Hristiyan olarak dinini değiştiren bir Yahudi'nin gittiği görülmektedir⁴⁹. Bu yolculuk, L.J.S.'in başarısını ve bu din değiştirme fikrinin mümkünlüğünü göstermiş ve gelişimini sağlamıştır. Ancak, papaz Tschoudry'nin çalışmaları L.J.S. tarafından yetersiz bulunmasından dolayı papaz Joseph Wolff görevlendirilmiştir. Alman Yahudisi olan Joseph Wolf, Roma Kilisesi'nde vaftiz edilmiş ve bir süre Roma'da Propaganda Fide koleji'nin öğrencisi olmuştur. 1819'da İngiltere'ye gelen Wolff, Church of England'ın üyesi olmuş daha sonra L.J.S. tarafından bir misyoner olarak kabul edilmiş ve Cambridge'e ilahiyat öğrencisi olarak gönderilmiştir. Wolff'un çalışmaları daha geniş bir yelpazede olmuştur. Çalışmalarına Cebelitarık'tan başlayan Wolff, Malta, İskenderiye, Kahire, Yafa, Kudüs, Beyrut, Şam, Halep, Musul, Bağdat ve Basra'da keşifle görevlendirilmiştir. Wolff çalışmalarındaki önceliğin, Yahudilerin Hristiyanlaştırılmasının yanı sıra Hristiyanların mezhepsel ayrılığı fark etmeksizin

⁴⁷ C.S. Hawtrey, *A Summary Account of the Origin, Proceedings and Success of the London Society for Promoting Christianity amongst the Jews*, A. Macintosh, London 1826, p. 12,20,21; Talbot, p. 44-45.

⁴⁸ The jews repository and monthly Communications respecting the Jews and the Proceedings of the London society, vol. I, Goakman, London 1813, p. 30-31; Tibawi p. 6.

⁴⁹ Tibawi, p. 7; Buzpınar, s.109; Talbot p. 44-45.

diyalog halinde olmalarına önem vermiştir. Wolff çalışmalarını yürüttüğü bölgelerde yaşayan Yahudilerin arayış içinde olduğunu L.J.S.'e rapor ederek Suriye ve Filistin'de misyonun kurulmasının çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu raporlar üzerine cemiyet, 1823'te Lewis Way ve William Lewis isimli iki din adamını özellikle Suriye- Filistin bölgesine, burada teşkilatlanmaları için göndermiştir. Lübnan merkezli çalışmalara başlayan bu iki din adamının çalışmaları, Way'in rahatsızlanıp ülkesine dönmesiyle ve William Lewis'inde bölgede Protestanlara karşı bir tepkinin oluşumu ve büyümesinden dolayı bölgeden, bölge yönetimi tarafından gönderilmesiyle yarım kalmıştır⁵⁰.

Protestan misyonerlerin çalışmaları, bölgede Katolik Hristiyanlarının yanı sıra Marunîleri de rahatsız etmiştir. Protestanlar, C.M.S'nin Malta'daki matbaasında bastırılmış olan Prostanlık'a ait İncil'in Arapça tercümelerini ve Protestanlık lehine broşürleri dağıtma ile diğer mezheplerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Nitekim Marunî Patrikliği 1671'de basılan Arapça İncil'den başka bir İncil'i kabul etmemiş ve mensuplarının okumasını yasaklamıştır. Yine 14 Haziran 1824'de Katolik Kilisesinin de talebi doğrultusunda Osmanlı topraklarına, Avrupa'da basılmış olan İncilerin Osmanlı tebası arasında huzursuzluğa yol açmasından dolayı Babiali tarafından yasaklanmasının yanı sıra yine bu yıl, Papa tarafından Vatikan'a bağlı Katoliklere, Protestanlığın yayınladığı İncil'i almaları yasaklanmıştır⁵¹.

Protestan misyonerler yaşadıkları tüm bu olumsuzluklara karşı teşkilatlanmayı ve bölgedeki keşfi bırakmamıştır. 1820'lerin ortasında bölgedeki faaliyetleri arttırmak istemişler ve bu doğrultuda bölgeye yeni din adamı göndermiştir. William Lewis'ten sonra bölgeye gönderilen Danimarka asıllı John Nicolayson dönemin en önemli siması olmuştur. Nicolayson çalışmalarını, Kahire, İskenderiye, Beyrut, Şam ve Safed'de yoğunlaştırmıştır. Nicolayson çalışmaları, Hristiyan tebaya karşı yapamadığı için tamamen Yahudilere yönelik faaliyetler yapmaya çalışmış fakat Yahudiler tarafından ilgi çekmemiş İncil almak istememişlerdir. Nicolayson'ın, Beytülmağdis'teki çalışmaları imkânsızlaşmasının yanı sıra olası bir savaş durumundan dolayı Beyrut İngiliz Konsolosu tarafından Malta'ya gitmesi yönündeki

⁵⁰ Tibawi, p. 8-9; Buzpınar, s. 109.

⁵¹ Buzpınar, s. 110-111.

tavsiyeyi değerlendirip 1833 yılına kadar buraya dönememiştir⁵². Ayrıca, 1825'te L.J.S. faaliyetleri için Filistin fonu oluşturmuştur. Bu fon, 1830'lara kadar Yahudilerin Hristiyanlaştırılması ve restoration (Filistin'e dönüşü)'unu teşvik etmek için vaazlarda kullanılmıştır⁵³. 1826'da Joseph Wolff ve W.B. Lewis, Filistin'e gitmiş ve burada L.J.S'in başarısını anlatmak için Osmanlı topraklarında 300 cemaati olan Yahudi- Hristiyan kilisesini kurduğunu İstanbul Konsolosu Stratford Canning'e bir mektup yazarak siyasi bir destek için dikkat çekmek istediği aşikardır ve Wolff mektubunda bölgede bir İngiliz konsoloslughuna ihtiyacı vurgulamıştır⁵⁴. 1928'e kadar ön çalışmalar dışına çıkamayan Nicolayson, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya isyan etmesi ve ardından Suriye- Filistin bölgesinin yönetimini almasıyla rahatça hareket etmeye başlamıştır. L.J.S. raporlarına göre misyonerlerin, Mehmet Ali Paşa'nın yönetiminde olduğu bu dönemde protestan misyonerlerin tam özgürlük içerisinde olduğunu hatta bu özgürlüğün İngiliz kolonisi olan Malta ve Hindistan'dan daha fazla olduğunu ifade etmiştir⁵⁵. Suriye -Filistin bölgesinin yönetimini Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa'ya devretmiş, İbrahim Paşa'nın da bu dönemde, Yahudiler ve Hristiyanlara, yabancı mukim ve ziyaretçilere uygulanan kısıtlamaları kaldırmasıyla gayrimüslimler bu topraklarda hiç olmadıkları kadar özgür ve müreffeh bir hayat yaşamışlardır. Nicolayson, Mısır yönetiminin Filistin'i almasıyla kendisinin Kudüs'e yerleşebildiğini ve bu sayede Kudüs'te ilk defa kalıcı olarak Protestan misyonunun 1833'te kurulabildiğini ifade etmiştir⁵⁶. Hatta L.J.S., bu dönemde Beytülmakdis ve Mısır'daki özgürlüğün İngiliz kolonisi olan Malta ve Hindistan'da bile olmadığını, bu süreçte bir İngiliz konsoloslughunun kurulması için faaliyetlere başlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, Nicolayson bu yönetim dönemini kendileri için rahatlık olarak yorumlarsa da misyonerler siyasi istikrarsızlığın oluşunu kıyamet alameti olarak yorumlamış ve kıyametten önce Beytülmakdis'de yer edinin Yahudi göçünü

⁵² Tibawi, p. 13-14.

⁵³ Henry H. Norris, *The Origin, Progress, And Existing Circumstances of The London Society For Promoting Christian Societies Amongst The Jews*, Fleet Street, London 1825, p. 460; Talbot, p. 45.

⁵⁴ The National Archives (TNA): Foreign Office (F.O.) 352/14B, Joseph Wolff'tan Stratford Canning'e, 8 Mart 1826 akt; Talbot, p. 45.

⁵⁵ Tibawi, p. 16; Buzpınar, s. 111; Talbot, p. 45.

⁵⁶ Tibawi, p. 14; Alex Carmel, "A Note on the Christian Contribution to Palestine's Development in the 19th Century", *Palestine in the late Ottoman Period Political Social and Economic Transformation* (Ed. D. Kushner), Brill, Leiden 1986, p. 307; Buzpınar, s. 111.

başlatmak için hızlı davranmaları gerektiği kanısındadırlar⁵⁷. Bu durumu fırsat bilen misyonerler 1833'ten sonra Kudüs'te İngiliz Kilisesi kurma taleplerinin dile getirilmesinin⁵⁸ akabinde diplomatik bir destek için de İngiliz Konsolosluğunun kurulma düşüncesini de dile getirmeye başladılar. Bu konsolosluk fikrini ilk olarak, papaz Joseph Wolff'un, 1824'te seyyah John Madox ile karşılaşmasından sonra, 1834'te basılan *Madox's Excursions in the Holy Land* adlı kitapta görülmektedir. Bu kitabın bir bölümü bölgenin coğrafyasından, gümrüklerinden ve yönetimin istikrarsızlığından bahsetmesinden dolayı önemli olmasının yanı sıra bu kitabın ekler bölümünde 21 Haziran 1825 tarihli Rahip Joseph Woolf'tan bir mektuba yer vermiştir⁵⁹. Bu mektup, Kudüs'te yerel yönetim tarafından yapılan dini dağılım yönünde yerleşimde kısıtlamalardan ve şehir merkezinin sefaletinden şikâyetçi olmanın yanı sıra misyonerlerin duruşunun Yahudiler için kurtuluş müjdesi olduğunu ifade etmiştir. Bu mektubun en önemli kısmı olan son satırların Kudüs'te bir İngiliz konsolosluğundan bahsetmesidir⁶⁰. Ayrıca, bu konsolosluk düşüncesinin Halep ve diğer İspanyol konsolosları tarafından da ifade edildiği mektupta yer almaktadır. Hatta Beyrut İngiliz Konsolosu Niven Moore tarafından Nicoloyson muhtemel konsolos adayı olarak önerilmiştir⁶¹. Ayrıca bu, 23 Mayıs 1825'te Dr. George Dalton tarafından 1826'da tarihli *The Jewish expositor, and Friend of Israel* adlı iki dergide yayımlanmıştır fakat son İngiliz hükümetinin vereceğini söyleyerek dikkat çekmeye çalışmıştır⁶². Fakat bu yazılar az olan kendi okuyucu kitlesinin dışına çıkamamış ve Hükümet tarafından kayda alınmamıştır⁶³. Nitekim Suriye

⁵⁷ Tibawi, p. 16; Talbot, p. 45.

⁵⁸ Tibawi, p. 14; Buzpinar, s. 111.

⁵⁹ John Madox, *Excursions in The Holy Land, Egypt, Nubia, Syria*, Vol. II, Richard Bentley, London 1834, p. 191-258; Talbot, p. 45.

⁶⁰ Madox, p. 357-362; Talbot, p. 45.

⁶¹ Kelvin Crombie, *Anzacs, Empire and Israel's Restoration 1798-1948*, Vocational Education & Training Publications, Western Australia 1998, p. 45-46.

⁶² Jewish Expositor 1826: 76.

⁶³ Yaron Perry, *British Mission to the Jews in Nineteenth Century Palestine*, Frank Cass, London 2003, p. 29.

başkonsolosu⁶⁴ tarafından 1834 Kasım sonunda⁶⁵ Kudüs'e konsolos olarak Osmanlı Ermeni'si bir Protestan görevlendirmiştir⁶⁶.

1830'lu yıllara kadar İngiliz misyonerlerin çalışmalarına bakıldığında başarılı olduklarını söylemek güçtür. Fakat bu başarısızlığa rağmen genelde Suriye- Filistin bölgesinden özelde Kudüs'ten vazgeçmemiş olmaları dikkat çekicidir. Hiç kuşkusuz, bütün sıkıntılara rağmen Kudüs'te ısrarcı oluşlarının temeli başta bahsettiğimiz üç kilit nokta olan, İngilizlerin Yahudilere karşı hem İncil ile ilgili hem de diasporal tutumu, Beytülmakdis'in kaderiyle ilgili İncil'e ait kehanetin yorumu ve Kıyamet Günü'nün yanı sıra İngiltere'nin bu son zamandaki rolü ile ilgilidir. Bu üç görevi yerine getirmek için çabalayan İngiliz misyonerler, bu süreçte siyasi desteğe çok fazla ihtiyaç duymuşlar ve her fırsatta dile getirmişlerdir. Bu yüzyılın başında, İngiltere'de siyasi ve dini bir beraberliği görmemiz güç olsa bile, ilerleyen zamanlarda karşılıklı çıkar ilişkisi içerisinde birbirini beslediği görülecektir.

SONUÇ

Osmanlı'nın Mehmet Ali Paşa ile giriştiği mücadeleyi batılı devletler yardımıyla kazandığı görülse de bunu bir galibiyet olarak yorumlamak oldukça güçtür. Nitekim batının Osmanlı'ya yardımı karşılıksız değildir ve bu mücadelenin kazananı elbette batılı devletler olmuştur. Mehmet Ali Paşa yönetimi, İngiltere ve Rusya tarafından desteklenmemesine rağmen Mısır ve Beytülmakdis topraklarında özgürce hareket edebilmelerinden dolayı ve bu toprakların geleceği hakkında plan yapabilmeleri açısından bir fırsat olarak değerlendirildiği görülmektedir. Osmanlı'yı destekleyen bu devletlerin bu süreci kendi çıkarları üzerine pazarlık yapmaları açısından değerlendirdiğimiz zaman yine hiç kuşkusuz onlar karlı çıkmıştır. Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında yaklaşık on yıl süren mücadele zarfında özellikle Suriye ve Beytülmakdis'in yönetimi Osmanlı otoritesinden uzak olduğu için bu bölgede geri dönülmeyecek değişiklikler olmuştur. Bu değişim elbette bu toprakların geleceğini tayin etmektedir.

⁶⁴ Şam merkezli Suriye İngiltere Başkonsolosu John William Perry Farren'dir.

⁶⁵ M. Vereté, Why was a British Consulate Established in Jerusalem", *The English Historical Review*, Vol. 85, No. 335, Oxford University Press, April 1970, p. 320.

⁶⁶ Talbot, p. 46.

3. BÖLÜM: KUDÜS'TE İNGİLİZ KONSOLOSLUĞU KURULUŞU

3.1. XIX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı'nın Durumu ve İngiltere Siyaseti

Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle İngiltere tarafından ayrı bir önem arzeden Osmanlı toprak bütünlüğü, Osmanlı Devleti'nin Mısır valisinin isyanı ve bir nevi özerkliğini ilanıya bir kez daha tehlikeye düşmüştür. İngiltere bu dönemde ihtiyatlı davranarak Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Nitekim henüz Osmanlı topraklarında varlığını kesinleştirememiş olması Osmanlı'nın bu süreçte parçalanması özellikle İngiltere'nin zararına olacaktır. Bu dönemde İngiltere, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde etkili olarak onun çöküşünü yavaşlatmak ve onun topraklarında nüfuz sahibi olmak için belli siyasetler izlemiştir.

Rusya'nın, Rumları isyana (1821) teşvik etmesi, İngilizlerin aleyhine olmaktadır. Nitekim bu isyan başarıyla sonuçlanırsa (ki sonuçlanacaktır) Ruslar bu isyanın getirilerinden tek başına faydalanmasının yanı sıra İngilizler Rusya'nın kontrolünü edemeyecekler için Osmanlı'ya karşı Yunan isyanını desteklemiştir. Eğer Rum İsyanı'nı Rusya tek başına desteklerse Rusya, Doğu Akdeniz'de nüfuzunu artıracak ve bölgeye yerleşecektir⁶⁷. Nitekim bu göze alınamayacak büyük bir tehditti. Ayrıca Yunanlar İngiltere kontrolünde özgürleşir ise, Osmanlı daha az zararla bu durumdan kurtulacaktı. Ancak İngiltere'nin bu girişimiyle süreci kontrol altına almaktan ziyade sürecin kontrolden çıktığı görülmektedir. 20 Ekim 1827'de yaşanan Navarin Olayı⁶⁸, bu isyanın başarılı olmasını sağlamıştır. Navarin olayı ile çıkmaza giren Osmanlı-İngiltere ilişkisi, Osmanlı'nın diplomatik olarak yalnız kalışı Fransa ve Rusya'nın lehine olmasına karşın İngiltere'nin aleyhine olmuştur. Osmanlı donanmasının yok edilişi en çok Rusya'nın işine yarayacaktı ki bu da Akdeniz'in

⁶⁷ Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", *Osmanlı*, II, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 74.

⁶⁸ Navarin'de İngiliz ve Rus donanmaları, Osmanlı-Mısır donanmasını yakmıştır. (Armaoğlu, s.180; Jorga, s. 278.) Felaket olarak adlandırılabilir bu olayın akabinde II. Mahmud, Akkerman Antlaşması'nı tek taraflı olarak iptal etmiştir ve yakılan Osmanlı donanmasına karşılık hem özür dilenmesini hem de tazminat ödenmesini talep etmiştir. Avrupa devletleri bu talebe karşılık, elçilerini İstanbul'dan geri çekmiştir. İngiltere ve Fransa elçisi (8 Aralık 1827), ardından Rus elçisi İstanbul'u terk etmiştir. İngiliz elçilerin, ülkeyi terk etmemeleri için pasaportları verilmemiş olmasına rağmen İstanbul'u terletmesi, Osmanlı ile uzlaşma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Böylece Babiâli'nin üç devletle diplomatik ilişkisi kesilmiş oldu.

tehdit altında olması anlamına gelmesi açısından oldukça önemliydi. İngiltere 1807'de Rusların yanında yer alma hatasını yine tekrarlamıştı. Büyük bir stratejik hata olarak değerlendirilecek bu olay İngiltere hükümetini çıkmaza sokmuştu⁶⁹. Navarin Olayı'na çözüm getiremeyen İngiltere hükümeti istifa etmiştir. İngiltere'de Dük Wellington tarafından kurulan hükümet, göreve başlar başlamaz Navarin Olayı'nın sorumlularını cezalandırma kararı almış ve İngiliz donanmasının komutanı Amiral Codrington'u görevden almıştır⁷⁰. Bunlar Rusya'nın üstünlük kazandığı bu durumda, İngiltere iç ve dış siyasetinin bu olaydan ne kadar olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Navarin Olayı, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin dönüm noktası olarak adlandırılabilirken, II. Mahmud'un her şeye rağmen İngiltere'yle uzlaşmak istemesi oldukça önemli bir noktadır. Yunanlar konusunda baskı yapılmaması talebiyle uzlaşma sunan II. Mahmud, İngiltere'den olumlu bir sonuç alamamıştır. Osmanlı'nın son yaşananlara rağmen dış politikada yalnız kalmak istemeyişi güçsüzlüğünün farkında varması olarak yorumlanabilmektedir.

Navarin olayının akabinde, Osmanlı'nın Mısır valisiyle karşı karşıya gelmesi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanıyla Mısır topraklarının tehdit altında olması hem Osmanlı'nın aleyhine hem İngilizlerin aleyhine olmuştur. Osmanlı'nın aleyhine olduğu kesindir fakat İngiltere ne kadar az zararla ya da ne kadar fayda ile bu durumu atlatacaktır. İşte bu noktada İngiltere'nin dış politikası oldukça önem arz etmektedir. Nitekim Rusya'yı kontrol altında tutarak Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumayı hedefleyen İngiliz dış politikası, yanlış öngörü ve hesaplarıyla Osmanlı'nın iç ve dış tehdidine sebep olacak eylemlerde bulunmuş Osmanlı toprakları parçalanmakla karşı karşıya gelmiştir.

İngiltere, dış siyasetini genellikle kendi sömürge devletleri ve ticari bağları üzerine kurmasından dolayı özellikle Akdeniz ticareti üzerine yürüttüğü dış politikada Osmanlı'nın (özellikle ticari yollar üzerindeki) varlığını ve bütünlüğünü

---

⁶⁹ Bu olaydan önce İngiltere Dışişleri Bakanı George Canning'in intihar etmiştir. Navarin Olayı'nı kontrol altına alamayan İngiltere hükümeti de istifa etmiştir. (Ahmet Dönmez, *Osmanlı-İngiliz İlişkisi Diplomasi ve Reform 1833-1841*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2013, (Doktora Tezi), s. 35.)

⁷⁰ Matthew Shaw, *The Duke of Wellington*, The British Library, London 2005, p.110.

koruması büyük bir yer kaplamaktaydı⁷¹. 19.yüzyılın başında Fransa, sonra Rusya ve daha sonra Osmanlı'nın kendi valisi tarafından tehdit edilen bu toprakların bütünlüğünü korumak artık çok da mümkün görünmemekteydi.

1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla ordusuz kalan Osmanlı Navarin olayı ile de donanmasız kalmış iç ve dışta her türlü tehditle karşı karşıya oluşu Osmanlı'nın durumunu daha net ortaya koymaktadır. Fransa ile dönem dönem savaş halinde olan İngiltere Rusya ile savaşı göze alamamıştır. Osmanlı Rusya ikileminde bir savaşa girmek genel bir savaşa yol açabilirdi. Bu durumda İngiltere'nin akdeniz çıkarlarını tehlikeye sokması açısından göze alınabilecek bir şey değildi. Bu sebepten dolayı çareyi 1827-1829 Osmanlı- Rusya savaşında bir taraf seçmeyerek ve Osmanlı'yı Ruslara karşı yalnız bırakmakta bulmuştu. Fakat ordusuz ve donanmasız kalan Osmanlı, askeri yapılanmasına rağmen Ruslarla olan savaşta yeterince direnç gösterememişti.

Rusya'nın Osmanlı topraklarını taciz etmesi bitmiyor aynı zamanda Fransa'nın da yer yer işgal girişimi sürüyordu. Osmanlı'nın her geçen gün kötüleşen durumu en çok İngiltere'nin aleyhine olmuştur. Nitekim Wellington, Akdeniz'deki mevcut durumu bozacak herhangi bir girişimin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tehdit etmesinden dolayı Fransa'nın Cezayir işgaline karşı çıkmıştır⁷². 1829-1830 yıllarına kadar Cezayir'in Fransa'ya bırakılmasını önlemek için elinden geleni yapan Wellington, bunu engelleyememiştir. Bundan dolayı, Fransa'nın hareket alanını ve etkisini azaltmak için uğraşmıştır⁷³. Fransa'nın Cezayir'i alarak Afrika'daki varlığını kesinleştirmesi, İngiltere'nin Akdeniz siyaseti aleyhine olduğu aşikârdır.

George Canning'in Dışişleri Bakanlığı ve Dük Wellington'un Başbakanlığı süresince, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü korunmaya çalışılmış fakat dış politikası bazen bunu gerçekleştirmek için yeterli olmamıştır. Özellikle Cannig'in Osmanlı'yı koruma amacıyla Rusya'yı kontrol altında tutma girişimi Rusya'yı güçlendirerek kendi çıkarlarını tehlikeye sokması açısından değerlendirildiği zaman

⁷¹ Frank Edgar Bailey, "Palmerston ve Osmanlı Reformu (1834-1839)" Çev. Yasemin Avcı, Tanzimat; Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (Ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, Ankara 2017, s. 305.

⁷² James E. Swain, *The Struggle for the Control of Mediterranean prior to 1848, a Study of Anglo-French Relations*, Boston 1933, p. 60; Bailey, s. 305.

⁷³ F.O. Fransa 27/405, Aberdeen-Stuart, Haziran 1830 akt; Bailey, s. 307.

İngiltere'nin yanlış bir dış politika izlediği sonucuna varılmaktadır. Wellington'un da Osmanlı siyaseti onun toprak bütünlüğünü korumak üzerine olmak zorunda kalmıştır. Fakat bu siyaseti uygulamada hem İngiltere iç siyasi muhalifleri hem de sonunu kestiremediği Osmanlı'nın savaş durumundan dolayı pasif olmak zorunda kalmıştır. Palmerston'un dışişleri bakanlığına gelmesiyle İngiltere dış politikasını değiştirerek Osmanlı'nın ve İngiltere'nin durumunu iyileştirmeye çalışmıştır. Palmerston döneminin dikkat çeken isimlerinden biri olan Stanford Canning⁷⁴, in İstanbul'a gelişi ve Mısır İsyanı sorunuyla karşı karşıya kalması başlangıçta bu durumu İstanbul'a koz olarak kullanma girişiminde bulunsa da sonrasında İngiliz çıkarlarıyla doğrudan alakalı olduğu için durumun daha da büyümemesi için İngiltere ile iletişime geçmesi⁷⁵, İngiltere'yi siyasi anlaşmazlıklara sürüklemiştir. İngiliz hükümetinde Mehmet Ali Paşa'yı destekleyenler ve Osmanlı'nın çöküşünün kaçınılmaz olarak görenler, Osmanlı'ya yardımı doğru bulmamıştır. Lord Palmerston, Lord Grey'i Osmanlı'nın yanında yer alma konusunda ikna etmek istese de Lord Grey'in Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi⁷⁶ ve Osmanlı'nın siyasi durumu İngiltere'yi bu konuda oldukça zor duruma düşürmüştür.

Canning'in, İstanbul elçiliği sırasında kaleme aldığı mektuplar Osmanlı'nın durumunu ve İngiltere politikasını anlamak açısından oldukça önemlidir. 7 Mart 1832'de Palmerston'a yazdığı mektuba baktığımızda Osmanlı'nın durumu ve İngiliz siyaseti daha anlaşılır olmaktadır. Canning, Osmanlı'nın ıslahatlarının idari durumu kısmen iyileştirdiğini, mali ıslahatın askeri yapılanmanın gerekliliğini anlatarak Osmanlı'nın durumunu ortaya koymuştur. Fakat mektubunun dikkat çeken noktası, *"Sanırım vakit gelmek üzeredir veya gelmiştir bile"* diye başlayan *"...bu ülke hakkında kesin bir politika çizgisi belirlenmeli ve bu politika düzenli bir biçimde takip edilmelidir. Osmanlı İmparatorluğu açık bir biçimde hızla çökmektedir ve*

⁷⁴ George Canning'in yiğeni ve G. Canning ve Palmerston döneminde İstanbul büyükelçisi.

⁷⁵ Canning, İngiltere hükümeti'nin Osmanlı'ya yardıma yanaşmayacağını bilmesinden dolayı bu görüşmeleri Ağustos-Eylül 1832 İngiltere'ye döndüğünde yapmıştır. Canning Osmanlı'ya İngiltere'yle anlaşma yoluna girmek için birilerini göndermesi gerektiğini söylemesi üzerine II. Mahmut İngiltere'ye Namık Paşa ve Mavroyani göndermiştir fakat buna rağmen hiçbir sonuç alamadan geri döndüler.

⁷⁶ Osmanlı'yı destekleme taraftarı olmayan Lord Grey'in Palmerston'a cevabı: *"İtiraf etmeliyim, M. Ali'yi destekleme ve onunla iyi ilişki içinde olma eğilimindeyim."* (E. A. Smith, *Lord Grey (1764-1845)*, Oxford University Press, Oxford 1990, p. 286; Dönmez s. 44.

*Hristiyan uygarlığı açısından bakıldığında tek şans bu imparatorluğu bir süre daha bir arada tutmaktır.*⁷⁷” diye biten ifadeleridir. Bu mektup Osmanlı'nın korunmaması durumunda İngiliz çıkarlarının tamamen aleyhine olduğunu açıkça ortaya koyması açısından önemlidir. 17 Mayıs 1832'de, Canning'in bir diğer mektubu ise şöyleydi: “*Sultan ve onun en çok güvendiği birkaç destekçisi imparatorluğun güçsüzlüğünü her geçen gün biraz daha iyi fark etmekte. Askeri teşkilatın tamamlanması için kendilerine zaman kazandıracak ve şimdiki ıslahatlarını sağlam ilkelere oturtmaları konusunda tavsiyede bulunacak bir müttefik tarafından desteklenmeleri gerektiğini daha iyi anlamaktadırlar şayet Osmanlı Rusya ile bir ittifak yapacak olursa bu, korku ve umutsuzluk yüzünden olacaktır.*”⁷⁸ Nitekim öyle de olmuştur, Osmanlı, kendi valisi Mehmet Ali Paşa ile giriştiği mücadelede ordusuz ve donanmasız olması ve yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra askeri olarak yapılanmayı tamamlamamasından dolayı yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgi onu tamamen güçsüz bırakmıştır ve İstanbul'un tehdit altına olması kaçınılmazdır.

Fransa, içten içe Mehmet Ali Paşa'yı desteklemekte, İngiltere bu konuda mecliste tartışmalar yapmakta ve kendi iç sorunlarıyla ilgilenmektedir. Osmanlı ise kim yardıma gelse koşulsuz şartsız kabul etmeye razı durumdadır. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya yardıma gitmemesi Rusya'nın yardım teklifinin kabulünü kaçınılmaz kılacağı için Rusya Osmanlı'ya Mehmet Ali Paşa'ya karşı yardım teklifinde bulunmuştur. İngiltere'ye yardım talebi için elçi gönderen II. Mahmud, İngiltere'nin olumlu cevap verme ihtimaline karşı, başlangıçta Rusya'nın teklifini kabul etmemiştir. Fakat İngiltere'nin Osmanlı'nın yardım talebine olumsuz cevap vermesi Osmanlı'nın Rusya'nın yardım teklifini kabul etmek zorunda bırakılmıştır.

Rusya ile Osmanlı ittifakı Fransa'nın hoşuna gitmemiş ve İngiltere'ye beraber hareket etme teklifinde bulunmuştur. Osmanlı ve Rusların anlaşması üzerine Rus Donanmaları İstanbul'a gelmiştir. Bu durum İngiltere tarafından terdiginlikle karşılanmış ve Fransa'nın teklifini değerlendirmek istemiştir. Böylece, İngiltere ve Fransa da Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. Nitekim Rusya'nın tek başına İstanbul'un yanında hatta içinde yer almasını göze

⁷⁷ F.O. 78/209, Canning-Palmerston, 12, 7 Mart 1832 akt; Bailey, 308.

⁷⁸ F.O. 78/210, Canning-palmerston, Gizli, 17 Mayıs 1832 akt; Bailey, 308.

alamamışlardır. Mehmet Ali Paşa'ya karşı kurulan ittifakta Paşa'nın İstanbul'u tehdit ihtimali ortadan kalkmış olsa da Kütahya yakınlarında yapılan savaş neticesindeki Kütahya anlaşması Osmanlı'nın çok hoşuna gitmemiştir. Osmanlı, Mehmed Ali Paşa, Mısır, Girit ve Suriye valiliklerine, İbrahim Paşa, Cidde valiliğine ve Adana muhassıllığına getirilmiştir⁷⁹. Osmanlı, bu durumdan çok hoşnut olmasa da bu sorunu daha sonra çözmek kaydıyla bu istekleri kabul etmiş ve İbrahim Paşa ve Mehmet Ali Paşa'yı dış işlerinde kendisine bağlı olması kaydıyla bu anlaşmayı imzalanmıştır. Ayrıca Kütahya anlaşması, daha sonraki olaylar akabinde tekrar savaşa girilmesi açısından bakıldığı zaman bir nevi mütareke olarak adlandırılabilir.

Savaşın en büyük yardımcısı Rusya, bu durumdan faydalanmadan İstanbul'u terketmek istememesi, İngiltere ve Fransa'yı Rusya'ya karşı bir savaşın eşiğine getirirse bile Osmanlı ile Rusya'nın gizli olarak anlaşması bu durumu önlemiştir. Fakat bu durum sadece Rusya'nın faydasına olmuştur. Rusya ile yapılan Hünkâr İskelesi Anlaşması İngiltere için büyük bir tehdit anlamına gelmektedir. İngiltere'nin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma politikasındaki pasif duruşu yine yanlış bir politika izlediğini göstermektedir.

İngiltere, Fransa'yı Mısır'ı işgaline kadar kendine tehdit olarak görmediği gibi, Rusya'yı da Osmanlı ile 1833'te Hünkâr İskelesi anlaşmasını imzalayana kadar resmen tehdit olarak görmemişti⁸⁰. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinin sebebi İngiltere'nin Hindistan'da sömürgesine sahip olmaktı. Nitekim bunu ancak Mısır üzerinden yapabileceği için 1798'de Mısır'ı işgal etmişti. İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı'nın yanında yer alması üzerine Mısır'ı işgali Napolyon'un istediği gibi sonuçlanmamıştı. Rusya'nın ve İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında yer almaları hiç

⁷⁹ Altundağ, s. 131; Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan...", s. 626; Dönmez, s. 50.

⁸⁰ Fransa'nın Mısır'ı işgalinden sonraki süreçte Osmanlı-İngiltere dış siyasetine bakacak olursak; Fransa'ya karşı Rus-İngiliz-Osmanlı ittifakında, Rusların Osmanlı topraklarında istedikleri gibi davranması ve Osmanlı sınırlarını tehdidi ve işgali üzerine çatırdamaya başladı. Bu sırada Osmanlı Fransa'yı tekrar tanımış ve ilişkilerini düzene koyma girişimi içinde olması İngiltere tarafından hoş karşılanmamıştı. Bunun yanı sıra İngiltere, Rusya'nın Osmanlı topraklarını taciz edişine ses çıkarmıyor hatta Rusya'nın Eflak Boğdan'ı işgalini kabul edişi işleri çığırdan çıkarmış Osmanlı, İngiltere'yi dinlemeyerek Rusya'ya savaş açmıştır. Osmanlı'nın savaş ilanı üzerine İngiltere Osmanlı'ya askeri çıkartma yapsa da Fransa'nın Osmanlı'ya desteğiyle başarısız olmuş fakat İngilizler Mısır üzerine sefere çıkmış ve başarısız olmuştu.

kuşkusuz Osmanlı'nın çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını gözetmek istemelerindendi. Fransa'nın 1798 Mısır işgali, Rusların Akdeniz'e inmesine yol açmış ve sonrasında Rusya'nın, Osmanlı'nın olası yıkılışının kendi elinden olması üzerine bir siyaset izlemesi, dönem dönem Osmanlı'ya karşı Rusların yanında yer alan İngiltere'nin, Rusların yanında yer almasının kendi çıkarları aleyhine bir siyasi süreçten geçtiğinin farkına varması ve siyasi algısını değiştirmesi oldukça zaman almıştır⁸¹. İngiltere ve Osmanlı aleyhine işleyen bu süreç zarfında Mehmet Ali Paşa'ya karşı, Osmanlı'nın yanında yer alan Rusya, Hünkâr İskeleye Anlaşması'yla Osmanlı üzerindeki hâkimiyeti, İngiliz yakınoğu ve Akdeniz siyasetini tehlikeye soktuğu görülmektedir. Bu yüzden İngiltere nazarında Rusya ve Fransa'ya karşı Osmanlı topraklarında daha güçsüz ve etkisiz olması onun dış politikasını değiştirmesini elzem kılmıştır.

1834 yılında İngiltere Parlamentosu açılışında konuşma yapan Kral IV. William, "bu imparatorluğun diğer devletlerle olan ilişkisinde, gelecekteki istikrar ve bağımsızlığını etkileyecek herhangi bir değişikliğin" olmaması istemiştir. Cevap hakkı doğan Palmerston, "Osmanlı İmparatorluğunun siyasi bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması bu ülkenin çıkarları ve Avrupa'daki güç dengesinin korunması için son derece önemlidir" ifadeleriyle bu konudaki tutumunu göstermiştir⁸². Parlamento'daki bu konuşmalar İngiltere'nin dış politikasını değiştirmekte kararlı olduğunu göstermiştir. Nitekim Mehmet Ali Paşa'ya karşı kurulan ittifaktan sonra, Fransa ve İngiltere Rusya'nın Kütahya anlaşması sonrasında İstanbul'a dönüşü istememiştir. Hatta Palmerston'un Ponsonby'e olası savaş talimatını vermesi Osmanlı'nın Rusya ile herhangi bir görüşme yapmasını engellemeye yönelik net bir duruşu olmuştur.

İngiltere Ruslara karşı sert duruşuyla Osmanlı'daki siyasi durumu biraz daha kontrol altına alma imkânı bulmuştur. Hünkâr İskeleye Antlaşması'nın feshedilmesi için çareler arayan İngiltere⁸³, Osmanlı'nın yanında olmaktan başka bir şey

⁸¹ Bailey, s. 308-309.

⁸² Hansard's Parliamentary Debates Series III (1804-1920), C. XXI, s. 3, 105, akt: Bailey, s. 309.

⁸³ Palmerston, Rusya ile Osmanlı'nın anlaşmasını Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı'nın kendisi için bir tehdit olarak görmesine dayandırarak Hünkâr İskeleye Anlaşmasını bir şekilde iptal ettirerek yerine kendi çıkarlarıyla örtüşen bir boğazlar dâhilinde yeni anlaşmayla değiştirmesi gerektiğine

yapamamıştır. Ayrıca Palmerston halen çözülmemiş olan Mısır Sorunu yüzünden oldukça endişelidir. Mehmet Ali Paşa'yı Çar kadar tehlikeli görmekte ve yakınoğu siyasetinden endişelenmektedir. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır hâkimiyeti, onun Hindistan kara ticaret yolunu ve Kızıldeniz üzerindeki ticari yolları kontrol etmesi açısından oldukça tehlikeliydi⁸⁴. Fakat Palmerston, Osmanlı ile Mısır valisinin olası bir çatışmaya girmemesi gerektiğine inanmaktaydı. Nitekim olası savaş durumunda Ruslar dâhil olmak üzere diğer batılı ülkelerin bundan pay almalarını engellemenin yollarını bulmak için çaba sarfediyordu. Palmerston, II. Mahmut'a Mehmet Ali Paşa'ya karşı ittifak önerisinde bulunmuş olmasına rağmen hâlihazırda yapılacak savaşın Osmanlı'nın ve İngiltere'nin zararına olacağı için bu ittifakı geciktirmiştir⁸⁵. Osmanlı'nın ıslahatlarına kaldığı yerden devam etmesi ve askeri anlamada yapılanmasını hızlandırması gerektiğini düşünmüş ve bu konu da yardım etmiştir. Osmanlı'daki askeri, mali ıslahatları ve anayasal değişiklikleri yakından takip etmiş ve gerekli yerlerde müdahalede bulunmuştur. Palmerston, Mehmet Ali Paşa'nın her geçen gün Kızıldeniz ve İran Körfezi'nde kazandığı üstünlükle İngiltere'nin Hindistan sömürgesini tehlikeye attığı için tedirgin olmuştur. Ayrıca Paşa'nın Osmanlı'nın silahlarına sahip olmasından dolayı askeri ıslahatların yetersiz kalmasına sebep olması açısından Mehmet Ali Paşa'dan oldukça rahatsızdı⁸⁶.

İngiltere, Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı'nın savaşını ancak 1839 yılına kadar erteleyebilmiştir. İngiliz İstanbul elçisinin tüm itirazlarına rağmen bu savaş ertelenememiştir. Savaş haberini alan İngiltere ve Fransa bu savaşta Rusyan'nın yer almasını engellemeye çalışmış ve İngiltere, 1839 yılı Mehmet Ali Paşa ve Osmanlı arasında yapılan savaşa seyirci kalmayarak, Palmerston'un hiç vakit kaybetmeden Doğu'da barışın temini için Suriye (Filistin)'nin iadesinin şart olduğunu ilan etmesiyle savaşa müdahil olmuştur. Fakat Fransa Suriye iade şartından hoşnut olmaması ve Mehmet Ali Paşa'ya olan sempatisinden dolayı İngiltere ile anlaşmasından vazgeçmiştir⁸⁷. Bunun üzerine İngiltere Suriye-Filistin bölgesinin

---

inanmaktadır. (Philip E. Mosely, *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Cambridge, Mass. 1969, p. 139).

⁸⁴ Bailey, s. 309, 340.

⁸⁵ Mosely, p. 123; Bailey, s. 340.

⁸⁶ Bailey, s. 342.

⁸⁷ Bailey, s. 343-344.

aralarında paylaşılmasını teklif etmiş fakat Fransa bu teklifi de kabul etmemiştir. İngiltere'nin hoşuna gitmeyen bu yeni durum Palmerston'u oldukça zor bir duruma düşürmesine rağmen Palmerston, istemeyerek de olsa Rusya, Avusturya, Prusya ile ittifak kurarak Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Nitekim bu ittifakla İngiltere, Fransa ile anlaşma içerisinde olduğu kadar karlı olmayacaktır. Osmanlı, Avrupalı devletlerle ittifakı sayesinde Mehmet Ali Paşa'ya karşı üstünlük elde etmiştir. Mehmet Ali Paşa, Fransa'dan umduğu yardımı bulamayınca Osmanlı'nın bütün şartlarını Mısır valiliği elinde kalma şartıyla kabul etmiştir.

Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı savaşırken vefat eden II. Mahmud yerine Sultan Abdulmecid tahta geçmiştir. Sultan Abdulmecid II. Mahmud zamanında Osmanlı Devleti'ne yeni bir düzen vermek amacıyla ilanı kararlaştırılmış bulunan Tanzimat için harekete geçmiş ve Mustafa Reşid Paşa'yı bu işle görevlendirmiştir. 3 Kasım 1839'da "Tanzimat-ı Hayriye" adıyla Gülhane Hatt-ı Hümayunu⁸⁸, padişah ile askerî ve sivil tüm devlet erkânının katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda, Mustafa Reşid Paşa tarafından okunmuştur. Bu fermanla yeni bir döneme giren Osmanlı, Avrupalı

⁸⁸ Yapılan düzenlemeyle yeni kanunların dayandırılacağı genel prensipler şunlardır;

- Müslüman ve Hristiyan/Gayrimüslimlerin bütün tebaanın ırz, can ve mal güvenliğinin temini,
- Verginin düzenli usule göre ayarlanıp ve toplanması,
- Askerlik görevinin düzenli bir usule göre yapılması,

Buna göre, din ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı tebasının hakkı temin edilmiş, gayrimüslimlere de Müslümanlar ile eşit haklara ve koşullara sahip olmuşlardır. Kişi haklarının korunmasını içeren bir ceza kanunu yürürlüğe girmiştir. Vergilerin düzenli olarak usule göre ayarlanıp toplanması için aşar ve cizyenin iltizam usulüyle toplanması kaldırılarak, gayrimüslimlerden toplanan cizyenin patrikhaneler aracılığıyla toplanmasına karar verilmiştir. Fakat bu uygulama beklenen faydayı sağlamadığı için aşar vecizyenin toplanmasında tekrar iltizam usulüne dönülmüş olmasının yanı sıra herhangi bir haksızlığa karşı vergi toplama yetkisi valilerden alınarak deftardarlara verilmiştir. Ayrıca her türlü mali iş valilerden alınarak, deftardarlara, vergilerin toplanmasından sorumlu maliye memurlarının ve tahsildarların atanması, vergilerin ayarlanıp ve toplanmasında yetkili meclislerin yetkilerinin genişletilmesi ve bunun yanı sıra vilayet meclislerinin kurulması ve devlet memurlarının mütelzimlik yapma hakkı alınarak haksızlıkları önlemek amaçlanmıştır. Asker alımları kur'a ile yapılmaya başlamış ve askere alma yaşı 20 kabul edilip görev süresi 5 yıla düşürülmüştür. Osmanlı toprakları askeri ihtiyaç olarak bölgelere ayrılmış ve bu bölgelere alınacak asker sayısı hesaplanmıştır. Tek çocuklu ailelerden asker alınmayıp her aileden bir kişi askere alınmıştır. Hristiyanların askere alınması kararlaştırılmasına rağmen şimdiye kadar askerlik yapmamalarından bu karardan vazgeçilmiştir. İdari örgütte, memleket eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalarda nahiyelere ayrılarak yenilikler yapılmıştır. Her valinin yanına, bölge kuvvetlerine komuta etmesi üzere bir muhafız ve maliye işlerine bakacak bir defterdar verilmiştir. Bazı eyalet ve sancaklarda yerel meclisler kurularak, bu meclislerde Müslim ve gayrimüslim tebaanın nüfusları oranında temsil edilmiştir. Fakat bu fermanın getirdiği yenileşme hareketleri, Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarında aynı zamanda yürürlüğe konamamıştır. İlk önce Yanya, Tırhala, Manastır, Diyarbakır ve Erzurum'da tatbik edilmiş daha sonra da bütün vilayetlere yayılmıştır. (Işık Bostancı, s. 214)

devletleri iç işlerine müdahalesini engellemek için ilan ettiği görülmektedir. Fakat bu islahatta hiç kuşkusuz en büyük rol İngiltere dışileri bakanı Palmerston ve İstanbul elçisi Ponsonby'dır. Böylece İngiltere, Osmanlı'nın bundan sonraki dış politikasına müdahail olacak ya da kontrol edebilecektir. Ayrıca İngiltere, Rusya'yı Akdeniz'de ve Osmanlı üzerinde güçlü kılan Hünkâr İskeleyi Anlaşmasını, maddeleri kurulan ittifakca belirlenen Boğazlar Sözleşmesi'yle değiştirerek Akdeniz'de kendi çıkarına da olan bir denge kurmuştur⁸⁹.

Sonuç olarak Fransa'nın 1798 Mısır işgaliyle Osmanlı'ya karşı korumacı bir siyaset izlemeye başlayan İngiltere, izlediği siyasette uzun süre başarı elde etmemiş olmasına rağmen Palmerston'un akıllı ve kararlı siyaset izlemesiyle durumu lehine çevirmiştir. Palmerston'un Akdeniz genelinde ve Hindistan sömürge bölgesi üzerindeki siyaseti hiç kuşkusuz çıkar ilişkileri üzerine inşa edilmiştir. Palmerston, kendi dönemine kadar Osmanlı bütünlüğünü bağımsızlığını koruma politikasının başarısızlığı ve yeterli görülmeşinden dolayı bu siyaseti değiştirmiştir. Ülkesinin menfaati doğrultusunda yapılandığı siyaset, şimdiye kadar olan İngiliz siyasetinden çok farklı olmamakla birlikte yakınoğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Yakınoğu siyasetini önemseyen Palmerston, Osmanlı topraklarına nüfuz politikasını da şimdiye kadar ötelenmiş olmasını ülkenin aleyhine olduğunu düşünerek bunu yapılandırmak istemiştir. Nitekim Mehmet Ali Paşa'nın Suriye-Filistin hâkimiyetinden oldukça rahatsız olduğu ve bu sorunu Mısır'ın değil de Suriye-Filistin'nin iadesi lafsıyla çözüme girişimi oldukça dikkat çekicidir.

Palmerston, İstanbul'a nüfuz etme politikasını daha çok islahatlar üzerinden gerçekleştirmiştir. Fakat İstanbul'a nüfuz etmek yeterli olmayacaktır. Nitekim İstanbul siyasi bir merkezdir, siyasi dengenin değişimi, İngiliz nüfuzünün aleyhine olabilir. Palmerston, bu nüfuz girişimini İstanbul ile sınırlı tutmamakta kararlıdır dönem siyasetinden ve Osmanlı ile iyi ilişkilerinden faydalanarak Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde sosyal-kültürel ve dini bağları olmamasına karşın konsolosluklar kurarak siyasi varlığını oluşturmaya başlayacak ve siyasi varlığını sosyal nüfuz kazanmak için kullanacaktır. Palmerston'un kendi döneminde bunu Suriye-Filistin

---

⁸⁹ Bailey, s. 343-344.

bölgesine siyasal olarak harekete geçmesi bu bölgelerdeki siyasal olarak nüfuz çalışmasının başlangıcı olarak yorumlanabilmektedir.

3.2. Konsoloslukun Kurulma Süreci (1834-1838)

1825'lerden bu yana misyonerler tarafından talep edilen siyasal temsilcilik oluşumunun siyasal sürecini, Mehmet Ali Paşa'nın Suriye-Filistin bölgesini işgalinden sonra görmekteyiz. İngiltere'nin Beytülma'dis'te konsolosluk sayısını arttırmasının ardından buradaki sosyal ve siyasal raporların akabinde Osmanlı ve Mehmet Ali Paşa ile ilgili görüşmelerin yapılması ve bunun yanı sıra uygun bir konsolos adayı arayışının akabinde 1838'de Kudüs'te ilk siyasal temsilcilik kurulmuştur.

3.2.1. Kudüs'e İlk Siyasal Temsilcilik Girişimi

1834 yılının sonbaharında Şam'da bulunan Suriye İngiltere Başkonsolosu John William Perry Farren, İngiltere Dışişleri Bakanına, Kudüs'e Yunan Manastırı ile yerel yöneticiler arasında çıkan finansal birkaç sorunla ilgilenmek için geldiği bildirmiştir. Farren bu süreç zarfında çeşitli bölgelerde belli başlı görüşmeler ve toplantılar yapmıştır. Bu görüşmelerle birlikte 1834 yılının siyasal olarak oldukça hareketli geçmesi⁹⁰, Farren'a, Kudüs'e bir konsolos temsilci atanmasının gerekli olduğunu düşündürmüştür⁹¹. Bu yüzden Farren, Dışişleri Bakanlığı'na bu karara varmasının sebeplerini 20 Kasım'da gönderdiği bir raporda uzunca anlatmıştır.

Farren raporunda, Kudüs'te hâlihazırda İngiliz iki aile olduğunu, Filistin'e gelen İngiliz seyyahların gün be gün arttığını ayrıca onların Kudüs'te uzun süre kaldığını ve bazı durumlarda yardıma ihtiyaç duyabileceklerini ya da buraya yerleşmek isteyebilecekleri gibi yerel idarecilerle İngiliz halk arasında aracılık etmesi için burada kalıcı olarak kurulu resmi bir temsilciliğe ihtiyaç duyulduğuna dair uzun bir yazı yazarak durumu anlatmaktadır⁹². Ayrıca Farren bu dönemin atama için bir

⁹⁰ Müslüman halka baskıcı davranışından ve gayrimüslimlerin Müslüman halka oranla çok rahat şartlar altında olması Mısır yönetimine ve İbrahim Paşa'ya karşı tepki yaratarak 1834 yılında pek çok bölgede olduğu gibi Kudüs'te de ayaklanma meydana gelmiştir. Aşiret reisleri, şehir eşrafi ve bedevi kabileleri birleşerek İbrahim Paşa'ya karşı isyan etmiştir. İbrahim Paşa isyanı durdurmakta oldukça zorlanmıştır.

⁹¹ Vereté, p. 319.

⁹² Vereté, p. 319; Mordechai Eliav, *Britain and The Holy Land 1838-1914*, The Hebrew University: The Magnes Press, Jerusalem 1997, p. 22; Talbot, p. 46.

fırsat olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bunun Kudüs'te Büyük Britanya Konsolosluğu için zahmete değer olduğunu dile getirerek bu göreve M. Merad'ı atadığını yazmıştır. Merad'ı uzunca anlatan Farren, Merad'ının tavsiye edilen, bilinen, bu koşullar ve durum için bireysel yeterliliğe sahip olmasının yanı sıra rüşvet ve görevi kötüye kullanma gibi durumların üstesinden gelebilecek bir karaktere sahip olduğunu yazmıştır. Ayrıca Merad, Yafa'da Sardunya konsolosu olarak görev yapmakta olan bir Ermenidir. Şimdiye kadar Anglikan misyonerleriyle Ermeniler arasında güzel ilişkiler kurması, onun Ermeni topluluklarla İngiltere temsilcilikleri arasında güzel işler yapacağını desteklemektedir. Farren, Kudüs'te bir İngiliz temsilciliği kurulmasının gerekliliğini ve sebeplerini uzunca İngiltere'ye bildirdikten sonra bunun kabul edileceğine dair kesin bir inancı olmasından dolayı İbrahim Paşa ile bu temsilcilik ve Merad'ın atanması için gerekli izin başvurusunda bulunmuştur⁹³.

Farren'in tavsiyesini içeren yazı 1835'in başında ulaşmış fakat Dışişleri Bakanı Dük Welligton tarafından bu konsolos atama işini Mısır başkonsolosu Albay Patrick Campell ile görüştüğünden⁹⁴ sonra özellikle atanan ismi hoş karşılamayarak bu atamanın tamamıyla gereksiz olduğu belirtmiş ve bu atanmayı onaylanmamıştır. Ayrıca Farren'in, Devlet Bakanlığı olmadan herhangi bir konsolos ataması konusunda yetkisi sınırlandırılmıştır. Dük Welligton ve Campbell arasında yazışma ise, Kudüs'e konsolosluk açılması ve teklif edilen isim hakkında devam etmiş ayrıca Campbell tarafından Farren bilgilendirilmiştir. İngiliz Hükümeti tarafından desteklenmeyen bu konsolosluk kurma girişiminin ardından Nisan 1835'de Dışişleri Bakanlığı'na Viscount Palmerston'un gelmesiyle bazı şeyler ilerlemeye başlamıştır⁹⁵. Farren ise 1834 atamasının kabul edilmeyişi/iptali hakkında ancak Palmerston'un görev yapmaya başlamasından sonra serzenişte bulunabilmiştir. 18 Eylül 1836'da Farren, Palmerston'a Suriye'deki son durum hakkında bilgi vererek Baytülmakdis'te Katoliklerin Fransa ve Ortodoksların, Ruslar tarafından desteklenmesine değinmiş ve şöyle devam etmiştir;

⁹³ Vereté, p. 320-321.

⁹⁴ Mısır başkonsolosu Campell, Merad hakkında bireysel bilgisinin görüş bildirmek için yeterli olmadığını ayrıca İngiliz seyyahlardan hiçbir şikâyet duymadığını ve olası yaşanacak birkaç durum ve koşulda Yafa İngiliz konsolosluğuna gidilebileceğini oranın Kudüs'e oldukça yakın olduğunu dile getirmiştir. (Vereté, p. 323)

⁹⁵ Vereté, p. 321-322; Eliav, p. 22-23; Talbot, p. 46.

“...Ben, sizin egemenliğinizin, Avrupa ve buradaki İngiliz sakinler ve bizim ülkemizden bu şehre yapılan her türlü ziyarete gelen bütün seyyahlar için oldukça faydalı olmasından bağımsız etkimize/nüfuzumuza karşı olumlu bir yaklaşıma sahip M. Merad’ın bu konulara desteği ülkede belli bir bireyle kıyaslanamaz ki... Kudüs’e konsolosluk için Mr. Merad’ı atamamı kabul etmeyişinizden dolayı çok üzgünüm”⁹⁶

Farren’in Palmerston’a 18 Eylül 1836 tarihli mektubundan önce 1835’de Lübnan’a İngiliz konsolosu olarak atanan Niven Moore tarafından 1836’da yapılan Suriye ve Filistin çevresindeki anket ve soruşturmaya göre Kudüs’e konsolos ataması teklif edilmiştir. Moore, bu atama için J. Nicolayson’ı bu göreve uygunluğunu dile getirerek tavsiye etmiş fakat Campell bu fikre Nicolayson’ın bir misyoner oluşundan dolayı konsolosluk için çok objektif olamayacağını dile getirerek sıcak bakmadığını Palmerston’a bildirmiştir. Kudüs’e konsolos atanması üzerine Palmerston göreve başladığı süreçte de karşılaşmış fakat Beyrut’a konsolos atanmasından dolayı ve Campbell’in görüşlerini dikkate aldığı için bunu ertelemiştir. Fakat Campell’in bu işe sıcak bakmaması ve Kudüs için birşey yapmaması Palmerston’un dikkatini çekmiştir. Palmerston, Campbell ile yaptığı momerandumda Kudüs’te konsolosluk için bir aday önermesini talep etmiş ve İstanbul İngiliz Konsolosu Ponsonby ile yazışmalara başlamıştır⁹⁷.

1825’ten 1835’e kadar misyonerlerin her fırsatta siyasilere doğrudan ya da dolaylı olarak Kudüs’e konsolos atama teklifi 1834-1836 yılları arasında resmi yazışmalarda çokca yer almıştır. Palmerston’un Ponsonby ile iletişime geçmesiyle de bu konunun artık İngiltere Hükümeti’nin gündemine getirildiği de görülmektedir. Misyonerler ve hükümet arasında resmi bir yazışma olmadığından misyonerlerin bu konudaki rolü belgelerde yer almamaktadır. Fakat bu, konunun evanjelik yapıdan ayrı olduğu kanatine anlamına gelmemesi gerekir. Nitekim Farren’in ve Moore’un konsolosluk talep etmesinin sebepleri arasında, İngiliz seyyahların artışı, kutsal mekânlar ve Kudüs’te yaşayan İngiliz vatandaşlar ile ilgili mevzular olduğu görülmektedir. Eğer iddia edildiği üzere İngiliz seyyahların sayısında bir artış var ise bunun en önemli nedenlerinden biri hac konusunda İbrahim Paşa’nın sağladığı

⁹⁶ F.O. 78/292; Vereté, p. 325.

⁹⁷ F.O. 96/17; Vereté, p. 325-326.

kolaylık olma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca Farren bu teklifi sunarken Kudüs'te yaşayan iki İngiliz aileyi sebep olarak gösterse de Vereté Kudüs'te bulunan bu iki aileden birinin misyonerlik faaliyeti yürüten Nikolayson, diğerinin Yahudi olduğuna dikkat çekmiştir⁹⁸ ki bu oldukça önemli bir ayrıntıdır. Nitekim Moore'un Kudüs konsolosluğu için bir misyoner olan Nicolayson'ı bu göreve düşünmesi de oldukça manidardır. Suriye ve Lübnan konsoloslarının bireysel yönelimlerinden dolayı konsolosluk konusunda misyonerlerden etkilenebilme ihtimali kaçınılmaz olması gayet doğal bir süreçtir. Fakat bu kişilerin siyasi kimlikleri unutulmamalı ve dönemin siyasetine etkileri açısından değerlendirilmelidir. Bütün bunların yanı sıra Farren ve Moore'un bu konsolosluk konusundaki girişimi dönemin siyasi havasından faydalanmak istemelerini de açıkça ifade etmeleri dikkat çeken bir başka husustur.

3.2.2. Palmerston ve Shaftsbury: Kudüs Konsolosluğu'nun Mimarları

İngiltere'nin Beytülmağdis çalışmalarının arttırdığı döneme baktığımızda, Palmerston'un yeniden Dışişleri Bakanı olarak göreve başladığı dönem görülmektedir. Bu başlık altında Palmerston'un Kudüs konusuyla bu kadar ilgilenmesinin nedeni hakkında veriler bir araya getirilerek bu konunun dinsel yapının siyasal yapılanmasına etkisi üzerine "Palmerston ile Shaftsbury kimdir?", aralarındaki bağ nedir? Kudüs'le neden bu kadar ilgilenmektedir?" gibi sorularının cevabı aranacaktır.

Dönemin en iyi siyasetçilerinden biri olan Lord Palmerston, Osmanlı toprakları üzerinde önemli bir etkiye sahip İngiltere Dışişleri Bakanıdır. Bakanlığı sürecinde, Osmanlı siyaseti üzerine ayrıca ilgilenen ve İngiltere dış politikasını şekillendirmede ve başarıya ulaştırmada öne çıkan bir isimdir. Akdeniz ve yakınoğu siyaseti üzerine önemli kararlar alarak ve Osmanlı topraklarını nüfuz politikasını başarıyla işleyerek Osmanlı coğrafyasının geleceğini şekillendirmiştir.

Lord Shaftsbury adıyla tanınan Anthony Ashley Cooper, L.J.S. ve C.M.S.'in hatırı sayılır hayırseverleri ndendir⁹⁹. Shaftsbury Kutsal Topraklar ile ilgisiyle öne

⁹⁸ Vereté, p. 320.

⁹⁹ Tibawi, p. 33-34; Vereté, p. 316.

çıkan Evanjelik bir isimdir¹⁰⁰. Kutsal Topraklara Yahudilerin restorasyon fikrini savunan Shaftesbury, İngiltere’de Yahudilerin, sivil ve siyasi özgürlüklerine karşı çıkan bir misyonerdir. Shaftesbury Yahudilerin işgal edilmiş topraklara “*asıl vatanları*” Kutsal Topraklara gönderilmesi ve hristiyanlaştırılmaları konusunda L.J.S. ile aynı siyaseti izlemektedir.

Lord Shaftesbury ve Lord Palmerston, Kudüs’te konsolosluk üzerine çalışan bu iki isim, Beytülmakdis’in şekillenmesinde büyük oranda role sahipler. Birinin dini, bir diğèrinin siyasi kimlikleri olmasına rağmen ortak paydaları olan bu kişilerin ayrıca aralarında ailevi bağ mevcuttur. Palmerston ve Shaftesbury’in Kayınpeder damat ilişkisi¹⁰¹ sebebiyle aynı evi paylaşmasının getirdiği sıkı bir ilişkiye sahip olmaları birbirleri üzerindeki etkiyi kaçınılmaz kıldığı görölmektedir¹⁰².

L.J.S. ile sıkı ilişki içinde olduğu bilinen Shaftesbury, İngiltere’deki Yahudileri Beytülmakdis’e gönderme düşüncesinin en önemli destekleyicilerdendir ki bu düşünce üzerine yoğunlaşması, ilerleyen zamanlarda Palmerston’un bu konudaki düşüncelerinin aynı doğrultuda olması, Shaftesbury’in Palmerston’u etkileme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Nitekim 1838’de Shaftesbury’in Palmerston’u Yahudilerin Filistin’e “restorasyon” fikrini İngiliz çıkarlarına uygun olarak benimsemesinde etkilediği görölmektedir. Levine göre, Palmerston’un “*İngiliz çıkarlarını destekleyen ve İngiliz yardımına bağımlı Filistin’de İngilizleşmiş bir Yahudi koloni fikrine, sonraki tahrihsel gelişmelerin bir sonucu ilgisinin arttığını*” iddia etmektedir¹⁰³. İngiltere Dışişleri Bakanlığı ve İstanbul elçiliği arasındaki yazışmaların gözle görülür değışimi bu destekler niteliktedir.

Lord Shaftesbury Ocak 1839’da Quarterly Review’de Avrupa Yahudileri arasında Filistin’e göç hakkında artan istek ile ilgili bir makale yayınlamıştır. Bunun yanı sıra bu makeleyi yayınlamadan altı ay önce ise Lord Palmerston’a bu konuyla ilgili bir tasarı sunduğu görölmektedir. Ayrıca Palmerston’un Kraliçe Victoria’ya

¹⁰⁰ Gary Levine, *The Merchant of Modernism: The Economic Jew in Anglo-American Literature, 1864-1939*. London: Routledge 2003, p. 47.

¹⁰¹ Bu kayınpeder damat ilişkisi üvey olarak tanımlanabilir. Bir anne kız ile evlenen bu iki adamın ilişkisi daha öncesine dayanma ihtimali yüksektir. (Tibawi, p. 34.)

¹⁰² Richard Turnbull, *Shaftesbury: The Great Reformer*. Oxford: Lion 2010, p. 41,172.

¹⁰³ Levine, p. 47.

dilekçe sunarken dindar duygularla kullandığı ifadelerde Palmerston'un Shaftesbury'den ne kadar etkilendiğini gösterebilir niteliktedir¹⁰⁴. Nitekim Times gazetesine göre, Palmerston'un Shaftesbury'den etkilenmesi siyasal olarak ciddi bir değerlendirme konusudur¹⁰⁵.

1840'da Shaftesbury'in söylediği "Palmerston, Tanrı'nın eski insanlarına iyiliğin bir vesilesi olmak için Tanrı tarafından seçilmiştir." bu ifadeler oldukça dikkat çekicidir ki Shaftesbury, Yahudileri desteklemesi hususunda Palmerston'u Tanrı'nın eli olarak gördüğü anlaşılmaktadır¹⁰⁶. Shaftesbury ve L.J.S.'in Kudüs'te konsolosluk açılmasını talep etmelerinin amacı İngiltere'nin bu topraklarda siyasi olarak var olup misyonerlik faaliyetlerinde siyasi bir destek görmek istemelerinden dolayı idi¹⁰⁷. Bu desteğin ya da Kudüs'te konsolosluk kurulma aşamalarının Palmerston dönemine denk gelmesi¹⁰⁸, Palmerston'un Shaftesbury'den etkilendiği anlamına gelmeyecek olsa bile farklı gerekçelerle aynı şeyi hedefleme olasılığı tartışılabilir. Bu iki ismin ailevi bağları olmasının yanı sıra ortak bir amaçlarının olması bu bağı kuvvelendirdiği ya da birbirlerini etkilemeleri olası görülmektedir. Palmerston'un siyasi kimliği yakınoğunun ya da Akdeniz'in önemli oluşundan dolayı Mısır ve çevresi ile ilgilenmesi, Shaftesbury'nin İngiltere Yahudileri hakkındaki görüşü ve Beytülmakdis üzerine düşüncelerinin olması birbirini besleyen bir yapıda olduğu görülmektedir.

3.3. Konsolosluk İçin Son Adımlar

1930'ların ortalarında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un, Akdeniz ve yakın doğu üzerine izlenen siyaseti yeterli görmeyerek değişimleri hızlandırma kararı aldığı görülmektedir. Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve Osmanlı'nın bu durum karşısında Rusya'dan yardım alması Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi,

¹⁰⁴ Abigail Green, *Moses Montefiore: Jewish Liberator, Imperial Hero*, Belknap Press, Massachusetts 2010, p. 146.

¹⁰⁵ Friedman Isaiah, "Lord Palmerston and the protection of Jews in Palestine 1839-1851", *Jewish Social Studies*, 30/1, 1968, p. 29.

¹⁰⁶ Edwin Hodder, *The Life and Work of the Seventh Earl of Shaftesbury*, Vol.1. Cassell & Company Ltd. London 1887, p. 310; Geoffrey Finlayson, *The Seventh Earl of Shaftesbury 1801-1885*. Regent College Publishing, Vancouver 2004, p. 114.

¹⁰⁷ S. Joseph "Britain's Social, Moral and Cultural Penetration of Palestine: British Travelers in Nineteenth- and Early Twentieth- Century Palestine and their Perception of the Jews", *Arab Studies Journal*, 1995, p. 48.

¹⁰⁸ Vereté, p. 316.

İngiltere'yi yine Mısır sorununda çaresiz bırakmıştır. Bunun üzerine aleyhine olan durum karşısında dirayetli bir tutum sergilemeye çalışan İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda tedbirli ve emin adımlarla bu süreci lehine döndürmüştür. Osmanlı'nın değişen yüzyıldaki durumunun en çok İngilizlerin zararına olması, İngiltere'yi daha temkinli bir siyaset izlemeye itmişti. Genelde Osmanlı siyaseti özelde Yakındoğu ve Akdeniz'in durumu İngiltere için oldukça önem arz etmektedir. Bundan dolayı İngiltere, bu yüzyılın başında yürüttüğü Osmanlı'nın bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma siyasetinin yanı sıra Osmanlı coğrafyasına nüfuz politikasıyla Osmanlı'nın olası bir çöküşünde bu topraklarda varolma olasılığını arttırmak istemiştir.

Rusya'nın Hindistan üzerine olan tehdidini göz ardı etmeyen ve Osmanlı'nın varlığını koruma siyasetinin yanı sıra Akdeniz ve İstanbul'daki nüfuzu önceleyen Palmerston, Farren'ın bu mektubunu ayrıca önemsemiştir. Nitekim Fransa'nın ve Rusya'nın Kudüs'te kendisinden önce siyasi bir oluşumunu göze alamayarak bir konsolos adayı için Mısır başkonsolosu Campbell ile görüşmüş ve İstanbul büyükelçiliği ile iletişime geçmiştir¹⁰⁹. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın Fransa ile olan iyi ilişkisi Fransa'yı tekrar tehdit haline getirmesinin¹¹⁰ yanı sıra Fransa'nın Cezayir'i işgalini engelleyemeyişi¹¹¹ siyasi dengeyi oldukça sıkıntılı bir duruma sokmuştur. Nitekim Palmerston'un seleflerinin Osmanlı'yı koruma ve dengeyi sağlama politikası, İngiltere için yeterli olmamıştır.

Farren'ın Palmerston'a yazdığı mektupta Fransa'nın ve özellikle Rusya'nın Kudüs'te dini bağ ile siyasi varlık göstermeleri İngilizlerin bölgede yalnız olmaları açısından oldukça önemli sorunu tekrar gündeme getirmiştir. Rusya ile ilişkilerin çıkmaza girdiği bu süreçte böyle bir mektup Palmerston'u harekete geçirmesi açısından oldukça önemlidir. Rusya Osmanlı arasındaki Hünkâr İskeleyi anlaşmasıyla, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki rolü İngiltere'nin bir kez daha Hindistan kolonisi ve dış politikasını tehlikeye düşmüştür. Ayrıca daha önce, XIX. yüzyıla henüz girmeden Osmanlı-Fransız savaşı İngiltere'yi özellikle Hindistan'daki

¹⁰⁹ Vereté, p. 325; Eliav p. 113

¹¹⁰ Bailey, s. 323.

¹¹¹ Bailey, s. 307.

koloni bölgesi için yeterince tedirginliğe düşürmüştü. Fransa'ya karşı elbette çıkarlarını gözeten İngiltere, Rusya'ya karşı da çıkarlarını gözetecekti.

Moore'un Kudüs'e konsolos atanması talebini Campbell'ın 7 Ekim¹¹² ve İngiliz müsteşar John Backhouse'un 2 Kasım tarihli bildirimlerinde desteklemediklerini yazmalarına rağmen Palmerston Backhouse'a 3 Kasım 1836 tarihli yazdığı bildirimde "*Ben Kudüs'te bir İngiliz konsolosluğuna sahip olunmasını faydalı bulmaktayım*" olarak cevaplamıştır¹¹³. Bunun ardından Palmerston Campbell'a konsolosluk için uygun bir aday seçmek ile görevlendirmiştir. Bunun üzerine Konsolosluk Müfettişi John Bidwell, 29 Kasım 1836'da Campbell'a bir aday seçmesini yazmıştır¹¹⁴. Böylece Campbell Dimeşk ve Beyrut İngiliz konsolosları ile bir aday için görüş alışverişinde bulunmuştur.¹¹⁵ Beyrut Konsolosu Moore, 1835'ten beri Akdeniz, Suriye ve Filistin bölgesinde yolculuk yapmış ve ticaretle ilgilenen aynı zamanda Moore'un iş ortağı olan William Tanner Young¹¹⁶ ismini Campbell'a önermiştir¹¹⁷.

Moore'un yönlendirmesiyle Young 27 Haziran 1837'de Campbell'a adaylığını sunmuştur ve 5 Ağustos 1837'de Campbell, Young'a Dışişleri Bakanlığı'na konu ile ilgili başvuruda bulunmasını yazmıştır. Fakat Young ile Palmerston arasındaki ilk resmi yazışmanın Şubat 1837 tarihinde yapıldığı görülmektedir. Moore'un konsolosluk teklifini resmi olarak bundan yaklaşık dokuz ay sonra Kasım 1837'de yaptığı görülmektedir. Bu tarih uyuşmazlığı, Moore'un daha önce de konsolosluk hakkındaki görüşü göz önünde bulundurulduğunda mantıklı görülmektedir. Vereté, Moore'un büyük ihtimalle Campbell'ın Dışişleri Bakanlığı tarafından konsolosluk için görevlendirildiğinden haberdar olduğunu ve bunun üzerine Young'a sözel olarak teklifte bulunmuş olabileceği üzerinde durmaktadır. Young'ın 11 Şubat 1837'de Palmerston'a yazdığı mektupta Suriye ve Filistin'de bir yıl geçirdiğini oranın

¹¹² Campbell'ın bildiri Palmerston'a 26 Kasım'da ulaşmıştır.

¹¹³ Vereté, p. 325; Eliav p. 113.

¹¹⁴ Bidwell'den Campbell'a, 29 November 1836, F.O. 78/295; Vereté, p. 327; Eliav p. 113-114.

¹¹⁵ Vereté, p. 337.

¹¹⁶ Young bölge ziyaretlerinde Campbell ve Nicolayson ile tanışmıştır. (Vereté, p. 327)

¹¹⁷ Vereté, p. 337; Perry p. 29.

insanlarını, bölgenin taşraları, kırsal kesimleri ve kaynaklarını belli bir seviyede bilmekte olduğuna ayrıca Arapça çalışmaları yaptığına değinmiştir¹¹⁸.

Campbell Young'ın mektubuna cevap verdikten sonra Palmerston'a durumu bildirerek, Young hakkında bilgi vermiş ve Young'ın Nicolayson ve Moore tarafından tavsiye edildiğini de raporuna eklemiştir. Böylece Campbell Mehmed Ali Paşa'dan Kudüs'te konsolosluk açılması için gerekli görüşmeleri yapmaya başlamıştır¹¹⁹. 1837 yılında yapılan bu görüşmeler sonunda Mehmet Ali Paşa, "Kudüs'ün kutsal şehirlerden biri olduğunu bu sebeple" bu kararı II. Mahmud'un iradesinde kabul etmiştir. Teorik olarak Osmanlı toprağı olan Beytülmakdis, pratikte Mehmed Ali Paşa'nın yönetiminde olsa da bu kararı nihayetini Mehmed Ali Paşa Sultan'a bırakmıştır¹²⁰. Ayrıca Mehmed Ali Paşa Sultan'ın dini gerekçelerle bu konuyu kabul etmesini pek olası görmemiştir. Fakat Campbell, Mehmed Ali Paşa'nın onayını almış ve Sultan'ın onayı için beklemiştir.

Palmerston Ponsonby'e Mehmet Ali Paşa ve Campbell arasındaki konsolosluk üzerine yapılan görüşmeyi aktararak Osmanlı Sultanı II. Mahmud ile bu konuyu görüşmesine dair 11 Kasım 1837'de bir bildiri göndermiştir. Bu bildiri "*Ekselansları, Türk Bakana, Majestenin Hükümetine Kudüs'te bulunan İngiliz seyyahlar tarafından ençok ziyaret etmek istedikleri yer olan Kudüs'te İngiliz seyyehların önemli bir yerde buluşmayı umut ettikleri onlara yardım için sıradan bir destek olması açısından İngiliz Konsolosluğu'nun bulunmamasından sıkça şikâyette bulunulduğunu ifade edeceksiniz.*"¹²¹ ifadeleriyle oldukça dikkat çekmekteydi. Nitekim Ponsonby de bu gerekçeler üzerine Babıali ile görüşmelere başlamıştır. Ponsonby bu konuyla alakalı ferman için gerekli görüşmelerden ancak Haziran sonunda 1838'de sonuç alabilmiştir. 30 Haziran'da Ponsonby'nin teklifine olumlu cevap verilerek İngilizlerin Kudüs'te konsolosluk açılmasına izin verilmiştir. Osmanlı'nın olumlu kararı, İngiltere'ye Temmuz'un sonunda ulaşmış ve Palmerston Young'a Eylül'de konsolosluk için yetki verilmiştir¹²².

¹¹⁸ Vereté, p. 338-339; Eliav p. 24.

¹¹⁹ Vereté, p. 337-339; Eliav p. 24-25.

¹²⁰ Hofman, p. 318.

¹²¹ F.O.78/300.

¹²² Tibawi, p. 31; Vereté, p. 339; Eliav p. 115-116.

Palmerston'un Young'ı konsolos olarak atamasıyla, Beytülmakdis'te hiçbir dini bir cemaat ya da toplumsal bir bağı olmamasına rağmen bu yüzyılda Kudüs'te bir siyasi temsilcilik açan Avrupa'da ilk devlet İngiltere olmuştur. Palmerston'un nüfuz politikasını bölgede yürütebilecek bir siyasi temsilcilik olan İngiliz Konsolosluğu'na atanan Young henüz göreve başlamadan siyasi algısıyla Palmerston'un dikkatini çekmiştir. İngiltere Kudüs'te yerleşik çok sayıda İngiliz vatandaşına sahip olmamasının yanı sıra Protestan misyonerlerin sayısının oldukça az ve protestan bir cemaat olmayışı konsolosluğu işlevsiz bırakması açısından bir sorun teşkil edebilirdi. Fakat Osmanlı'nın siyasi durumu yakınoğu'ya nüfuzu gerektirmekte bunun içinde en önemli merkez olan Kudüs'e konsolosluğun kurulmasını gerektirdiği görölmektedir.¹²³

Ağustos ayının sonlarına doğru Young'ın Palmerstona yazdığı mektup oldukça dikkat çekicidir. Young mektubunda bölge yahudileri ile iyi ilişkiler içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Palmerston'un Osmanlı Hükümetinde Mehmet Ail Paşa'dan ve Osmanlı Hükümeti'nden konsolosluk için izin almasına rağmen atamayı geciktirmesinin ardından Young'ın mektubunun bir mesaj içerdiği görölmektedir. Eylül ayında Young'ın konsolosluk için resmen görevlendirilmesi bu durumu doğrulamayı nitelik taşımaktadır. Ayrıca Young'ın Kudüs'e doğru yola çıktığını kaleme alan Shaftesbury'nin bu konudaki ifadeleri dikkate değer bir önem taşımaktadır. Shaftesbury'in 29 Eylül 1938 tarihli günlüğünde řu şekilde geçmektedir; *"Kudüs'te majestenin konsolosu olarak atanan Young bu sabah ayrıldı! O bir iki güne Beytülmakdis'e (Kutsal Topraklar'a) ulaşacaktır. Eğer bu gereğince düşünöldüyse harika bir olaydır! Tanrı'nın kullarının eski şehri, uluslar içinde bir yer sürdürmesi ve İngiltere'nin, o şehri Yahudi olmayan bir krallık tarafından ayaklar altında çiğnenmesini durdurması açısından İngiltere bir ilk olmuştur."*¹²⁴ Shaftesbury'in bu ifadeleri Kudüs'e konsolos atamasının misyonerler açısından önemini göstermektedir. İngiltere'de yaşayan Yahudilerin Beytülmakdis'e gönderilmesi ve Hristiyanlaştırılmasını savunan Shaftesbury'in ifadeleri dini bir

¹²³ İngiltere nüfuz politikası ve diğer devletlerin yapılaşmasının gözlem altına almak amacıyla Kudüs'e konsolosluk kurmadan önce birçok önemli şehre konsolosluk açmıştır. (Vereté, p. 331-333)

¹²⁴ Hodder, p. 233; Vereté, p. 316; Perry, p. 30.

söylem olmasının yanı sıra siyasi nitelik taşıdığı görülmektedir. Nitekim Young'ın bölgeye ulaşmasının akabinde 31 Ocak 1839'da Bidwell'in Young'a yazdığı mektupta "*Ben Palmerston tarafından, size İngiliz konsolosu olarak Yahudilerin genelini himaye altına almak olan ve sizin Palmerston'un lordluğu zamanında şimdi ifade edilen Filistin'deki Yahudi nüfusu üzerine yeni fırsatlar rapor etmeniz sizin görevinizin bir kısmını oluşturacağını belirtmek üzere Palmerston tarafından görevlendirildim*"¹²⁵. ifadeleri oldukça önemlidir. Yahudilerin dini boyuttan çıkarak siyasi bir boyut taşıdığı anlamına gelmekte veya Palmerston siyasi kararlarını dini kaygı ve Shaftesbury'in etkisinde kalarak aldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca Osmanlı'nın iç işlerine direk müdahaleyi getiren bu husus Avrupa Yahudileri üzerine bir kısıtlama olduğu savunulsa bile bunun uygulaması Young'a bırakılmıştır. Bununla birlikte Palmerston "*hem Tanrı'nın bu toprakları Yahudilere mülkü olarak vermesi hem de Protestan Hristiyanların onların meşru varisleri olmasından dolayı İngiltere'nin doğal koruyucu olmasının kaderinde olduğunu*" ifadelerini bir yazışmasında kaleme almıştır¹²⁶.

Young, bütün Yahudileri korumaya yönelik tutumuyla Osmanlı Yahudileriyle ilgili konularda Osmanlı Mutasarrıfı ile tartışma yaşamış ve bunun üzerine Campbel tarafından uyarılmasına rağmen uyarılmasına rağmen Palmerston'ın bu konuda Osmanlı tarafından konan kuralları önemsemediği görülmektedir. Fakat Young, bu konuyu, Palmerston'un Yahudilere İngiliz Hükümeti'nin ne kadar nazik olduğunu ve "*komşularının yanı sıra yerel otoritenin baskılarından korumak için ne kadar istekli olduklarını*" göstermek için talimatlar verdiği ifade etmektedir¹²⁷. Nitekim Campbell'in konsolosluk konusunda ki tutumunu ve Palmerston'un kesin direktifi karşılaştırıldığı zaman bu ikisinin tutumlarının bu şekilde olması olası görülmektedir. Ayrıca Palmerston'un bu tutumu İngiltere'nin bölgedeki Yahudileri kullanarak Beytülmakdis üzerine bir gelecek yazmaya başladığı anlamına gelebilir.

İngiliz konsolosluğun Kudüs'te kurulması, İngiltere'nin yakınoğu üzerinde etkin olması ve güçlü bir nüfuz politikası uygulamasının temeli olarak değerlendirilebilir. Tibawi'nin iddia ettiği gibi, İngilizler konsolosluğu kullanarak

¹²⁵ F.O.78/368; Tibawi, p. 3; Friedman, p. 23-41; Buzpınar, s. 113.

¹²⁶ Young to Palmerston on 14 March 1839; F.O. 78/368 (no.8); Friedman, p. 25.

¹²⁷ Friedman, p. 24-26.

siyasi kimlik ile dinsel, eğitimsel misyonerlik faaliyetleriyle bölgeye her yönüyle nüfuz etmeye çalışmıştır¹²⁸. Bunların yanı sıra Yahudileri toprağı işlemede iyi olmaları bahane edilerek iş verilmesi ve toprağın sömürgeleştirilmesi için bahaneler sunmuşlardır. Ayrıca arkolojik ve katoğrafik çalışmalar ile Yahudilerin bu bölgedeki varlıklarını desteklemeye çalışmışlardır¹²⁹. Bütün bunlara bakıldığında konsolğun bölgede yapılacak faaliyetler için diplomatik bir kılıf olduğu düşünülebilir.

SONUÇ

1836 yılının sonlarına geldiğimizde İngiltere'nin Kudüs'te konsolosluk kurma üzerine yazışmaların artığını ve Beytülmakdis'te bulunan siyasiler tarafından bunun daha fazla tartışıldığını ve Dışişleri Bakanlığı'na rapor verildiği görülmektedir. Sosyal verilerin oldukça fazla olduğu raporların temelinde sosyal düzenin çoğunluğunun misyonerlerden oluştuğunu ve sosyal raporların bir nevi dini düşünce üzerine oluşturulduğu gözardı edilmemelidir. Farren'in mektubuyla harekete geçen Palmerston, Kudüs'te konsolosluk kurmak için siyasi yazışmalara başlamasına, Osmanlı'nın iç ve dış siyasetinin iyi gitmemesi, İngilizlerin Akdeniz ve yakınoğu politikası her geçen gün tehdit etmesi itici güç olarak yorumlanabilir. Bunun için bir şeyler yapılmalı, Osmanlı'nın çöküşü engellenemiyorsa İngilizlerin bu topraklara nüfuzu hızlanmalıydı. Nitekim Palmerston'un konsolosluk kurulması düşüncesi Farren'in mektubunda Kudüs ve yahudiler üzerine, Fransa'nın ve Rusya'nın planlar yapma ihtimali ve onların bölgedeki güçlerinin önemli etken olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca İngiltere'nin şimdiye kadar izlediği politikanın sonucunda Fransa ve Rusya güçlenmiş fakat bu süreç kendi aleyhine olmasından dolayı Ruslar ve Fransızlar bu şehirde harekete geçmeden harekete geçmeli ve bir varlık oluşturması gerektiğinin farkına varmıştı. Bütün bunların yanı sıra Rusların ve Fransızların bu topraklarda siyasi olarak olmasa bile dini olarak var olması zaten onun için sorun teşkil ettiği görülmektedir. İngiltere'nin bölgede konsolosluk kurması ve Yahudileri himaye altına alması bölge siyasetini değıştirmesi açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir.

---

¹²⁸ Tibawi, p. 43.

¹²⁹ Joseph, p. 48-50.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İngiltere'nin 1838'de Kudüs'te konsolosluk kurmasıyla gerçekleşmeye başlayan Yahudi göçü ya da Yahudi Devleti kurma fikri ilk olarak XVIII. yüzyılın sonunda Napolyon'un Mısır'ı işgali ve akabinde Beytülmakdis'i işgal girişimi ve bu girişimi başarılı kılmak için Yahudilere resmen önerilmiştir. Napolyon, Yahudilere, "Kutsal Topraklar'ı vermek" ve "eski Kudüs'ü bozulmamış ihtişamına geri getirmek" sözleriyle kendi bayrağı altında Osmanlı'ya isyana çağırmıştır. Nitekim bu çağrı Yahudiler tarafından yanıtız kalmıştır. Yahudilerin bu tutumu, Napolyon'a güvenmediklerinden veya Napolyon'un başarızlığının akabinde kendi sonlarının iyi olmayacağı kanaatinde olduklarından dolayı olduğu düşünülebilir. Beytülmakdis Yahudilerinin olumsuz cevaplarına rağmen Napolyon'un, Mısır seferinin başarızlığının ardından, bu Yahudi devleti fikrini canlı tuttuğu görülmektedir¹. Fakat Fransa bu düşüncesini ne o gün ne de daha sonra gerçekleştirebilmektedir. Bunun yanı sıra bu politika İngilizlerin gelecek planlarının bir parçası olmuştur. Nitekim İngiltere'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarını tehdit eden Fransa'nın Mısır seferi, İngilizlerin bölgeye yönelmesinin en büyük itici gücü² olduğu inkâr edilemez.

XIX. yüzyılın başında İngiltere'nin dış politikasını değiştiren Napolyon işgali, bölgenin kaderini değiştirmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. İngiltere, Osmanlı'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir dış politikayı ortaya koymasının akabinde bu politikayı uygulamada yaptığı stratejik hatalardan dolayı Osmanlı'nın, Mısır valisinin isyanına karşı savunmasız kalması, kendi Hindistan kolonisine bağlı olarak Akdeniz ve yakındağı siyasetinin tekrar tehlikeye düşmesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın, Mısır valisiyle mücadele edemeyişi Rusya tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı ve Rusya arasında ittifak İngiltere'nin çıkarlarını zedelemesinden dolayı, İngiltere bu ittifakı ayırmak için elinden geleni yapmıştır. İngiltere'nin bu ittifak üzerine kalıcı ve kesin çözü arayışına girmiş ve bunun içinde Osmanlı'nın ıslahatları ve siyaseti üzerinde oldukça önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca İngiltere bu süreçte yakındağı ve

¹ 1806: 942-943.

² Albert M. Hyamson, British Project for the Restoration of Jews to Palestine. *Publications of the American Jewish Historical Society* No. 26, 1918, p. 128-129.

Akdeniz'e olan nüfuz politikaları ve Rusya'yı kontrol edebilmek için Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde konsolosluk kurmuştur. Beytülmakdis'e baktığımızda Akka ve Yafa gibi birçok yerde konsolosluk açmış fakat Kudüs'te konsolosluk kuruşu diğerlerine göre hayli zaman almıştır. Osmanlı için dini bir önem taşıyan bu yerde konsolosluk kurulmasına izin verilmemesi için geçmişe dayalı Fransız örneği olmasına karşın Osmanlı dönemin zorluğuna mukabil bu teklifi kabul etmiştir.

İngiliz misyoner hareketlerini İngiltere'nin Kudüs'te konsolosluk kurma aşamasında değerlendirecek olursak, Fransa'nın Mısır işgalinin akabinde İngiltere'de misyonerlik çalışmalarını Yahudiler üzerine yönelmesi oldukça dikkat çekicidir. 1799'da C.M.S ve 1809'da L.J.S. İngiliz misyonerler tarafından kurularak yahudileri hristiyanlaştırmaya yönelik bir amaç içine girmişlerdir. Fakat bu girişim bununla sınırlı kalmayarak yakındoğu ve Akdeniz böldesinde etkin bir rol oyandıklarını bilmekteyiz. İngiltere'de Yahudileri Hristiyanlaştırmada başarısız olmaları yahudilerin "ana vatan"larında Hristiyanlaştırmaların mümkün olacağına dair bir siyaset izlemişlerdir. Ayrıca Evanjelik misyonerler, İsa Mesih'in tekrar geleceğine ve kıyametin kopmasına yönelik hazırlık yapılmak için Kutsal Topraklarda gidilerek herkesi Hristiyanlaştırılması gerektiği inancına sahiplerdir.

XIX. yüzyılın başlarında İngiliz misyonerler Beytülmakdis çevresinde görülmeye başlamıştır. Aynı zamanda misyonerler İngiltere Yahudilerini Hristiyanlaştırmaya çalışmasının yanı sıra Beytülmakdis yahudileri üzerinde bir etkiye sahip olmak istemişlerdir. Bölgede istenmeyen İngiliz misyonerler 1820'lerin ortasında siyasi bir temsilcilik tarafından desteklenmek istemelerine rağmen İngiltere Hükümeti'nden bir karşılık görememişlerdir. Bunun yanı sıra Mehmed Ali Paşa'nın Suriye ve Beytülmakdis'i işgali ile rahat bir nefes almış ve bölgede misyonlarını kurabilmişlerdir. Mehmet Ali Paşa'nın gayrimüslimlere sağladığı özgürlüğü fırsat bilen misyonerler çalışmalarına devam etmiş ve İngiltere Hükümeti'nin siyasi temsilcilik için dikkatini çekmeye çalışmışlardır.

Siyasi temsilcilik yazışmalarının olduğu döneme bakıldığında ise, dönemin Dışileri Bakanı Palmerston'un bu aşamada önemli bir role sahip olduğu inkar edilemez. Siyasi bir kimlik olan Palmerston'un konsolosluk yazışmaları sürecinde ve sonrasında kullandığı dini üslup dikkat çekmektedir. Yine Palmerston ve dönemin Evanjelik isimlerinden olan Shaftesbury'in ilişkisi, siyasi temsilcilik fikrinin İngiltere

Hükümeti'nde karşılık bulmasını açıklar nitelik taşımaktadır. Shaftesbury'in İngiltere'de bulunan Yahudilerin Kutsal Topraklara gönderilmesini ve Hristiyanlaştırılmasını destekleyen önemli bir isim olduğu unutulmamalıdır. İngiltere'nin Kudüs'te konsolosluk açması için görüşmeleri takip eden ve hızlandırmaya çalışan Palmerston'un, 1839'da Yahudilere için Kudüs Konsolosu Young'ı hamisi olarak görevlendirmesi, konsolosluk amacının İngilizler için siyasi temsilcilik değil nüfuz politikasının aracı olarak yorumlanması için bir örnek niteliği taşımaktadır.

Osmanlı, İngilizlere verdiği konsolosluk açma izniyle bu zayıflığı diğer batılı ülkelere de izin vererek³ tekrar göstermiştir. Nitekim Kudüs'te İngilizlerin konsolosluk kurulmasının akabinde diğer devletlerinde böyle bir gelişimde olmaları bölgenin tamamen batı güçlerin müdahalesine doğrudan maruz bırakılması açısından önemlidir. Ayrıca İngiltere'nin konsolosluk kurmasının akabinde artan misyonerlik faaliyetleri ve buna mükabil misyonerler tarafından inşa edilen okullar, hastahaneler ve vakıflarla bölgede İngiliz nüfuzu artmıştır. Yahudilerin hristiyanlaştırılması artık eskisi kadar önemsenmemiş fakat onların himayesi öncelenecek onların Avrupa'dan bölgeye göç etmeleri teşvik edilmiş ve konsolosluk burada bu duruma siyasi olarak kılıflar bulmaya ya da bu durumun görünürlüğü azaltmaya çalışmıştır. I. Dünya Savaşı'yla bölgeyi işgal eden Allnby'nin ifadesi bölgenin geleceği hakkındaki arkaplanı ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Haçlı Seferinin sona erdiğini ifade eden Allnby aslında İngilizlerin haçlı zihniyeti üzerine hareket ettiklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

---

³ Alexander Schölch, Jerusalem in the 19th Century (1831-1917 AD). *Jerusalem in History*, Edi. KJ. Asali, Olive Branch Press, Great Britain 1990, p. 229; Avcı, s. 64; İhsan Satış, Tanzimat Döneminde Kudüs ve Çevresinde Avrupalı Devletlerin Nüfuz Mücadelesinden Bir Kesit: Hristiyan Cemaatlerin İmar Faaliyetleri. *OTAM*, (p: 34), 2013, s.187,208; Christopher Leest, *Conversion and Conflict in Palestine The Mission of the Church Missionary Society and the Protestant Bishop Samuel Gobat* (Doktora Tezi). Leiden University: Netherlands 2008, p. 35-36.

BİBLİYOGRAFYA

- Abir, M. (1975). "Local Leadership and Early Reform in Palestine" *Studies on Palestine During the Ottoman Times*, ed. Moshe Ma'oz, Jerusalem: The Magness Press. (284-310)
- Abu-Munshar, M. Y. (2008). "The Attitude of Christians Towards the First Muslim Fath(conquest) of Islamicjerusalem", *Journal of Islamicjerusalem Studies*, (Summer 2008), 9.
- Ahmet Cevdet Paşa, (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, II, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akçura, Y. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Anderson, M. S. (2001). *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armstrong, K. (1997). *Jerusalem: One City, Three Faiths*, New York: Ballantine Books.
- Armstrong, K. "Sacred Space: The Holiness of Islamic Jerusalem", *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, (Winter 1997), 1:1.
- Asım Efendi, (Tarihsiz.) *Tarih-i Asım*, C. I, İstanbul.
- Avcı, Y. (2004). *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*, İstanbul: Phoneix.
- Bailey, F. E. (2017). "Palmerston ve Osmanlı Reformu (1834-1839)" Çev. Yasemin Avcı, Tanzimat; Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (Ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Bar-Yosef, E. (2001). "The Last Crusade? British Propaganda and the Palestine Campaign, 1917-18". *Journal of Contemporary History*, Vol. 36, No. 1, 87-109.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD.AFT) , Defter: 9, Gömlek No:39.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Sefareti Londra Sefareti Belgeleri (HR.SFR.3),
Dosya: 1, Gömlek No.50.
- Baykara, T. (1999). *Tarih Araştırmaları ve Yazma Metodu*, İzmir.
- Bayrak, M. (1999). "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", *Osmanlı*, Cilt II, (Edi. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ben-Arieh, Y. (1984). *Jerusalem in the 19th Century the Old City*, Jerusalem: The Magness Press.
- Bernard W. (2002). *Divided Jerusalem: the struggle for the Holy City*, Second edition, New Haven: Yale University Press.
- Bolat, B. ve Ayaz, R. (2017). "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri", *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, Güz, 1-45.
- British Library [BL]: Church Missionary Society Collection [CMSC] (1806) Four Sermons, preached in London, at the Twelfth General Meeting of the Missionary Society (London: T. Williams).
- Buzpınar, Ş. T. (2003). "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur İngiliz Misyonerleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.10, 107-120.
- Carmel, A. (1986). "A Note on the Christian Contribution to Palestine's Development in the 19th Century", *Palestine in the late Ottoman Period Political Social and Economic Transformation* (Ed. David Kushner), Leiden: Brill.
- Carnotensis, F. (2009). *Kudüs Seferi*, Çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Chandler, D. G. (1994). *On the Napoleonic Wars*, London.
- Chandler, D. G. (1995). *The Campaigns of Napoleon*, London 1995.
- Cohen, A. (1973). *Palestine in the 18th Century: Patterns of Government and Administration*, Jerusalem: The Magness Press.
- Cohen, A. (1989). *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, Cambridge.
- Crombie, K. (1998). *Anzacs, Empire and Israel's Restoration 1798-1948*, Western Australia: Vocational Education & Training Publications.
- CYR, P. *L'expédition, militaire de Bonaparte en Egypte*, de'l Universita de Sherboke, (Basılmamış Doktora Tezi).

- Çatalbaş, R. (2011). "Anglikan (İngiliz) Kilisesi Misyonerliği ve Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkileri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (Ocak-Haziran), 163-176.
- Çatalbaş, R. (2012). "Anglikan (İngiliz), Misyoner Teşkilatlar", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Yozgat, 121-138.
- Çolak, K. (2008). Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801), *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, (II), 141-183.
- Delaney, C. (2006). "Columbus's Ultimate Goal: Jerusalem", *Comparative Studies in Society and History* 48, 260-292.
- Demirkent, I. (1996). "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt XIV, s. 525-546.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dowty, A. (2014). "Prelude to the Arab-Israel Conflict: European Penetration of Nineteenth-century Ottoman Palestine", *Contemporary Review of the Middle East 1(1)*, London: SAGE Publications, 3-24.
- Dönmez, A. (2013). *Osmanlı-İngiliz İlişkisi Diplomasi ve Reform 1833-1841*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Turkey.
- El-Awaisi, A. (2000). Umar's Assurance of Safety to the people of Aelia (Jerusalem): A critical analytical study of the Historical Sources. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, (Summer), 3: 2.
- El-Awaisi, K. (2007). *Mapping Islamic Jerusalem: A Rediscovery of Geographical Boundaries*, UK: ALMI Press.
- El-Awaisi, K. (2007) "The Names of Islamic Jerusalem in the Prophetic Period", *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, (Summer), 8.
- El-Guri, E. (1972). *Filistin Abra Sittin An*, Beyrut: Darunnahar.
- Emecen, F. (1993). "Cezzar Ahmet Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt VII, s.516-518.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eren, A. C. (1997). "III. Selim", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt X, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Finlayson, G. (2004). *The Seventh Earl of Shaftesbury 1801-1885*, Vancouver: Regent College Publishing.

- France, J. (2004). "The First Crusade: Impelled by the Love of God" (edi. Thomas F. Madden) *Crusades: The Illustrated History*, Michigan: Michigan University of Michigan Press.
- Green, A. (2010). *Moses Montefiore: Jewish Liberator, Imperial Hero*, Massachusetts: Belknap Press.
- Harris, J. (2004). "The Last Crusades; The Ottoman Threat", (Edi. T.F. Madden), *Crusades: the Illustrated History*, Michigan: Michigan University of Michigan Press.
- Hawtreay, C.S.. (1826). *A Summary Account of the Origin, Proceedings and Success of the London Society for Promoting Christianity amongst the Jews*, London: A. Macintosh.
- Herold, J. C. (1962). *Bonaparte in Egypt*, London.
- Hodder, E. (1887). *The Life and Work of the Seventh Earl of Shaftesbury. Vol.1.* London: Cassell & Company Ltd.
- Hofman, Y. (1975). "The Administration of Syria and Palestine Under Egyptian Rule (1831-1840)", *Studies on Palestine During the Ottoman Times*, (edi. Moshe Ma'oz), Jerusalem: The Magnes Press.
- Hyamson, A. M. (1918). "British Project for the Restoration of Jews to Palestine" *Publications of the American Jewish Historical Society* No. 26.
- Isaiah, F. (1968) "Lord Palmerston and the protection of Jews in Palestine 1839-1851", *Jewish Social Studies*, 30/1, 23-41.
- Işık Bostancı, I. (2006). *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ Turkey.
- İpçioğlu, M. (2014). Osmanlı-Fransa ve İngiltere İlişkileri Çerçevesinde Mısır Sorunu ve Osmanlı'nın Fransa'yı Boykotu, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 329-346.
- Jewish Expositor 1826: 76.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. V, İstanbul.
- Joseph, S. (1995). "Britain's Social, Moral and Cultural Penetration of Palestine: British Travelers in Nineteenth- and Early Twentieth- Century Palestine and their Perception of the Jews", *Arab Studies Journal*.

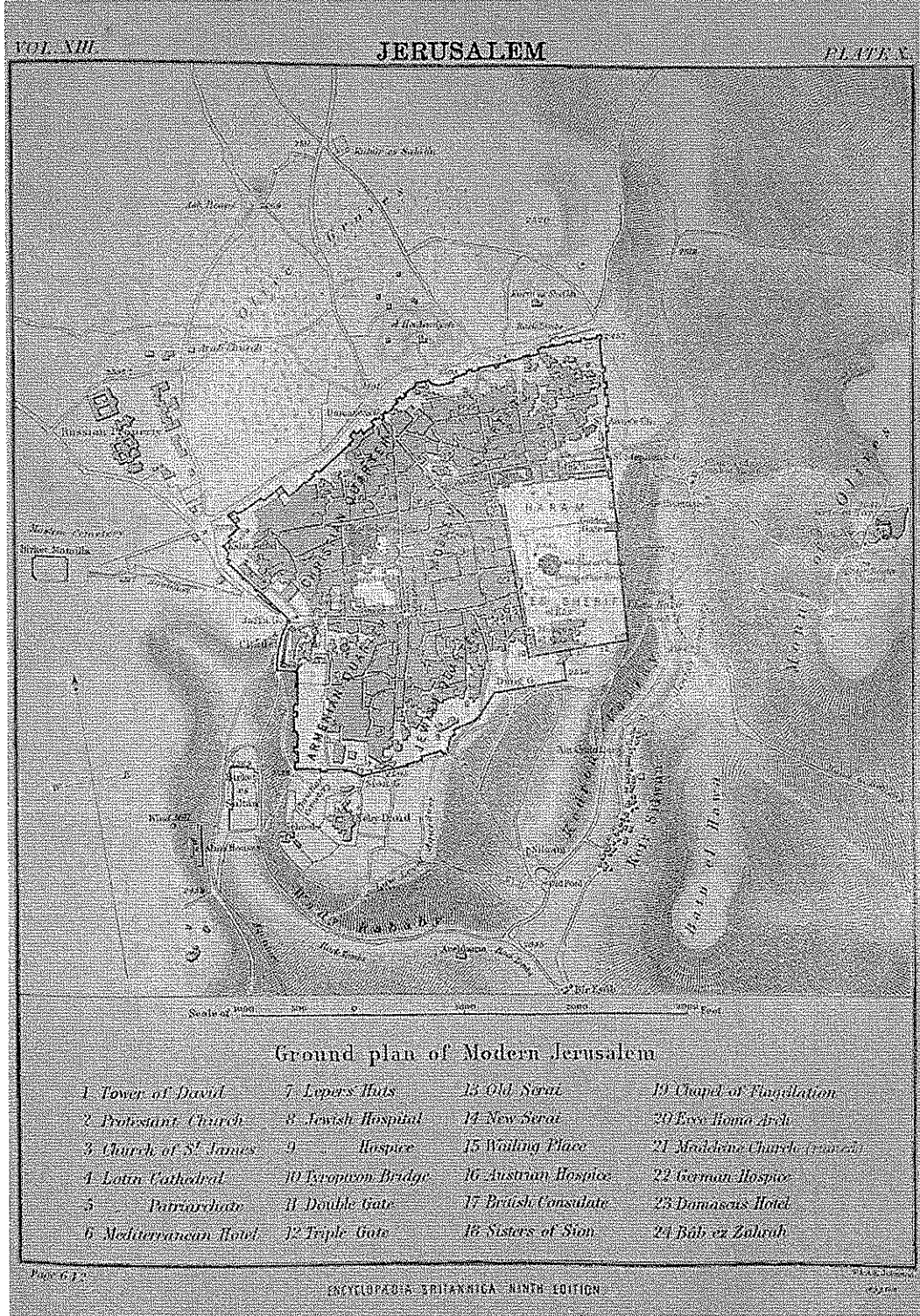
- Karal, E. Z. (1938). *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi C. V*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kitchen, J. E. (2010). 'Khaki Crusaders': Crusading rhetoric and the British Imperial soldier during the Egypt and Palestine campaigns, 1916–18. *First World War Studies*, 1:2.
- Koca, S. (2017). "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuç Bakımından Nasıl Değerlendirilir?" *Gazi Akademik Bakış*, C.10, S.20, 15-35.
- Kopruman, K. Y. (1989). "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* Cilt VI, İstanbul.
- Leest, C. (2008). *Conversion and Conflict in Palestine The Mission of the Church Missionary Society and the Protestant Bishop Samuel Gobat*, Doktora Tezi, Leiden University: Netherlands, England.
- Levine, G. (2003). *The Merchant of Modernism: The Economic Jew in Anglo-American Literature, 1864-1939*. London: Routledge.
- Ludwig, E. (1927). *Napoleon*, (Trans: Eden and Cedar Paul), London: George Allen&Unwin Ltd.
- Ma'oz, M. (1968). *Ottoman Reform in Syria and Palestine 1840–1861*, Great Britain.
- Madox, J. (1834). *Excursions in the Holy land, Egypt, Nubia, Syria*, Volume II, London: Richard Bentley.
- Matuz, J. (1999). Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki Kapitülasyonların Geçerliliği Hakkında, *Türkiye Günlüğü*, S. 58 Ankara.
- Mayer, H. E. (2009). *The Crusades*, New York: Oxford University Press.
- McLynn, F. (1997). *Napoleon a Biography*, London.
- Mosely, P. E. (1969). *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Cambridge: Mass.
- National Archives (İngiliz Millî Arşivi), Foreign Office Belgeleri (FO): "1Defter nr. 78/260, 292, 295, 300, 368, 390, 427; 96/17.
- Nicolle, D. (1999). *Nicopolis 1396: The Last Crusade*, USA: Osprey History.
- Norris, H. H. (1825). *The Origin, Progress, And Existing Circumstances of The London Society For Promoting Christian Societies Amongst The Jews*, London: Fleet Street.

- Ould-Mey, M. (2003). "The Non-Jewish Orijin of Zionism", *International Journal of the Humanities Volume.1*, 2-5 July, s.590-610.
- Owen, R. (1981). *The Middle East in the World Economy 1800-1914*, London: Methuen Co. Ltd.
- Palmer, A. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Ç. Dişbudak, İstanbul.
- Perry, Y. (2003). *British Mission to the Jews in Nineteenth Century Palestine*, London: Frank Cass.
- Philipp, T. (1990). "The French and the French Revolution in the Works of Al-Jabarti", *Eighteenth Century Egypt: The Arabic Manuscript Sources*, (Edi. Daniel Crecelius), Claremont.
- Polat, Z. "Selahhaddin Eyyubi'nin Haçlı Krallığıyla Yaptığı 1180 Yılı Anlaşması", *Journal of Islamicjerusalem Studies* (Summer 2016) 16, s. 1-22.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I, II, III, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Salhieh, M. (2005). "*al-Quds, al-Ard wa-Sukkan: Dirasah fi al-Wathaiq al-Uthmaniyah min khilal al-Sijilat al-Uthmaniyah, Dafatir al-Tabo wa Dafatir Ihsa' al-Nufus (1525-1914)*", Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu, İstanbul, 17-19 Kasım 2005.
- Satış, İ. (2013). "Tanzimat Döneminde Kudüs ve Çevresinde Avrupalı Devletlerin Nüfuz Mücadelesinden Bir Kesit: Hristiyan Cemaatlerin İmar Faaliyetleri", *OTAM*, (s: 34), 185-221.
- Schölch, A. (1990). *Jerusalem in the 19th Century (1831-1917 AD)*. *Jerusalem in History*, (Edi. KJ. Asali), Great Britain: Olive Branch Press.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul.
- Shaw, M. (2005). *The Duke of Wellington*, London: The British Library.
- Shaw, S. J. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, Cilt I, İstanbul.
- Shosenberg, J. W. (2002). "The Battle of the Pyramids: Futile Victory", *Napoleon and the French in Egypt and the Holy Land 1798-1901*, (Ed. Aryeh Shmuelevitz), İstanbul.
- Smith, E. A. (1990). *Lord Grey (1764-1845)*, Oxford: Oxford University Press.
- Sokolow, N. (1919). *History of Zionism Volume I*, London: Longmans Green and Co.

- Sonyel, S. (1999). "Hristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi", *Osmanlı C. II*, Ankara.
- Strathern, P. (2009). *Napeleon in Egypt*, New York: Bantam Books.
- Swain, J. E. (1993). *The Struggle for the Control of Mediterranean prior to1848, a Study of Anglo-French Relations*, Cambridge: Harvard University Press.
- Şahin, H. (2009). "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışı'na 1856'ya)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.40, Erzurum.
- Talbot, M. (2013). "Divine Imperialism: The British in Palestine 1753-1842", *The British Abroad Since the Eighteenth Century Vol-2 Experiencing Imperialism.*, (Edi. M. Farr & X. Guégan), New York: Palgrave Macmillan.
- Tekindağ, M.C. Ş. (1997). "Cezzâr Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt III, Eskişehir.
- The jews repository and monthly Communications respecting the Jews and the Proceedings of the London society, vol. I, Goakman, London 1813.
- Thompson, J. M. (1990). *Napoleon Bonaparte*, Massachusetts.
- Tibawi, A. (1961). *British Interest in Palestine 1800-1901: A Study of Religious and Educational Enterprise*, Oxford University Press, Oxford 1961.
- Toğan, Z. V. (1980). *Tarihte Usul*, İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Turan, S. (2011). *Misyoloji: Hristiyan Misyon Bilimi*, Ankara: Sarkaç Yayınları,
- Turnbull, R. (2010). *Shaftesbury: The Great Reformer*. Oxford: Lion.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar)*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmanlı Tarihi (II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Anlaşmasına Kadar)*, Cilt III, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Vereté, M. (1970). Why was a British Consulate Established in Jerusalem", *The English Historical Review*, Volume 85, No. 335, Oxford University Press, April, 316-345.
- Ze'evi, D. (1996). *An Ottoman Century The District of Jerusalem in the 1600s*, State University of New York Press.

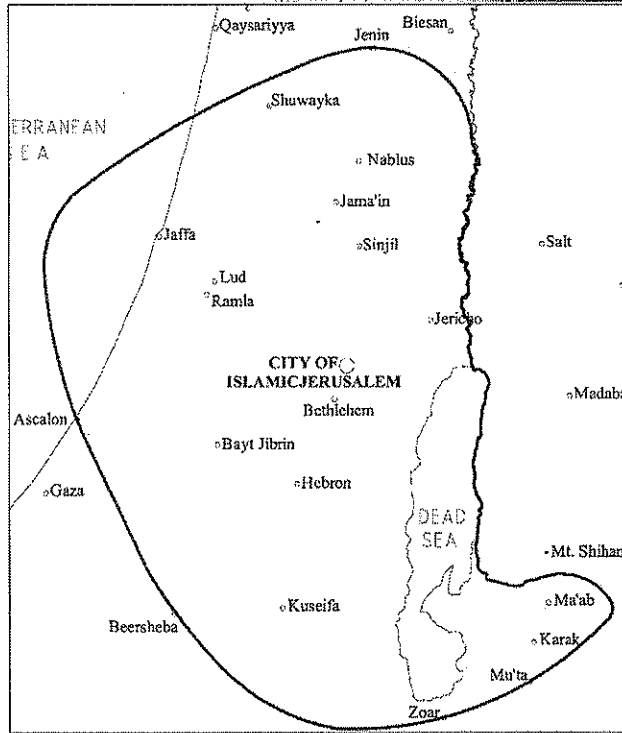
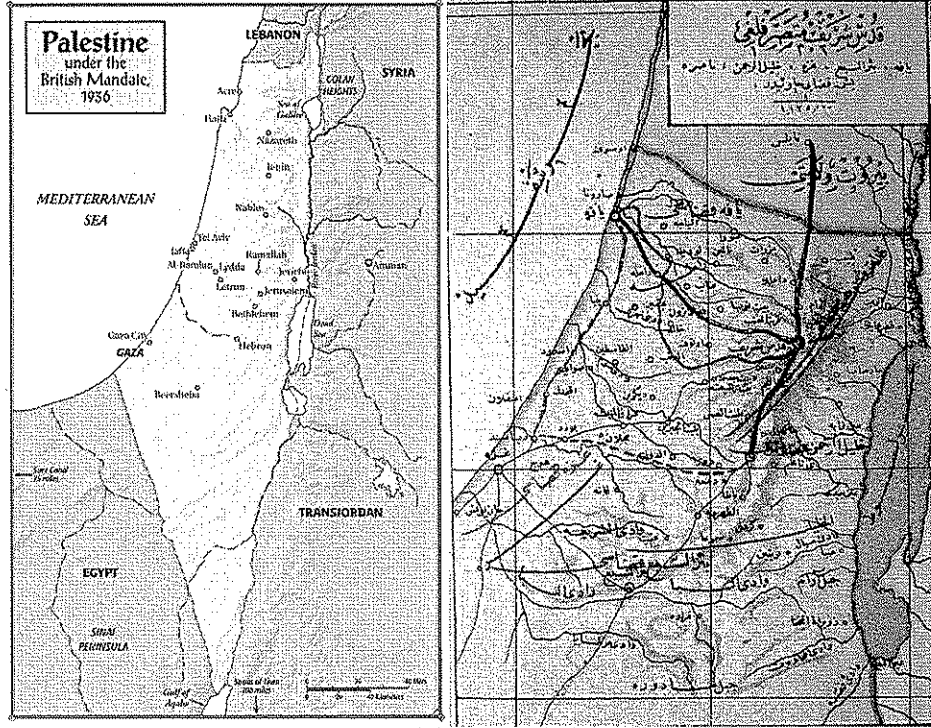
EKLER

Ek 1: 17 nolu mekân, İngiliz Konsolosluğu yerleşkesidir.

Encyclopedia Britannica 9. Baskı'dan Konsolosluk yerleşkesini gösteren bir harita.

Ek 2: Beytülmağdis bölgesinin 1917 işgali öncesi ve sonrası sınırları ve İslam Peygamberi'nin belirttiği sınırlar haritada gösterildiği gibidir.

El-Awaisi 2007.

Ek 3: 78/292 – 18 Eylül 1836

Farren'dan Palmerston'a Kudüs hakkında rapor içeren ve M. Merad'ın konsolos olarak atanmaması üzerine bir yazışma.

88
The British Consul at Jerusalem
has the honor to acknowledge the receipt
of your letter of the 17th inst. in relation
to the appointment of M. Merad as
Consul at Jerusalem. I have the honor
to inform you that the British Government
has no objection to the appointment
of M. Merad as Consul at Jerusalem
provided that he is not appointed
as such until he has received the
necessary orders from the Ottoman
Government. I am, Sir, very respectfully,
Your obedient servant,
John Lubbock
British Consul at Jerusalem

13
The British Consul at Jerusalem
has the honor to acknowledge the receipt
of your letter of the 17th inst. in relation
to the appointment of M. Merad as
Consul at Jerusalem. I have the honor
to inform you that the British Government
has no objection to the appointment
of M. Merad as Consul at Jerusalem
provided that he is not appointed
as such until he has received the
necessary orders from the Ottoman
Government. I am, Sir, very respectfully,
Your obedient servant,
John Lubbock
British Consul at Jerusalem

...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the

...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the

...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the
...the first week, and the

This with much regret has

To No. 2/36 190

Memorandum

the Consulate of Jerusalem

On the 20th Nov. 1834
Mr. Farren reported that
~~to~~ during a visit at
Jerusalem he had
appointed Mr. Merad ^{an Armenian}
the Sardinian Vice Consul
at Jaffa, to act as
British Vice Consul at
Jerusalem.

Annexed are the
drafts which were
written to Mr. Farren
& Col. Campbell on
that

that occasion, together
with Col. Campbell's
reply.

Circular No. 13
of May 10/95

It is to be observed
that there was at the
time a British Vice
Consul stationed at
Jaffa, altho' Mr. Farnham
as a ground for
nominating Mr. Merad
says there was not
any British agent in
that part of Syria.

I think it would be expedient to have an
English Consular agent at Jerusalem.
Note this to Col. Campbell's report.

Ek 5: 78/300 – 24 Haziran 1837

Palmerston'dan Ponsonby'e Campbell'in Mehmet Ali Paşa ile Kudüs'e konsolos atanması üzerine görüşmesi ve Sultan'la gerekli görüşmenin yapılması üzerine bir yazışma.

113

24 June 24 1837

My dear Sir,

With reference to my despatch of the 14th inst. in relation to the appointment of Mr. Campbell as Consul at Jerusalem, I have the honor to inform you that I have been informed by Mr. Campbell that he has communicated to you a copy of his despatch to the Earl of Grey, reporting the result of his application to the Government of Egypt in the matter of the proposed extension of the Consulship to Jerusalem, and the views of the Government of Egypt on the subject. I have the honor to inform you that the Government of Egypt are in favor of the extension of the Consulship to Jerusalem, and that they have been accordingly instructed to give you the necessary assistance in the matter.

Yours faithfully,
A. Palmerston

24 June 24 1837

My dear Sir,

I have the honor to inform you that I have been informed by Mr. Campbell that he has communicated to you a copy of his despatch to the Earl of Grey, reporting the result of his application to the Government of Egypt in the matter of the proposed extension of the Consulship to Jerusalem, and the views of the Government of Egypt on the subject. I have the honor to inform you that the Government of Egypt are in favor of the extension of the Consulship to Jerusalem, and that they have been accordingly instructed to give you the necessary assistance in the matter.

Yours faithfully,
A. Palmerston

EK 6: 78/300

11 Kasım 1837 tarihli Palmerston'dan Ponsonby'e Osmanlı Sultanı ile Kudüs'e konsolos atamasına izin verilmesi üzerine yapılan bir yazışma.

278

Mr. Ponsonby
 Sir,
 I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 11th inst. in relation to the appointment of a Consul in Jerusalem. I have the honor to inform you that the British Government is not disposed to accede to the request which you have made in this respect. It is the wish of His Majesty's Government that the appointment of a Consul in Jerusalem should be made by the Sultan, and that the British Government should be contented with the appointment of a Consul in Jerusalem by the Sultan. I have the honor to be, Sir, your obedient servant,
 Wm. Palmerston

277

Mr. Ponsonby
 Sir,
 I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 11th inst. in relation to the appointment of a Consul in Jerusalem. I have the honor to inform you that the British Government is not disposed to accede to the request which you have made in this respect. It is the wish of His Majesty's Government that the appointment of a Consul in Jerusalem should be made by the Sultan, and that the British Government should be contented with the appointment of a Consul in Jerusalem by the Sultan. I have the honor to be, Sir, your obedient servant,
 Wm. Palmerston

EK 7: (BOA), HR.SFR, Dosya: 1, Gömlek No.50, 22 Eylül 1838.

Mısır'da Mehmed Ali Pasa ile İngiliz askeri görevlisi Colonel Campbell arasındaki ihtilafa dair Palmerstone'un yazısı.

It is a pleasure to express to your
Excellency the sincere satisfaction
which Her Majesty's Government
have derived from the intelligence
I have the honour to be,
with distinguished consideration,
Sir, Your Excellency's
Most obedient
humble servant
Palmerston

Foreign Office
May 6 1834

Sir I have had the honour to
receive your Excellency's letter of
the 27th of April, regarding me
that the honour of the dispatches
which you had on that day
received, led you to imagine that
the apprehensions of hostilities
between the Sultan and Mehemet
Ali were much diminished, and
that it was thought that Peace
would probably be maintained
during the present year, and
The Excellence
Richard Bickel

OSMANLI ARŞİVİ	1076
HEKİMLİK	1158
1834	22 Eylül 1834

HR.SFR.3.00001.00058.001

Ek 8: FO 78/368 Bidwell'den Young'a 31 Ocak 1839 tarihli mektup.

Draft

Vice Consul Young
Jerusalem

N°. 2.

Mem: infol. Campbell's
Cas: 1833. Dec 10/38

L.C. Jan 31st 1839

Sir,

I am directed by
Viscount Palmerston to
state to you that it will
be a part of your duty
as British Vice Consul
at Jerusalem to afford
protection to the Jews
generally; and you
will take an early
opportunity of reporting
to His Lordship upon the
present state of the
Jewish Population in
Palestine.

(signed)

John Bidwell

Ek 8: FO 78/368 Bidwell'den Young'a 31 Ocak 1839 tarihli mektup.

Draft
Vice Consul Young
Jerusalem

No. 2.

Mem: inf. Jampelli
Cm: No 33. Dec 10/28

L.C. Jan 4 31st 1839

Sir,

I am directed by
Viscount Palmerston to
state to you that it will
be a part of your duty
as British Vice Consul
at Jerusalem to afford
protection to the Jews
generally; and you
will take an early
opportunity of reporting
to His Lordship upon the
present state of the
Jewish Population in
Palestine.

(signed)

John Bidwell

Ek 9: FO 78/390

Palmerston'dan Ponsonby'e 11 Ağustos 1840 tarihli mektup.

97

Foreign Office
August 11. 1840

Dear Ponsonby

9. 1840.

I have read all
present among the
your disposal over
Europe a strong belief
that the time is
approaching when the
question is to return to
Palmerston, and some
eventually then each
to go whether he
become more than
and their thoughts
have

98

have been least more
entirely than before
upon the means of
realizing that which
It is well known that
the Jews of Europe
possess great wealth,
and it is manifest
that any country in
which circumstances
enable them might
choose to settle, would
derive great benefit
from the number which
they would bring into
it.

Whether Mahomet
and

will ever be the first to
the second offer which
is to be made to him,
in either case, it would
be of manifest importance
to the Sultan to encourage
the Jews to return to,
and to settle in Palestine,
because the wealth
which they would
bring with them -
would increase the
Resources of the Sultan's
Dominions, and the
Jewish People, if
returning under the
Sanction and Protection
and

and at the instigation
 of the Sultan, would be
 a check upon any
 future evil designs
 of Mahmud etc. or his
 successor.
 How to instruct
 your Excellency to
 bring these considerations
 emphatically under
 the notice of the
 Turkish Govt, and
 strongly to recommend
 them to hold out
 every just encourage-
 ment to the Jews
 of

19
 of Europe to return to
 Palestine.
 We observe that
 full and complete
 security for person
 and property is the
 necessary foundation
 upon which any
 such invitation
 could rest, and it
 is also manifest
 that so much security
 could not exist unless
 all arbitrary proceedings
 and all acts of
 capricious authority
 can be prevented,

20
 and
 and unless some in-
 partial Courts of
 Justice can be estab-
 lished, before which
 Jews and Mahometans
 might be equally
 able of obtaining a
 just sentence.
 But even if this
 arrangement gets
 out by the Sultan
 to the Jews were all
 practically to lead to
 the total want of
 any great number
 of them within the
 limits

limit of the Home
 Empire, still the
 promulgation of
 some laws in their
 favour would afford
 a double advantage
 towards the Sultan
 among the Jews in
 Europe, and the
 Turkish Govt must
 at once see how
 advantageous it
 would be to the
 Sultan's Cause
 thus to create useful
 friends in every
 quarter by one
 single edict.

Draft
 Lord Ponsonby

1834.

P. O. August 11 1830.

So recommend the
 Turkish Govt to hold
 out every just en-
 couragement to the
 Jews of Europe to return
 to Palestine.

1841 tarihli Yahudileri himaye altına alma konusunda Babiali ile yapılması gereken görüşme hakkında.

88

My Lord

I have received
 the Dispatch 17th of the
 21st of January containing
 a Report from Mr
 Corderon, by
 which it appears that
 the Com. is likely to
 report to the proposition
 which you were
 instructed, by my
 Lord, to
 propose to the
 Government, to
 have the Jews
 admitted to
 settle in
 Palestine.

I have the
 honor to
 acknowledge
 the receipt
 of your
 letter of the
 17th inst.

I have the
 honor to
 inform you
 that the
 Com. will
 report to the
 Government
 the result
 of their
 mission.

I have the
 honor to
 be, My Lord,
 Your
 obedient
 servant,

J. B. De Meux

89

Respected Sir,

I have the
 honor to
 acknowledge
 the receipt
 of your
 letter of the
 17th inst.

I have the
 honor to
 inform you
 that the
 Com. will
 report to the
 Government
 the result
 of their
 mission.

I have the
 honor to
 be, My Lord,
 Your
 obedient
 servant,

J. B. De Meux

90

Yd is therefore con-
 sidered to use every
 exertion to obtain this
 permission. You will
 endeavor to impress
 upon the minds of
 the Turkish Ministers
 that it would be
 highly advantageous
 to the Sultan that
 the Jews who are
 scattered through
 other countries in
 Europe and Africa,
 should

throughout the whole
 of Turkey, and although
 the Turkish Govt may
 object to granting a
 general permission of
 the nature of that
 requested, it will not
 be induced, by
 a further representation
 from Yd, to grant that
 permission so far as
 regards the Jews who
 may settle in Palestine.

Yd

سلطان محمود کوناقده مفاوودہ لادیرہ محمدی ابدن وضعہ بیک طبعی اولدورہ کھیل ایچ مد سیکرہ خاھرا
 کور دتایک اصلدی مفسد بلکہ خدیوالہ محمد رشید پاشای رضاردوس سرتکرت بقیمہ بلدکی
 مکتوبات ایچد ایتد ایچ قبلی تدیر عتبیہ ~~دیر~~ سلیبہ ~~تک~~ اوتدی قلیل کدیسه دیرلمہ تقیاریج کھالیس
 بختکد اورتولدی (میلینا)
 ایضا ایچد مرقب کھیل امن بالیامیون کھردور ایچ دیار و ملینه جالستوق وانگزه فرانسه دوروی
 رخی خدای سلطنت نیزه بولک سده وکلیدک وان شامه اتلی فرسای اوردتد کله عزمده سه بولک
 ملک ویتد بارسا کھی رخی به سائر ممالک کھوسه شامه الله بولک کلیدک کلیدک محمد سفیر دیار و رشاد
 بیخود لک ~~مستزم~~ اوقواله ایچوه دیهار ~~رمد~~ کلک ایجا صد اوغنه صورتی کھد اریج دیار و سده
 خیر قوا کله صورتی کتلف و ایبار ایتد کلرته کجک اولدوقه صدوه « بوعالنه لک دورینه ماریکا
 ایله بالند کره اورده دن فالدریسی جارسه یا کلمه ایچوه ~~کلیدک~~ قاریج لک ~~مصطفی~~ رشید پاشا
~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~ ~~کلیدک~~
 مایور ایشیه اولدیقره بلیدر کله در
 لودر بالمرشوی ~~کلیدک~~ قنقی پاشا ایچ ملائنا می سیه اشا کلده انگزه سفیریه کوردر بیک ~~کلیدک~~
~~کلیدک~~ Lord Palmerston na correspondance intine
 قهر لوتن اولدی کله
 بر ایوردو کله سن قنقره قی خطره نظری ~~کلیدک~~ و زکس اشایی محمدی پاشا ایچ دیار و سده
 اریج ایتدی ویز بر عورتک تیغ ایتد رسا

Lord Palmerston, na correspondance
de Craven

[Faint, mostly illegible handwritten text in Persian script, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

اصطلاح کتب مشرق افغانی و انگلیسی و فرانسه و روسی در کتابخانه ملی افغانستان
کتابخانه ملی افغانستان - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - کابل

Historie de la Monarchie de Juillet - Charbon - Gaucier

ÖZGEÇMİŞ

1988 yılında Malatya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimimi Malatya'da, yüksek öğrenimimi de 2009–2014 yılları arasında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. 2014 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına başladı.

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNTİHAL RAPORU

TezBaşlığı: XIX. YÜZYIL BEYTÜLMAKDİS (KUDÜS-İ ŞERİF SANCAĞI)'İNE YABANCI NÜFUZU; KUDÜS'TE İNGİLİZ KONSOLOSLUĞU'NUN KURULUŞU

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin 08/082018 tarihinde tez danışmanım tarafından TURNITIN adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı alıntılar dahil % 11

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar dahil

5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç açıklamalar

Açıklamalar.....
.....

Mardin Artuklu Üniversitesi TURNITIN adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: EMİNE YİĞİT

Öğrenci No: 14751004

Programı: TARİH

Statüsü: Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

Danışman Onayı

Dr. Öğrt Üyesi Khalid al-AWAISI

(Danışman)

A.B.D. Başkanı Onayı

Dr. Ahmet KÜTÜK

(Bölüm Bşk. Vekili)